

НАЦИОНАЛНА УСТАНОВА МУЗЕЈ – КУМАНОВО

**МУЗЕЈСКИ ГЛАСНИК
БР. 12**

(1964 – 2019)

ISBN: 978 – 608 – 4792 – 29 – 1

Година VII, бр.12, Куманово, декември 2019

Издавач:
НАЦИОНАЛНА УСТАНОВА МУЗЕЈ - КУМАНОВО

Главен и одговорен уредник:
Богдан Таневски

Рецензент:
Д-р Звонимир Николовски

Редакциски одбор:
Богдан Таневски, уредник
Славица Крстиќ, секретар
Дејан Ѓорѓиевски, член
Неда Митковска, член
М-р Мартин Наковски, член
Марија Живачки, член

Лектура:
Наташа Пешевска

Превод на резимеа:
Ивана Николовска

Дизајн на корица:
Марина Крстиќ

Печатница:
„ГРАФОТЕКС” – Куманово

Тираж:
300 примероци

СОДРЖИНА :

Славица Крстиќ 55 години Музеј – Куманово (1964 – 2019).....	5
Мирослав Петковски Рекогносцирање по долината на реката Пчиња и нејзината околина	27
Фросина Лазаревска Две бронзени игли од Кокино	65
Марина Крстиќ Надгробна стела во Студена Бара	76
Александра Апостолова Марк Аврелиј низ еден сребрен денар	84
Валентина Андреиќ Аудиовизуелен запис за „Двојните цркви во Кумановско од поствизантискиот период XVI - XVII век“	94
Неда Митковска Краток осврт кон т.н. „Руски икони“ од Галеријата на икони во црквата „Св. Никола“ во Куманово.....	108
Марија Живачки Печатот на Револуционерната организација на Кумановската околина	112
Јасмина Глигоровска 75 години слободно Куманово	117
М-р Анита Ѓорѓиеска Популаризација на документарниот филм во културата	127

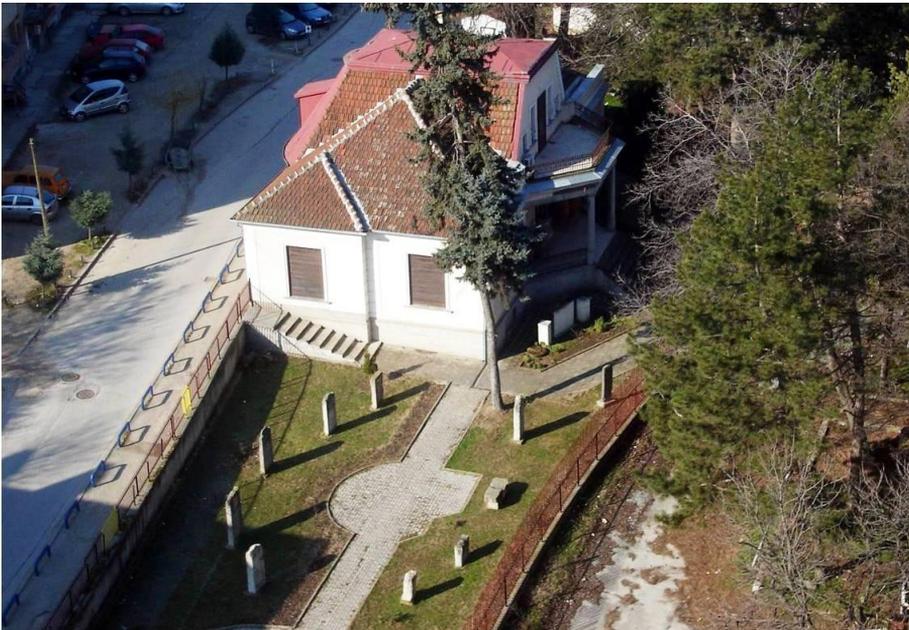
Надица Петковиќ Музејски предмет – носител на музејската институција	131
Валентина Илиевска Аудио - визуелен запис за „Самовилска Вода“	141
М-р Мартин Наковски Прибавување и обработка на предмет за етнолошка збирка, теорија и пракса	152
Славица Крстиќ Димитар Манасиевски – Мите од Куманово, последниот основоположник на современото македонско сликарство.....	161
Гоце Јакимовски – Божурски Ликовните колонии, состојби и перспективи	171
IN MEMORIAM Јовица Станковски (1949 – 2020)	183

Славица Крстиќ, кустос советник – документатор
НУ Музеј – Куманово

55 ГОДИНИ МУЗЕЈ КУМАНОВО (1964 – 2019)

Годинава, НУ Музеј - Куманово го прославува својот 55 - годишен јубилеј од своето формирање (1964 - 2019), заедно со нашиот град Куманово, кој прославува 500 години постоење (1519 - 2019), во рамките на манифестацијата „Куманово - град на културата 2019“.

Официјално, на 21 ноември 1964 година, првпат е формирана самостојна установа Историски музеј – Куманово, која во 1979 година го менува името во Народен музеј „Куманово“. Музејската зграда е сместена во близина на строгиот центар на градот со типичен белег на стара градска архитектура, изградена во 1926/27 година, некогашна вила на богатиот индустријалец од Лесковац, Живко Стојиљковиќ, а неговиот син Миодраг Стојиљковиќ бил

Сл. 1. Панорамски поглед на НУ Музеј - Куманово со дел од лапидариумот

сопственик на првата автоматска мелница во Куманово, денешен „Житомел“, веднаш спроти Музејот.

Со самото основање на Музејот, прво и најстаро е Историското одделение, формирано во 1965 година, потоа Одделението за современа ликовна уметност во 1967 година кога е отворена Уметничката галерија во состав на Музејот, и двете одделенија: Археолошко и Етнолошко, во 1978 година. Малку подоцна, во 1985 година е формирано Одделението за евиденција и документација, заштита и едукација на музејскиот материјал.

Во 1997 година, во дворот на Музејот е отворен лапидариум на антички камени споменици, по повод Меѓународниот ден на

Сл. 2. Музејската зграда со Постојана музејска поставка, денес

музеите „18 Мај“. Од 1 ноември 2000 година, вработените во Музејот се префрлуваат во нови работни простории во станбен комплекс на кат, во непосредна близина на Музејот, заради адаптирање на музејската зграда во Постојана изложбена поставка.

Од септември 1965 година, Музејот започнал да работи со двајца вработени, во 1985 со седумнаесет, во 2008 со триесет и четири, а денеска бројот се зголемил на четириесет и еден вработен, од кои дваесет и тројца се стручни лица. На чело на институцијата

раководеле десет директори, од кои троица по два мандати, а меѓу нив е и актуелниот директор, Богдан Таневски. За прв директор бил назначен академскиот сликар Верољуб Станковиќ, на 1 септември 1965 година.

Музејот располага со над 8.500 експонати од сите збирки на одделенијата, добиени по пат на теренските истражувања, подарок, завештение или откуп. Богатото културно наследство, во изминативе 55 години, континуирано се презентира преку повремени тематски изложби, чија бројка изнесува над 800, а на 30 јуни 2006 година во рамките на манифестацијата „Куманово - град на култура-

Сл. 3. Верољуб Станковиќ,
прв директор на Музејот

Сл. 4. Богдан Таневски
актуелен директор

та 2006“, за првпат музејскиот материјал е изложен на Постојаната музејска поставка, со археолошки, историски и етнолошки експонати. Во исто време беше реновирана и Уметничката галерија и свечено отворена со изложбата „Современа ресенска керамика“. Постојаната музејска поставка, од 2019 година е збогатена со нови археолошки, историски и етнолошки експонати и осовремена со информативно - дигитални екрани.

Првите активности на Музејот започнуваат со историската изложба: „Куманово во НОБ 1941“, 1966 година, во просториите на Музејот, по повод празникот „11 Октомври - Денот на востанието на Македонија.“ Изложбата ја отворил Благој Думановски – Пецкалија,

Сл. 5. Прва историска изложба: „Куманово во НОБ 1941“, 1966

Сл. 6. Миодраг Арсовски - Болто ја отвора изложбата: „Трета МУБ“, 1968

Сл. 7. Привремена Постојана историска поставка, 1991/92

учесник во НОВ. Со отворањето на Уметничката галерија, отворена е првата ликовна изложба во соработка со Музејот на современа уметност од Скопје, од страна на Киро Цимревски, претседател на Културно просветната заедница (КПЗ) во Куманово, под наслов: „Југословенски и странски уметници“, на 11 јуни 1967 година. Првата етнолошка изложба: „Скутините во Кумановско“ ја отворил Драгиша Стојчевски, тогашен секретар на Самоуправна интересна заедница (СИЗ) за култура во Куманово, реализирана во Уметничката галерија во 1983 година, по повод празникот на жената „8 Март“. Првата археолошка изложба: „Старите градови во Кумановско“, која се состоела од два дела, проекција на 60 - тина дијапозитиви од старите пропаднати градови и изложбени витрини со раритетни и уникатни керамички форми на садови и накит, ја отворил Жика Крстевски, секретар на СИЗ за култура и физичка култура на Општина Куманово, во Домот на културата во Куманово, на 11 март 1988 година.

Сл. 8. Киро Цимревски ја отвора првата ликовна изложба „Југословенски и странски уметници“ 1967

Сл. 9. На отворање на изложбата на “ДЛУМ“, 1987

Иницијативата за Постојана музејска поставка постоела од порано. Во септември 1984 година била отворена Постојана историска поставка во просториите на Музејот, на која биле прикажани борбените дејствија на територијата на Куманово и Кумановско во периодот од 1875 до 1945 (од Кресненското востание до крајот на Втората светска војна) преку фотографии, оригинални документи, оружје, војничка опрема и облека. Во 1989 година поставката е повлечена во депо, заради адаптирање на работни простории и конзерваторска лабораторија во Музејот. Просторот, бил главната причина за немање постојана поставка. Па, така, на 21 мај 1991 година, истата историска поставка е изложена во просториите

Сл. 10. Жика Крстевски ја отвора првата археолошка изложба:
„Старите градови во Кумановско“, 1988

Сл. 11. Драгиша Стојчевски ја отвора првата етнолошка изложба:
„Скутините во Кумановско“, 1983

Сл. 12. Д-р Сашо Цветковски ја отвора првата изложба за средновековна
уметност: „Христијански сакрални градби во Кумановскиот регион“, 2007

на поранешната комитетска зграда на Општествено – политички организации. За жал, и тука не можела да опстојува, така што на 9 јануари 1992 година, поставката е повлечена и депонирана во депото на Музејот. Со дислоцирањето на вработените во нови работни простории на Музејот, во ноември 2000 година се создава можност за адаптирање и реновирање на нов изложбен простор и отворање на Постојана музејска поставка, не само на историското, туку и на археолошкото и етнолошкото одделение. Долгоочекуваната желба и потреба за Постојана музејска поставка, конечно е реализирана во 2006 година, каде што се наоѓа и ден денес.

Сл. 13. Од отворањето на Постојаната музејска поставка, 30.6.2006

Историското одделение е збогатено со околу 2.500 експонати од сите четири периодични збирки: „Национално – револуционерно движење“, „Меѓу двете светски војни“, „НОВ“ и „Социјалистички период“. Дел од нив (над 200) се изложени на Постојаната музејска поставка, а дел во Куќата - музеј на Христијан Тодоровски - Карпош, отворена на 4 јули 1979 година по повод „Денот на борецот“, која од 2019 година е реновирана, и збогатена со современа поставка. Од 16 јуни 2006 година, на кумановскиот музеј му е доделен и Меморијалниот центар АСНОМ во Пелинце, отворен по повод 60 години од одржувањето на Првото заседание на АСНОМ, на 2 август 2004 година, чија поставка, сè дотогаш се наоѓаше во

Сл. 14. Куќа – музеј на Христијан Тодоровски - Карпош

Сл. 15. Меморијална поставка „АСНОМ“ во Пелинце, 2004

Сл. 16. Дел од Постојаната историска поставка, 2019

Сл. 17. Од изложбата:
„70 години слободно Куманово“, 2014

Сл. 18. Увид на Спомен – обележја,
Малотино, 2017

манастирот „Св. Прохор Пчињски“ во Кленике, Врањско, кој се наоѓа на 10 - тина километри од границата со Р Србија.

Археолошкото одделение во последните години го збогати фондот на праисториската, античката, средновековната и нумизматичката збирка, и располага со над 2.600 експонати. Голем дел од наодите (над 770) се изложени на Постојаната музејска поставка, која во 2018 година беше збогатена со нови артефакти.

Сл. 19. Дел од Постојаната археолошка поставка, 2019

Сл. 20. Ленка Трајковска ја отвора изложбата:
„Раноброзонодоско светилиште во Пелинце“, 1995

Сл. 21. Отворање на изложбата:
„Кокино – тврдина на сонцето“, 2007

Сл. 22. Отворање на изложбата:
„Кокино - наоди од археолошки истражувања“, 2017

Од позначајните археолошки локалитети треба да се споменат праисториските: „Градиште“ во Пелинце и „Татиќев Камен“ во Кокино, од бронзено и железно време, со богат претежно керамички материјал. Од овој период треба да се споменат и локалитетите: „Долинац“ кај Стрновац и „Мијашки Рид“ во Пчиња.

Археолошкиот локалитет „Костоперска Карпа“ во Младо Нагоричино е комплексен локалитет од енеолит до среден век, и претставува импозантна базалтна стена која доминира во пошироката околина, а со Законот за заштита на спомениците на културата е прогласен за природна реткост. Енеолитските камени и коскени наоди и раноантичките керамички садови, денес ги красат витрини-

Сл. 23. Археолошки истражувања, лок. „Татиќев Камен“, Кокино, 2008

Сл. 24. Археолошки истражувања, лок. „Црквиште“, Клевовце, 2013

те на Постојаната музејска поставка. Особено богат материјал е откриен од римските некрополи на локалитетите: „Дрезга“ во Лопате и „Визианус“ во Клевовце, каде освен керамички наоди се пронајдени стаклени садови и дел од златен накит. Најновите истражувања се насочени на раноантичкиот локалитет „Градиште“ помеѓу Макреш и Младо Нагоричино, каде е откриен богат материјал од архитектонска декоративна пластика, а дел од нив (јонски капители) веќе е изложен на Постојаната музејска поставка.

Историчарите на уметноста, речиси, секоја година вршат теренски истражувања на сакралните споменици на културата од средновековниот византиски и поствизантиски период, преродбенскиот и периодот помеѓу двете светски војни, во околината на Куманово, почнувајќи од 1985 година, со мали прекини, до ден денес. Од вкупно 40 – тина средновековни цркви и манастири, 13 се прогласени за споменици на културата заштитени со Закон. Тука треба

Сл. 25. Постхумна изложба на Верољуб Станковиќ, 1994

Сл. 26. „Кумановски ликовни уметници“, 2013

Сл. 27. „Творештвото на зографите во Кумановско од 19 и почеток на 20 век“, 2019

да се споменат двете најстари, монументални петкуполни цркви од византиски период „Св. Ѓорѓи“ во Старо Нагоричино од 11 и 14 век, манастирот Матејче од 14 век, и третата, мала еднокорабна црквичка „Св. Ѓорѓи“ во Матејче од 14 век; поствизантиските цркви од 16 и 17 век: манастирот Карпино и Двојната црква во Сув Орах, „Св. Ѓорѓи Победоносец“ и „Св. Петка“ во Младо Нагоричино, „Св. Никола“ во Стрезовце, „Св. Ѓорѓи“ во Жегљане, „Св. Троица“ во Челопек, „Св. Спас“ во Довезенце, и двете преродбенски цркви од 19 век, манастирот Забел во Никуљане и соборната црква „Св. Никола“ во Куманово, типичен претставник на Преродбата, изградена од тајфата на Андреја Дамјанов. Од исламските сакрални споменици се прогласени двете џамии од Османлиски период,

Сл. 28. Теренски истражувања,
„Св. Богородица“, Пчиња, 1992

Сл. 29. Теренски истражувања,
„Св. Никола“, Дрен'к, 2011

Татар Синан бег – џамија во Куманово и Коџа Мехмед беј - џамија во Табановце, двете од 16 век. Плод на теренските истражувања се десетте изложби од средновековната уметност, архитектонската декоративна пластика, фрескосликарството, арабеската, иконописот и копаничарството, како и еден документарен филм за „Двојните цркви во Кумановско, 16 – 17 век“.

Истражувањата од областа на **современата ликовна уметност** траат од 1967 година до денес. Фондот на современи дела изнесува околу 1000, а од нив над 600 припаѓаат на збирката „Ликовна колонија“. Околу стотина современи дела со религиозна и профана содржина по пат на завештание се подарени на Уметничката галерија, од нашиот сограѓанин, првиот академски сликар и

зограф, Трајко Муфтински. Тука треба да ги споменеме и повеќето подрени дела на еден од првите основоположници на македонската современа уметност, Кирил Караџа. Работата на кустосите главно е насочена кон истражување на развојот на современата ликовна уметност во градот, како и на изложбената дејност на самостојни и групни изложби.

Од 1974 година наваму, се одржува Меѓународната ликовна колонија „Куманово“, која отпрвин имаше револуционерен карактер насловена како „Прохор Пчињски“, а се реализираше заедно со збратимениот град Врање, сè до распаѓањето на СФРЈ, во 1991 година. Едно време се одржуваше во манастирот Матејче, а од 2007 година Ликовната колонија се одржува во рекреативниот цен-

Сл. 30. Изложба на Дејан Божиновски - Коска, 2017

Сл. 31. Отворање на изложбата: „Реџаи Исени“, 2019

тар, до Меморијалниот музеј на „АСНОМ“ во Пелинце, покрај реката Пчиња. Традиционално, секоја година, Музејот ги презентира делата од „Ликовната колонија Куманово“, како и делата на „Кумановските ликовни уметници“, во чест на „11 Октомври – Денот на востанието во Македонија“ и „11 Ноември - Денот на ослободувањето“ на градот Куманово.

Етнолошкото одделение располага со околу 2.200 експонати, распоредени во пет збирки: „Традиционални народни носии и ткаеници“, „Традиционален накит и предмети за лична употреба“, „Покуќнински предмети“, „Народно стопанство“ и „Народни музички инструменти“. Од нив над 550 експонати се изложени на Постојаната музејска поставка и мал дел во Куќа – музеј на Христијан

Сл. 32. Од отворање на изложбата:
„Бела кошула - тенка половина“, 2003

Сл. 33. Од снимање на етно - филмот:
„Таму некаде горе во планината“, 2004

Сл. 34 и 35. Од отворање на изложбата:
„Народната култура во Куманово и Кумановско“, 2008

Сл. 36. Од изложбата „Украсите
на Влашката носија“, 2017

Сл. 37. Од изложбата: „Традиција
проткаена во торбите“, 2018

Тодоровски - Карпош. Одделението има постигнато големи резултати во презентирањето на материјалната култура, со над 40 – тина тематски изложби, како и афирмација на духовната култура преку 15 - тина видео - записи. Етнологите, учествуваат на Фестивали за етнолошки документарни филмови во земјава и во странство со што ја прикажуваат нашата народна традиција, обичаите и старите занаети кои веќе се на изумирање, а за кои имаат постигнато врвни награди и признанија.

Од областа на **евиденција и документација**, од 1985 година Музејот води музејска документација според Правилникот за начинот на водење евиденција и документација на музејски материјал во РМ, а од крајот на 2013 година, започна со електронска документација на Влезна, Излезна и Инвентарна книга, Книга за

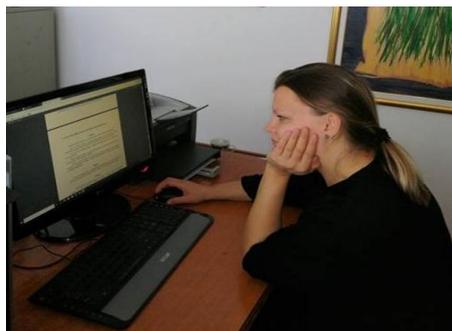
Сл. 38 - 39. Дел од Постојаната етнолошка поставка со народни носии, 2006 (лево) и со предмети од казанциски занает, 2019 (десно)

изложби, Картотека и Каталог по збирки. Врши и заштитна евиденција на музејските предмети. Паралелно со основната, примарна музејска документација, се грижи и за секундарната документација: фототека, ЦД - тека, хемеротека, видеотека и дијатека.

Конзерваторите, пак, вршат конзервација на оштетените музејски експонати, реконструкција на керамичките садови, механичко и хемиско чистење на предметите од камен, дрво и метал, препарирање и проветрување на народните носии и ткаеници, или пак, реставрација на фрескосликарството, иконописот и црковниот мобилијар во храмовите, реставрација на ликовни дела, како и санација и заштита на други културно – историски споменици.

Сл. 40. Евиденција во
Влезна книга, 1988

Сл. 41. Електронска евиденција,
2019

Сл. 42. Конзервација и обработка
на монети, 2013

Сл. 43. Конзервација на црковен
мобилицар (нафора), 2014

Сл. 44. Конзервација на икона, 2014

Сл. 45. Едукативна дејност, 2018

За поздравување е **едукативната дејност**, односно образовно – пропагандната дејност на нашето културното наследство преку посета на ученици, студенти, заинтересирани граѓани, стручни лица, научници, туристи од земјава и од странство. Пред сè, големо значење има организирањето на едукативни работилници, на музејската и галериската поставка со најмалите ученици или деца од претшколска возраст, кои се запознаваат со светот на уметноста преку музејските експонати. Освен најмалите, учествуваат и учениците од основни и средни училишта, на тема: „Ја чуваме природата и таа не чува нас“, „Сподели богатство“, „Игри од минатото“, „Мотиви од народното творештво од Кумановско“ итн. Годинава во рамките на „Европските денови на културното наследство“, едукативната дејност беше на високо ниво.

Сл. 46. Едукативна работилница: „Сподели богатство“, Пелинце, 2019

Во последните години интересот и бројот на посетителите за културните збиднувања и настани, посета на културно – историски споменици и археолошки локалитети, рапидно се зголемува особено од учениците и студентите, со 3.000 посетители на годишно ниво. Најпосетени се: Постојаната музејска поставка, археолошкиот локалитет „Татиќев Камен“ во Кокино, црквата „Св. Ѓорѓи“ во Старо Нагоричино, соборниот храм „Св. Никола“ и Куќа – музеј на Христијан Тодоровски – Карпош во Куманово, МЦ „АСНОМ“ во Пелинце, итн.

За својата истражувачка, изложбена, издавачка и културно – просветна дејност, Музејот е добитник на повеќе награди и призна-

Сл. 47. Промоција на првиот број
Музејски гласник, 1994

Сл. 48. Научна конференција:
„Kokino: Giving gifts to God“, 2017

нија, меѓу кои двапати на највисокото општинско признание „Ноемвриска награда“ во 1972 и 1986 година. За неколку етнолошки филмови има добиено високи награди и признанија во земјава и во странство, посебно за документарните филмови „Таму некаде горе во планината“ од 2004 година, и „Патот на надежта“ од 2010 година. Од страна на МНК ИКОМ, Музејот исто така двапати е добитник во категоријата *Музејски проект на годината*, за 2009 и 2017 година, за изложбата од областа на историјата на уметноста: „Архитектонска декоративна пластика на сакралните градби во Кумановско (IV – XIX век)“ и за археолошкиот проект: „Кокино – македонски бренд“.

Сл. 49. Колективот на својот 50 – годишен јубилеј, 2014

Стручните лица во Музејот земаат активно учество на научни симпозиуми во земјава и во странство, а во 2017 година, токму Музејот од Куманово, беше домаќин на Меѓународната конференција Кокино, за што беше издаден зборникот „Giving gifts to God“, отпечатен на англиски јазик.

Од областа на **издавачката дејност**, Музејот го издава своето годишно списание „Музејски гласник“ од 1994 година (досега се отпечатени шест броја), еден зборник „Пирајхме 2“, како и неколку монографии: „Црковни споменици во Кумановско“, 2012; „Бронзено време во басенот на Јужна Морава и долината на Пчиња“ 2012; „Антика во североисточна Македонија“ 2013; „Добри Трендафиловски - Добрин“, „Рецаи Исени“, и „Арт Мемориум“, 2019; Трајко Муфтински, 2020; итн. Има отпечатено околу 800 каталози за сите музејски изложби, од кои најбројни се ликовните.

СТРУЧНИОТ КАДАР НА МУЗЕЈОТ

1. Богдан Таневски, советник конзерватор
2. Славица Крстиќ, советник документатор - историчар на уметност
3. Милица Пешевска – Николовска, кустос советник - етнолог
4. Јасмина Глигоровска, кустос советник - историчар
5. М-р Анита Ѓорѓиевска, кустос советник - етнолог
6. Славица Цветановска, виш конзерватор – архитект
7. Перо Величковски, виш кустос – историчар на уметност
8. Дејан Ѓорѓиевски, виш кустос – археолог
9. Надица Петковиќ, виш кустос – етнолог
10. Валентина Андреиќ, виш кустос - историчар на уметност
11. Валентина Илиевска, виш кустос – етнолог
12. Драгана Спасковска, виш кустос – историчар на уметност
13. Александра Апостолова, виш кустос – нумизматичар
14. Марија Живачки, виш кустос – историчар
15. Неда Митковска, виш кустос – историчар на уметност
16. М-р Мартин Наковски, виш кустос - етнолог
17. Мирослав Петковски, кустос - археолог
18. Дејан Божиновски – Коска, кустос – дипл. ликовен педагог
19. Габриела Митевска, кустос - документатор
20. Агим Бислими, помошен документатор
21. Данијела Даиловска, водич во МЦ „АСНОМ“ - Пелинце
22. Мери Николиќ, водич
23. Фросина Лазаревска, кустос археолог

АДМИНИСТРАТИВНО – ТЕХНИЧКИ КАДАР

24. Гоце Јакимовски – Божурски, советник за документација
25. Јасмина Зисовска, советник за меѓународна дејност
26. Дајана Миладиновска, сметководител - книговодител
27. Марија Миљуш- Божурска, дипл. правник
28. Соња Краљевска, архивар
29. Раде Атанасовски, чувар на Куќа – музеј на Карпош
30. Зоран Стефановски, хауз - мајстор
31. Бобан Антевски, чувар
32. Столе Петковски, фотограф
33. Ненад Цветковски - чувар
34. Перица Николовски- чувар
35. Слаѓан Спиревски, чувар во Кокино
36. Јовица Даиловаски, чувар во Кокино
37. Власта Цветковски, чувар во Кокино
38. Бобан Спасовски, чувар на МЦ „АСНОМ“, Пелинце
39. Гордана Божиновска, хигиеничар во МЦ „АСНОМ“, Пелинце
40. Анета Дрчар, хигиеничар
41. Жаклина Спасовска, хигиеничар

Slavica Krstikj, Custodian - Advisor Registrar
National Institution Museum – Kumanovo

SUMMARY

55 YEARS OF EXISTENCE OF THE MUSEUM IN KUMANOVO

This year, the National Institution Museum in Kumanovo celebrates its 55 year jubilee (1964 – 2019), together with our city of Kumanovo which celebrates 500 years of existence (1519 – 2019), within the framework of the manifestation “Kumanovo – city of culture 2019”.

On November 21st 1964 the Historian Museum in Kumanovo was formed as an independent institution for the first time. In 1979, it changes its name in National Museum “Kumanovo”. When the Museum was formed, the first and oldest department was the Historian department formed in 1965, then the Department of Contemporary Art in 1967 when the Art gallery was also opened within the Museum, as well as the two departments: Archaeological and Ethnological in 1978. The Department for Records and documentation, protection and education of the museum

material was formed a little bit later, in 1986. In the yard of the Museum a Lapidarium of antique stone monuments was opened in 1997, marking the International Day of the Museums “May 18th”.

In 1965, the Museum started working with 2 employees only; in 1985 there were 17; in 2008 there were 34 and today, there are 41 employees, from which 22 are experts. 10 directors were in charge of this institution. Three of them had two mandates and between them is the current director, Bogdan Tanevski. The first director of this institution was the academic painter Veroljub Stankovikj, appointed on September 1st 1965.

The Museum has over 8.500 exhibits from all of the collections of the departments which were acquired with the help of field excavations, research, presents, purchase etc. The abundant cultural heritage during the past 55 years was presented through periodic thematic exhibitions whose number is over 800.

On June 30th 2006 in the frames of the manifestation “Kumanovo – city of culture 2006” the museum material was exposed for the first time on the Permanent Museum Display which contains archaeological, historical and ethnological exhibits. At the same time, the Art Gallery was renovated and opened with a ceremony and the exhibition called “Contemporary Ceramics from Resen”.

The Permanent Museum Display was enriched this year with new archeological, historical and ethnological exhibits and it was also modernized with new informative-digital screens. The House – Museum of Hristijan Todorovski – Karposh was also renovated and has a completely modernized display.

Б и б л и о г р а ф и ј а :

- Крстик С., 1993, *Народниот музеј „Куманово“ од Куманово (Историјат и дејност на музејот)*, БИБЛИОГРАФИЈА 1963 – 1992 , Народен музеј „Куманово“ – Куманово, Куманово;
- Крстик С. – Николовски – З., 1994, *Триесет години од постоењето на Народен музеј – Куманово*, Музејски гласник бр.1, Народен музеј – Куманово, Куманово;
- Податоци и фотографии од Архивата и Одделението за евиденција и документација на НУ Музеј – Куманово.

Мирослав Петковски, кустос археолог
НУ Музеј – Куманово

РЕКОГНОСЦИРАЊЕ ПО ДОЛИНАТА НА РЕКАТА ПЧИЊА И НЕЈЗИНАТА ОКОЛИНА

Вовед

Долината на реката Пчиња, односно нејзиниот тек е со вкупна должина од 135 км, а самата река извира на планината Дукат во соседна Република Србија.¹ Во нашата земја влегува кај селото Пелинце, понатаму тече низ териториите на Општините Старо Нагоричане и Куманово, каде на крајот од селото Студена Бара, ја напушта Кумановската Област и преку селото Горно Коњари, Општина Петровец, продолжува да тече низ Скопскиот Регион, за да некаде на тромеѓето од селата Кожле (Општина Петровец), Карабуниште и Ветерско (Општина Велес), се влева како лева притока во реката Вардар.² Истражувањето, односно рекогносцирањето во нашиов случај беше спроведено во делот од течението на Пчиња низ Кумановскиот Регион, односно територии поврзани со Општините Старо Нагоричане и Куманово. Иако како предмет на истражувањето беше долината на Пчиња, односно просторот долж нејзиното течение, идејата беше овде да се вклучи и една поширока околина, односно територија врзана за некои од нејзините леви и десни притоки, како Бистрица, Петрошница, Крива Река и Кумановска Река.³

---

¹ Панов М., 1976, 74;

² <http://gis.katastar.gov.mk/arec> (види: Подлоги, Топографски карти 1:25000). На самиот сајт има одредени печатни грешки во имињата на КО, гледано на самите подлоги дали како ортофото или како топографска карта. Така на пример, наместо КО Кожле стои КО Козле, наместо КО Зубовце стои КО Жубовце, наместо КО Јачинце стои Јажинце и сл.; затоа е направена споредба со називите кои се среќаваат на <https://ossp.katastar.gov.mk/OSSP/>, но заради полесна и побрза работа користен е сајтот <http://gis.katastar.gov.mk/arec>, кој понатаму ќе биде споменуван како извор на информации;

³ <http://gis.katastar.gov.mk/arec> (види: Подлоги, Топографски карти 1:25000); Рекогносцирањето се одвиваше во рамките на месеците ноември и декември, па затоа и истото беше во голема мера ограничено од временските услови и не беше во целост спроведено до крај, гледано од аспект на првичните замисли. Намерите, желбите и очекувањата честопати не соодветствуваат со реалноста, па така беше и

Цел и методологија на истражувањето

Примарната цел беше можноста да се откријат нови досега непознати археолошки локалитети, што всушност и претставува основна цел и задача на секое рекогносцирање. Покрај тоа истражувањето претставуваше добра можност за увид во состојбата на веќе постоечките локалитети, гледано од аспект на влијанијата што истите ги претрпеле од самата природа или пак од човекот. Не беше исклучена и можноста за утврдување на границите на простирање на истите, пред сè во поглед на нивната местоположба, односно распространетост, на пример да речеме еден локалитет на територија на две или повеќе катастарски општини; понатаму и попрецизно лоцирање со географски координати, броеви на катастарски парцели и слично.⁴

Првин направивме план за извесна прелиминарна маршрута, односно редослед по кој би можеле да вршиме посета на места, односно локалитети, веќе познати или пак нови, а притоа следејќи ги временски прилики и пристапноста на самите терени. Оттука и местата кои гравитираа на поголема надморска височина ни беа први на агендата. Преку одредена литература настојувавме да дојдеме до некои податоци, кои би можеле да ни послужат за препознавање на одредени можни локалитети. Исто така користевме и други нагледни средства од тип на топографски карти за анализа на одредени топоними.⁵ Комуникацијата со месните жители беше

во нашиов случај. Од споменатите притоки со дел од своето течение беа вклучени само Петрошница и Крива Река;

⁴ Називот на истражувачкиот проект беше „Теренска евиденција во функција на заштита на локалитетите во Кумановско по долината на реката Пчиња и нејзината околина“. Беше изготвен и Извештај за извршено археолошко истражување – рекогносцирање по долината на реката Пчиња и нејзината околина, 2018 г. (изготвиле Дејан Ѓорѓиевски и Мирослав Петковски), кој заедно со теренскиот дневник ќе претставуваат основна база на податоци за понатамошниот текст и затоа го споменуваме сега на почетокот со цел да не го повторуваме во натамошното излагање, освен ако тоа е неопходно. Истовремено изразувам голема благодарност до колегатата Дејан Ѓорѓиевски, археолог, виш кустос, кој всушност несебично се вклучи во самиот проект, а истовремено ја прифати и задачата да биде раководител на самото истражување и исто така да даде одобрување за објавување на резултатите;

⁵ Topografskakarta 1:25000: Pezovo 682-4-4; Topografskakarta 1:25000: Strezovce 165-4-2; Topografskakarta 1:25000: Šupli Kamen 682 – 4 - 3;
<http://gis.katastar.gov.mk/arec> : Подлоги - Топографски карти 1:25000;

исто така значаен елемент во истражувањето, пред сè гледано од аспект на снаоѓање на самиот терен.⁶ За ориентација, како и лоцирање на места користевме компас, мобилни телефони, лаптоп компјутер, со цел да одредиме поточна позиција, односно географски координати на одреден локалитет. Мерна лента, фотометар и фотографски апарат беа неизбежен дел од нашиот прибор за работа. Вршевме визуелно набљудување на теренот, како и селективно собирање на површински керамички материјал, со цел за натамошна анализа. Се движевме низ териториите на веќе спомнатите Општини Старо Нагоричане и Куманово, односно по селата или поточно кажано катастарските општини, кои гравитираат во рамките на истите. Притоа во некои од селата посетивме повеќе места, некаде само по едно место, додека дел ни беа само како попатни транзитни станици. Дел од локалитетите беа веќе познати, а исто така и заведени во Археолошката карта на РМ⁷, а од друга страна еден дел беа нови или пак некои недоволно познати, односно непрезентирани на пошироката јавност. Од она што можеше да се види на самите места, природата, но и човекот извршиле одредено влијание на истите. Некаде можеа да се видат одредени девастирачки елементи од некогашни интервенции од диви трагачи; дел од локалитетите пак на прв поглед веројатно биле користени како „мајдани“, односно места од каде луѓето ваделе камен како градежен материјал; врз локалитетите од типот „градишта“, односно утврдувања, природата го оставила својот печат прекривајќи ги со грмушести растенија и густа тревна прекривка.

---

⁶ Особена благодарност би изразиле до месните жители и луѓето, коишто несебично ни помогнаа со своите информации во нашето истражување и тоа: Драган Ѓорѓевски, Трејан Петковски, Добре и Ласте Богдановски, Драги Бојковски, Влатко Лазаревски, Бобан Спасовски, Далибор Љубомировиќ, Методија Цветковски, Лакан Бошковски, Цеко Петковски, овчарот Драги, Драги Додевски, Часлав Божиновски, Ненад и Драги Цветковски, Диле Крстевски, Стоиле Јовчевски, Стојанче Денковски и сите други чишто имиња ги немаме забележано. Благодарност и до колегите археолози, Сашка Крстевска – Павловска и Новица Лазаревски кои исто така дадоа свој придонес во истражувањето. На крај учесниците кои го сочинуваа истражувачкиот тим (сите вработени во НУ Музеј – Куманово) беа: археолозите Дејан Ѓорѓиевски, Фросина Лазаревска и Мирослав Петковски, како и архитектот Славица Цветановска и фотографот Столе Петковски;

⁷ Археолошка карта на Република Македонија, 2, 1996, 204 - 223 (XVIII. Куманово);

Тек на истражувањето

Како што погоре споменавме имавме некоја прелиминарна маршрута, по која се водевме и ја исполнувавме, онолку колку што ни дозволуваа тогашните моментални услови и потреби.⁸ Накартко речено се движевме низ атарите на следниве села и тоа: Враготурце, Аљинце, Брешко, Канарево, Бајловце, Пелинце, Алгуња, Челопек, Старо Нагоричане, Коинце, Пузаљка, Драгоманце, Клечовце, Јачинце, Довезенце, Пчиња, Студена Бара, Вакав, Винце, Бељаковце, Зубовце, Макреш. Во натамошниот текст поголем акцент би ставиле главно на оние места, кои пред сè дадоа некаков резултат во поглед нанов локалитет, позиционирање, разграничување и сл.

Започнавме од селото Враготурце, а целта ни беше локалитетот „Градиште“.⁹ Ако погледнеме на топографска карта, топонимот „Градиште“ се среќава помеѓу „Големе Уши“, кота 887 и врвот Китка, кота 1211, на потегот помеѓу с. Враготурце и с. Жегљане по должина на самата државна граница кон Република Србија.¹⁰ Според катастарските податоци на парцела бр. 58 (и на некои околни парцели) местото е запишано како „Градиште“, но истото е позиционирано на „Големе Уши“.¹¹ Ако погледнеме кај Хаџи - Васиљевиќ, истиот зборува за „Големо Градиште“ и „Мало Градиште“.¹² Ние овде имавме поддршка од проф. д-р Виктор Лилчиќ Адамсен (План 1),¹³ со чија помош беше разрешена една дилема за овој простор, кој е позициониран на „Големе Уши“ и тоа „Големо Градиште“ (x: 4684(2(49)), y: 7573(7(45))) и „Мало Градиште“ (x: 4684(2(90)), y: 7573(3(41))).¹⁴ На потегот „Големо

---

⁸ Во одредени моменти временските прилики не ни беа целосно наклонети, бидејќи самото истражување се одвиваше во делови од месеците ноември и декември (2018 г);

⁹ Хаџи – Васиљевиќ Ј., 1909, 411- 412; Трифуновски Ј., 1974, 101; Николовски З., 2013, 51-52;

¹⁰ <http://gis.katastar.gov.mk/arec>(види: Подлоги, Топографски карти 1 : 25000);

¹¹ <http://gis.katastar.gov.mk/arec>;

¹² Хаџи – Васиљевиќ Ј., 1909, 411-412;

¹³ Голема благодарност до проф. д-р Виктор Лилчиќ Адамсен за неговата поддршка и извршените мерења (План 1);

¹⁴ <http://gis.katastar.gov.mk/arec>. Треба да напоменеме дека вредностите на координатите односно првите 4 бројки во најголем дел од случаите се фиксни,

Градиште“; речиси на највисокиот дел, се забележува остаток веројатно од некоја поранешна градба од камен и истиот наликува на квадратна (?) основа. Исто така има отворени јами од некогашни интервенции на диви трагачи (Сл. 1), во кои можат да се забележат одредени остатоци од градби, како фрагменти од градежна и садова керамика и слично; имаше и една оловна спојка (Т. I, 1). Движејќи се кон запад, теренот скалесто се спушта кон потегот „Мало Градиште“, каде на неговата западната страна, иако скоро незабележливо се насираат остатоци од ограден ѕид (План 1 и Сл.2). Нелегални нарушувања на теренот не забележавме, ниту пак површински движен материјал.

Во наредниот ден ги посетивме селата Аљинце и Брешко.¹⁵ Брешко е мало село, чиј атар зафаќа површина од 1,6 км² и се простира од двете страни на реката Петрошница, која се влева во Пчиња како една од нејзините леви притоки.¹⁶ Овде би споменале две места. Едното кое ни беше посочено под името „Падине“ и претставува можна локација за некропола (по претпоставка праисториска ? или средновековна ?),¹⁷ сепак без некакви видливи или опипливи траги. Ориентирно можеме да кажеме дека местото е позиционирано на КП 193(?), која пак е означена под м. Вртаче.¹⁸

петата може да биде и променлива и затоа може да биде ставена или не во заграда, додека од 6 бројка па натаму истите се менливи, затоа и се пишани во заграда. Овде се дадени координати од одредена точка, која се наоѓа во рамките на самиот локалитет. Во натамошниот текст исто така и останатите координати ќе бидат дадени на сличен начин;

¹⁵ Овде ќе се задржиме само на селото Брешко, каде што имавме одредени позитивни резултати. Инаку во с. Аљинце имавме неуспешен обид за посета на месноста „Келе Кула“. Во атарот на ова село бевме до месноста „Келие“, која претставува карпест терен, каде не наидовме на површински движен материјал. Одејќи попатно минавме и до местото каде порано наводно имало „Турска кула“, а ги посетивме и селските гробишта;

¹⁶ Трифуновски Ј., 1974, 123-124; Панов М., 1998, 39;

¹⁷ Како што е споменато во Извештајот од рекогносцирањето, по кажувањето на Ласте Богдановски, локален жител, повратник во селото, при орање наоѓал трошни човечки коски и камени плочи. Во Дневникот на истражувањето е забележано дека дел од тие плочи Ласте ги ставил како подлога на локалниот селски пат. Врз база на ова кажување за присуството на камените плочи, ја изведовме и претпоставката за тоа во кои временски рамки би можела да се стави претпоставената некропола;

¹⁸ Од технички причини немавме можност попрецизно да го лоцираме местото, а и самите фотографии што ги направивме не ја даваат целосната слика за истото.

Истото има коса позиција е и сместено десно од селскиот пат (а притоа оставајќи ги селските куќи одзади и движејќи се кон Петрошница), од левата страна на Петрошница, северно (северо-источно) од селските куќи, во источниот дел од територијата што потпаѓа под Брешко. Второто место се наоѓа во близина на селските гробишта (јужно/југоисточно од нив). За ова локација велат дека тука се наоѓало старото село, па оттука и местото го викаат Брешко. Овде подоцна споредувајќи ги катастарските податоци, забележавме дека на овој простор се судираат два термина „Брешко“ и „Зидине“.¹⁹ Терминот „Зидине“ (КП 97) укажува на постоење на локалитет, а површинскиот керамички материјал (фрагменти од тегули и фрагменти од садова керамика) во рамките на оваа поголема парцела е присутен, отколку на КП 92 (м. Брешко), од која пак потекнува фрагмент од мал керамички пирамидален тег (Т. I, 2). Овој фрагмент од керамичкиот тег наведува на постоење на можеби мала римска (?) населба. Од друга страна пак меѓу керамичките фрагменти се издвојува и еден фрагмент (рачна изработка), кој по својата декорација упатува на присуство и на неолитски елементи (Т. II, 1). Како компромисно решение, координатите x: 46748(0), y: 75802(7) за позиционирање на овој локалитет, ги зедовме од граничната линија помеѓу парцелите 92 и 97, што не значи дека локалитетот не се простира и на некоја од останатите соседни парцели (пр. 98, 99 итн.).²⁰ Локалитетот го означивме како „Старо село – Зидине“.

Следната дестинација беше селото Канарево. Истото е врзано за р. Петрошница и е распослано на двете нејзини страни.²¹ Од

Во подоцнежната телефонска комуникација со Ласте, се обидовме малку попречно да го лоцираме местото, така што навраќајќи ги сеќавањата на тоа како пристапивме до самото место, а истовремено и користејќи го интернет сајтот на <http://gis.katastar.gov.mk/arec>, дојдовме до претпоставено можно решение за локацијата на КП 193, м. Вртаче. Во околните парцели се среќава м. „Падина“, што претставува уште еден податок во прилог на самото лоцирање;

¹⁹ <http://gis.katastar.gov.mk/arec>: види во КО Брешко КП 92(место „Брешко“), соседната КП 97(место „Зидине“). Овие термини се среќаваат и во некои околни парцели;

²⁰ <http://gis.katastar.gov.mk/arec>; Поцелосни информации за простирањето на локалитетот би се добиле со археолошки ископувања или други посовремени методи на скенирање на теренот и сл.;

²¹ Повеќе за селото види: Хаци – Васиљевиќ Ј., 1909, 250-252; Трифуновски Ј., 1974, 126-128;

градот Куманово е оддалечено 23 км и е позиционирано во јужниот дел на Општината Старо Нагоричане.²² Посетивме неколку локации. Движејќи се по локалниот пат кон селото, првата попатна станица што ја посетивме, ни беше местото запишано како „Баба Цветина Зграда“ (КП 256, х: 46726(3), у: 75756(6))²³; позиционирано во рамките на северозападниот дел на Канарево, од левата страна на патот. Овде се наоѓа скалеста карпеста површина, врз која има забележливи траги од интервенции од човечка рака. Првично ако се погледне, наликува на оштетено камено „корито“ со правоаголна основа. Истото е издлабено во самата карпа, а на западната страна се забележува некаков делумно полукружен дел, низ чија средина има вдлабнатина, налик на каналче за истекување на течност на едната страна, додека од другата страна се врзува со т.н. „корито“ (Сл. 3). Дали станува збор за постара интервенција и што истата претставува, за сега не може да се каже.²⁴ Овде го посетивме и веќе познатото доцноантичко утврдување, „Град“.²⁵ Инаку местото „Град“ се споменува и кај Хаџи – Васиљевиќ и кај Трифуновски,²⁶ а истото претставува карпесто возвишение, позиционирано лево од Петрошница, на кота 572 м.²⁷ Под карпестиот рид, односно во неговото подножје тече Градашница,²⁸ а во близина на истиот е и ридот Орљак (670 м).²⁹ Катастарски местото е означено како

---

²² Панов М., 1998, 146;

²³ <http://gis.katastar.gov.mk/arec>;

²⁴ Археологот Јовица Станковски по разгледувањето на фотографиите направени на самото место, сепак смета дека станува збор за жртвеник;

²⁵ Микулчиќ И., 1996, 221-223; Истиот, 1999, 374, сл.252, 375; Николовски З, 2013, 65;

²⁶ Хаџи – Васиљевиќ Ј., 1909, 250; Трифуновски Ј., 1974, 126-127;

²⁷ <http://gis.katastar.gov.mk/arec> (види: Подлоги, Топографски карти 1:25000);

²⁸ Хаџи – Васиљевиќ Ј., 1909, 250 (овде се споменува под името Градашница како дол, односно поток); Трифуновски Ј., 1974, 127 (овде пак под името Градешница (поток)); <http://gis.katastar.gov.mk/arec> (види: Подлоги, Топографски карти 1 : 25000, додека на карта е забележана како Граданица);

²⁹ Трифуновски Ј., 1974, 127 (овде дадената кота е 671 м); <http://gis.katastar.gov.mk/arec> (види: Подлоги, Топографски карти 1 : 25000, а пак овде котата е 670 м);

„Ботוליновац“, КП 4, со координати х: 4672(258), у: 7578(320).³⁰ Инаку во Археолошка карта на РМ³¹ се среќава лок. „Орљак“, како доцноантички кастел, позициониран на кота 670 м и на 1,5 км оддалеченост од селото. Овде останува прашањето дали се работи за истиот локалитет ? Исто така и „Селиште“³² и „Исар“³³ беа дел од нашата посета.

Селото Бајловце исто така беше цел на нашето истражување. Истото е позиционирано во североисточниот дел на територијата којашто ја зафаќа Општината Старо Нагоричане, во рамките на областа Козјачија.³⁴ Нашето внимание овде главно беше насочено кон локалитетот „Рамниште“.³⁵ Ова е локалниот назив за местото, додека во катастар е запишано како „Коруба“ (х: 467(6(99), у: 7579(75)).³⁶ Просторно гледано тоа се повеќе земјоделски површини, со приближна должина од околу 200 – 250 метра (гледано во правец кон север). Самиот локалитет е позициониран скоро во централниот дел на територијата што потпаѓа под Бајловце, на приближно 200 м (северозападно) одучилиштето, преку локалниот дол што минува тука. На теренот се забележуваат фрагменти од садова керамика, фрагменти од камени алатки, фрагменти од керамички фигурини, куќен лепеж и сл. Овој движен керамички материјал укажува на постоење на праисториско неолитско наоѓалиште (Т. I, 3, 4, 5 и Т. II, 2).³⁷ Да споменеме дека го посетивме и

---

³⁰ <http://gis.katastar.gov.mk/arec>. Веќе претходно споменавме дека цифрите дадени во заграда се променливи, а ги наведуваме како некои постоечки вредности, во овој случај се јавуваат приближно кон централниот дел на локалитетот (на акрополата ?);

³¹ Археолошка карта на РМ, 1996, том 2, 209 – 210;

³² Хаџи – Васиљевиќ Ј., 1909, 251; Трифуновски Ј., 1974, 126-127;

³³ Селиште и Исар ни беа посочени од локалниот жител, повратник во селото Драги Бојковски. По кажувањето во месноста „Исар“ во минатото при обработка на нивите се среќавале остатоци од градби, питоси и слично;

³⁴ Панов М., 1998, 16-17;

³⁵ Хаџи – Васиљевиќ Ј., 1909, 265; Трифуновски Ј., 1974, 118;

³⁶ Види: Трифуновски Ј., 1974, 118; <http://gis.katastar.gov.mk/arec>;

³⁷ Во иднина некои археолошки ископувања, би можеле да го поткрепат ова мнение со повеќе артефакти и да дадат поцелосна слика за временскиот распон на егзистирање на самото наоѓалиште;

познатиот лок. „Високо“³⁸, како и местото „Главје“³⁹. Пред да пристапиме до „Високо“ преминавме преку „Мало Високо“,⁴⁰ каде на неговата северна, односно североисточна страна, има голема количина на камен, кој бил дел од некогашен сувосид. Помеѓу „Мало Високо“ и „Високо“ (Големо), местото го нарекуваат „Трговиште“.⁴¹

Во натамошниот тек на истражувањето следеа селата Пелинце и Алгуња. Пелинце претставува селска населба, позиционирана во северениот дел на Општина Старо Нагоричане, истовремено е дел од Козјачката Област, а притоа е врзана за горниот слив на Пчиња.⁴² Маалото „Мишинци“⁴³ и возвишението „Батуња“ (кота 526 м)⁴⁴, беа местата што ги посетивме. Во близина на „Мишинци“ дивите трагачи го втиснале својот деструктивен печат, оштетувајќи една римска некропола (Сл. 4). Истата е стационирана севрозападно од маалските куќи, во месноста катастарски запишана како „Појатиште“ (КП 3306; х: 46824(75), у: 75694(95)).⁴⁵ На самото место имаше присуство на исфрлена земја, камен, како и камени плочи од лиска. Во западниот дел се забележуваше нешто на лик на

---

³⁸ Хаџи – Васиљевиќ Ј., 1909, 264, 414 (се споменува Калиште со остатоци од тврдина, а можеби се мисли на Високо); Трифуновски Ј., 1974, 118-119; Археолошка карта на РМ, 2, 1996, 205; Микулчиќ И., 1999, 411; Николовски З., 2013, 46-47. Овде не би се задржувале околу описот на самиот локалитет бидејќи е познат и објавуван;

³⁹ Ова место ни беше посочено како локација за можни тумули. Сепак визуелниот впечаток е дека веројатно самите тумбарки се природни, на делови косо слеани со теренот, а на едната на површината беше видлива и карпа;

⁴⁰ Хаџи – Васиљевиќ Ј., 1909, 264;

⁴¹ Хаџи – Васиљевиќ Ј., 1909, 264, 424; Трифуновски Ј., 1974, 119 (види: фуснота 74, стр. 224). Новица и Влатко Лазаревски исто така го посочија како место во кое порано се вршела трговија на добиток, според кажувањето на постарите жители од селото;

⁴² ПановМ., 1998, 231;

⁴³ Во Археолошка карта на РМ, 1996, том 2, на страна 219, се среќава локалитетот запишан како **Нишинци** (истиот спаѓа во с. Пелинце) и тоа како неолитска населба (?). Во усна комуникација со Бобан Спасовски, жител на Пелинце, констатиравме дека веројатно станува збор за маалото Мишинци;

⁴⁴ <http://gis.katastar.gov.mk/arec> (види: Подлоги, Топографски карти 1:25000). Овде немаше индикации за локалитет, ниту пак површински движен материјал;

⁴⁵ <http://gis.katastar.gov.mk/arec>;

камена конструкција, а имаше и видливи траги од горење (веројатно од кремации?). Покрај споменатово имаше и присуство на керамички материјал и тоа фрагменти од керноси (Т. I, 6, 7 и Т. II, 3), фрагменти од чинија (Т. I, 8) и слично. Керносите претставуваат интересни керамички облици на садови, кои се среќаваат како гробен инвентар. Истите веројатно имале улога на еден вид жртвеници, врзани за некаков погребен обичај.⁴⁶ Доцно римски некрополи со ваков тип на садови се среќаваат во југоисточна Србија, источна (североисточна) Македонија и западна (југозападна) Бугарија и тоа во временска рамка од средината на II до средината на IV век.⁴⁷ Оваа некропола во атарот на селото Пелинце ја шири границата на распространетост на истите и во северниот дел на нашата држава. Во околината на „Мишинци“, на просторот меѓу куќите и самата некропола, на местата каде има камен исфрлен при обработка на нивите, се забележуваат фрагменти од големи складишни садови (место катастарски обележено како „Припор“; х: 4682(110), у: 7569(749)).⁴⁸ Ова упатува на постоење на населба. Дали истата е само праисториска⁴⁹ или е врзана и за самата некропола, останува да се види во некои натамошни истражувања.

Истиот ден направивме посета и на соседното село Алгуња. Ова село е позиционирано десно од Пчиња, во рамките на Општина Старо Нагоричане и тоа во северозападниот дел.⁵⁰ Во близина на Бучково Маало, односно северно од него, движејќи се по локалниот селски пат, се доаѓа до месноста локално викана „Алгуњски Дол“. Овде се издвојува едно подзарамнето плато, кое наликува на неправилен триаголник и истото се стеснува кон североисток и понатаму продолжува (во правец од запад кон исток) во малку поинаква форма, нешто налик на неправилна елипса. На јужната страна може да се забележи остаток од некаков поранешен ѕид (Сл. 5). Исто така се забележува и еден подиздигнат дел (можеби остаток од некоја градба?), а пак во близина на северниот раб, можат да се видат и одредени оштетувања, порано направени од страна на

---

⁴⁶ Булатовић А., Чершков Т., 2007, 141-157; Bulatović A., 2008, 201-221; Bulatović A., 2015, 33-51;

⁴⁷ Исто.

⁴⁸ <http://gis.katastar.gov.mk/arec>;

⁴⁹ Види: Археолошка карта на РМ, 1996, том 2, 219 (Нишинци);

⁵⁰ Панов М., 1998, 10;

човекот. Самото место во катастар е запишано како „Демиров Гроб“ (КП 2508, x: 4681(10); y: 7567(86)).⁵¹ Покрај него од јужната страна поминува локален земјен пат кој води за Татариновац. Ако го следиме патот понатаму, лево и десно од него во околните ниви (КП 2514/2, 2516, 2517, 2519; x: 4681(0); y: 756(80))⁵², катастарски означени како „Голема Нива“⁵³, се забележуваат остатоци од градежен материјал, остатоци од малтер, камен, фрагменти од керамички садови (Т. II, 4 и 5) и фрагменти од керамички тегули. Самиот керамички материјал наведува на постоење на локалитет, кој веројатно егзистирал во поодминатиот временски период на доцната антика. На едно место од веќе споменатиот пат (КП 2518),⁵⁴ може да се забележи нешто налик на остаток од некој поранешен камен ѕид и тоа на ниво на самиот пат. Земено во глобала целиот овој простор, односно потегот што го зафаќа споменатото плато, како и делот со обработливите површини од „Голема Нива“, се во меѓусебна комуникација; истиот е распослан од северната страна на самиот „Алгуњскиот Дол“. Овде останува можноста за можеби некое понатамошно археолошко ископување, кое пак исто така би можело да даде повеќе информации за временската и културната егзистенција на овој простор.

Селото Челопек беше уште една дестинација, како дел од нашето истражување. Истото се наоѓа на 18 км оддалеченост од Куманово, позиционирано некаде во западниот дел на Општината Старо Нагоричане и се вбројува во редот на селата кои се дел од областа Козјачија.⁵⁵ Овде ја посетивме месноста „Пударница“⁵⁶ и

---

⁵¹ <http://gis.katastar.gov.mk/arec;>

⁵² Исто. Овие координати се земени на дел од споменатиот пат, кој се наоѓа помеѓу парцелите, кои се споменати горе во текстот, а се земени како средна вредност од одредена точка на самиот пат;

⁵³ <http://gis.katastar.gov.mk/arec;>

⁵⁴ Исто;

⁵⁵ ПановМ., 1998, 317;.

⁵⁶ На овој потег означен како „Пударница“ не забележавме површински движен материјал, а она што можеше да се забележи во непосредна близина беше нешто налик на земјен пат, сега обраснат со вегетација, кој според кажувањето на Методија Цветковски, жител од селото, го нарекувале „Пазарски Пат“. Околу топонимот „Пударница“ и која ни беше намерата да ги посетиме местата со вакво име ќе спомнеме подолу кога ќе стане збор за селото Јачинце;

старата селска црква „Света Троица“⁵⁷ позиционирана кај гробиштата (истата е во многу лоша состојба).⁵⁸ Главното одредиште ни беше возвишението (550 м) „Челопечка Кула“ (Сл. 6) или „Кула“.⁵⁹ Доминантен рид, позициониран северозападно од веќе споменатата црква (КП 1624; х: 4677(606), у: 7569(095))⁶⁰; утврдување во правец северозапад - југоисток, кое на северозапад (на крајот) завршува со одредена градба, веројатно кула. Забележливи се и други остатоци од правоаголни градби, дел од попречен ѕид, како и голема количина на камен. Иако локалитетот е познат, целта беше да се види самата состојба во која егзистира. Притоа увидовме дека самиот локалитет е во голема мера обраснат со густа тревна вегетација, а делумно и со помали дрвја, како и грмушки. Забележливи беа и некои поодамнешни нарушувања направени од човечка рака.

Во с. Старо Нагоричане, само попатно застанавме со цел да го разгледаме местото наречено „Црквица“.⁶¹ Станува збор за мало возвишение обраснато со вегетација, каде што има одредена количина на поситен необработен камен и еден камен крст. Видливи остатоци од градби нема. Единствено самиот топоним, како и камениот крст упатуваат на некогашно постоење на нешто, кое веројатно имало сакрален карактер.

Следниот ден посетивме повеќе места во рамки на селата Коинце, Пузаљка и Драгоманце.

Коинце како и некои од претходно споменатите села е дел од областа Козјачија, сместено на северната страна од Општината Старо Нагоричане, од левата страна на р. Пчиња.⁶² Местото

---

⁵⁷ Хаџи – Васиљевиќ Ј., 1909, 444; Трифуновски Ј., 1974, 15 (овде кај Трифуновски според описот на местоположбата на самата црква, веројатно станува збор за истата што ние ја посетивме, со таа разлика што во неговите наводи според кажувањето на тогашното месно население станувало збор за црква посветена на „Свети Ѓорѓи“); Крстиќ С., 2012, 129-130;

⁵⁸ Црквата е премногу оштетена од забот на времето. Истата е запуштена, без кровна конструкција, а на делови е обрасната со вегетација. Од голема полза би била можноста да се направи извесна превентивна конзервација;

⁵⁹ Трифуновски Ј., 1974, 15; Археолошка карта на Република Македонија, 2, 1996, 223 (72. Челопек, **Кула**); Николовски З., 2013, 103-105;

⁶⁰ <http://gis.katastar.gov.mk/arec>;

⁶¹ <http://gis.katastar.gov.mk/arec> (види: Подлоги, Топографски карти 1 : 25000);

⁶² Панов М., 1998, 153;

„Сидиник“⁶³ беше дел од планот за посета. Иако самиот топоним упатуваше на можни остатоци од сидови или слично, сепак не забележавме нешто такво, ниту пак некаков движен материјал. На крајот од Коинскиот атар, на самата катастарска граница со соседната Пузаљка, во крајната нива (Сл. 7); во моментот истата не беше обработена) се забележуваат фрагменти од керамички пок-ривни тегули (КП 1568; x: 4677(10); y: 7571(04)).⁶⁴ Овој простор во катастар е обележан како „Влашац“, додека на топографска карта стои „Клашац“.⁶⁵ Ако пак погледнеме во АК на РМ, во делот за Коинце нема забележано ваков локалитет, додека во с. Пузаљка има локалитет „Лашац“ и тоа како римска населба.⁶⁶ Гледано според ова, веројатно станува збор за истиот локалитет, чии граници на простирање по сè изгледа зафаќаат територија и на двете споменати села, кои меѓусебно граничат.

Во рамките на с. Пузаљка ги посетивме местата „Чифлик“ или „Чивл’к“⁶⁷ и „Стари Крст“ (место обележано како сакрален објект од средниот век).⁶⁸ Сега на ова место се наоѓа т.н „селска трпеза“ и простор ограден со камен. На влезот во истиот е поставен голем обработен камен, во улога на праг (Сл. 8), кој овде е секундарно употребен. Исто така може да се спомене и камениот крст поставен во внатрешноста на самиот ограден простор. Грмушки и сува тревна вегетација се составен дел на околниот простор. Инаку во катастар местото е запишано како „Под Рогатац“ (КП 553; x: 4676(87); y: 7571(07)).⁶⁹

Драгоманце исто така е едно од селата во Козјачката Област, од левата страна на Пчиња, позиционирано скоро во централниот дел на територијата на Општината Старо Нагоричане.⁷⁰ Месноста

---

⁶³ <http://gis.katastar.gov.mk/arec> (види: Подлоги, Топографски карти 1 : 25 000);

⁶⁴ <http://gis.katastar.gov.mk/arec>;

⁶⁵ Исто: (види: Подлоги, Топографски карти 1 : 25000);

⁶⁶ Археолошка карта на РМ, 1996, том 2, 219 (58. Пузаљка, **Лашац**);

⁶⁷ Кај „Чифлик“ или „Чивл’к“ немавме потреба од подолго задржување, бидејќи стануваше збор за имот заграден со висок камен сид, во владение на манастирот „Св. Прохор Пчињски“;

⁶⁸ Археолошка карта на РМ, 1996, том 2, 219;

⁶⁹ <http://gis.katastar.gov.mk/arec>;

⁷⁰ Панов М., 1998, 111;

наречена „Гладница“⁷¹ беше дел од нашата посета. Во АК на РМ, во делот за Драгоманце може да се види дека станува збор за доцно-античка некропола, која пак е поврзана како што таму стои со локалитетот „Гладница“, односно со манастирските ниви на „Св. Прохор Пчињски“ во кои можеле да се забележат фрагменти од керамички садови и градежен материјал.⁷² Она што можевме да го забележиме е дека на места имаше одредени интервенции во карпите (Сл. 9), (КП 67; х: 4676(35); у: 7571(55))⁷³, веројатно како дел од некогашни гробови; додека под самата „Гладница“, на потегот кој во катастар е заведен како „Кисела Вода“ (КП 58; х: 4676(37); у: 7571(43))⁷⁴, а истиот е во владение на манастирот „Св. Прохор Пчињски“, можеа да се сретнат фрагменти од керамички тегули. „Селиште“⁷⁵ исто така беше дел од нашата посета на Драгоманце, иако на потегот кој ни беше посочен од една месна жителка, имаше само мал, нов објект, еден камен крст, како и по некој работен камен, сепак во околните ниви не забележавме движен материјал.

Следниот ден се упативме кон селата Клечовце и Јачинце. Клечовце егзистирало и како самостојна општина, но и како дел од Општината Куманово, како што и денес е дел од истата. Селската населба се наоѓа во близина на составот, односно устието каде реката Пчиња ја прима како своја лева притока Крива Река.⁷⁶ Овде во добар дел од времето се задржавме на месноста „Калиште“.⁷⁷ Првично направивме извесна перспекција на едно издигнато и зарамнето плато, стационирано јужно од регистрираниот лок. „Калиште“⁷⁸, каде што не забележавме површински движен материјал. Железнодорожката населба „Калиште“⁷⁹ е лоцирана во северо-

---

⁷¹ Археолошка карта на РМ, 1996, том 2, 209 (26. Драгоманце, **Гладница**);

⁷² Исто;

⁷³ <http://gis.katastar.gov.mk/arec>;

⁷⁴ Исто;

⁷⁵ Археолошка карта на РМ, 1996, том 2, 209 (26. Драгоманце, **Селиште**);

⁷⁶ Хаџи – Василевић Ј., 1909, 204; Трифуновски Ј., 1974, 178; ПановМ., 1998, 151.

⁷⁷ <http://gis.katastar.gov.mk/arec> (види: Подлоги, Топографски карти 1 : 25 000);

⁷⁸ Археолошка карта на РМ, 1996, том 2, 210 (33. Клечовце, **Калиште**, со наведената литература);

⁷⁹ Исто;

источниот дел на КО Клевовце (КП 211/1; х: 4665(79), у: 7572(51))⁸⁰, на еден висок рид (379 м), кој се издига од левата страна на асфалтниот пат (гледано во правец од с. Стрезовце кон с. Клевовце) кој тука поминува, а истиот подоцна понатаму се дели десно кон самото село Клевовце и лево кон Јачинце и останатите села во тој правец. Иако не се вршени археолошки ископувања, на самиот локалитет се забележливи некои нарушувања од човечка рака, но, ако се погледне по густата сува тревна вегетација, истие се со поодминат датум. Движен материјал не забележавме. Потоа продолживме понатаму со намера малку подетално да ја разгледаме самата околина на месноста „Калиште“, бидејќи истата опфаќа еден поголем простор. Овде вниманието го насочивме кон просторот кој не е многу оддалечен од самото населбинско плато, а истиот ни беше веќе познат од претходно. Овде теренот е пресечен од изведување на работи за поранешната траса за железничка пруга (х: 4665(22); у: 7572(20))⁸¹. Во земјата што била исфрлана или биле правени одредени откопи како дел од градежни работи за пругата, можеше да се забележи фрагментиран керамички материјал и тоа повеќе оној работен рачно, кој главно по своите декоративни елементи е врзан за железното време, но, исто така и по некој керамички фрагмент од садова керамика работена на грнчарско тркало (Т. II, 6, 7, 8, 9 и Т. I, 9). Видливи траги од населбинско живеење има во самите профили од пресечениот терен. Овде би можело да се спомене дека во АК на РМ, лок. „Калиште“ го среќаваме и во соседното село Стрезовце.⁸² На прв поглед не би изгледало воопшто чудно, бидејќи ваков топоним е чест и вообичаен, но, сепак описот на самата позиција на локалитетот кај устието на Крива во Пчиња⁸³, укажува на тоа дека истиот локалитет е запишана двапати во рамките на две различни села. Гледано пак од друга страна „Калиште“ во Клевовце е заведен како железно-допски локалитет, а „Калиште“ во Стрезовце како доцноантички локалитет. Генерално земено бидејќи веќе и споменавме дека месноста „Калиште“ зафаќа поголема површина, а и оној веќе споменат фрагментиран керамички материјал е со мешан состав, т.е.

---

⁸⁰ <http://gis.katastar.gov.mk/arec;>

⁸¹ Исто;

⁸² Археолошка карта на РМ, 1996, том 2, 222 (со наведената литература);

⁸³ Исто;

железнодопски и антички, сепак се доаѓа на мнение дека станува збор за еден ист локалитет. И покрај тоа што истражувањето од ваков вид, поточно рекогносцирањето опфаќа опсервација на терен и откривање на можни нови локалитети, сепак ние ја користевме и можноста да ја согледаме и состојбата на некои од веќе познатите, а неистражувани или пак истражувани локалитети. Така беше случајот и со локалитетот „Орловац - Рамниште“, запишан во АК на РМ, како доцноантичка тврдина.⁸⁴ Локалитетот е позициониран над самиот лев брег на Пчиња (КП 1358; x: 4663(53); y: 7569(36))⁸⁵, која поминува во неговото подножје, во западниот дел од КО Клечовце, на ридот Орловац,⁸⁶ на границата со соседното село Зубовце. Накратко кажано локалитетот беше прекриен со густа сува тревна вегетација, а дивите трагачи и овде го оставиле својот „потпис“ (сл. 10). Инетресен беше и еден отвор (2 – 3 м длабок), кој косо се спушта во самата карпа. Движен материјал не сретнавме. Низ територијата на Клечовце поминавме и последниот ден од нашето истражување при што направивме една превентивна посета на познатиот и археолошки истражуван локалитет „Црквиште“⁸⁷ (КП 97; x: 4666(24); y: 7571(65))⁸⁸. Забележливи беа превентивните мерки за заштита на локалитетот, каде видливите архитектонски делови (откриени со претходно изведените археолошките истражувања) се прекриени со пластична мрежа и земја. Попатно направивме проспекција и на дел од ридот „Голубица“.

Во селото Јачинце (едно од соседните села на претходно споменатото Клечовце), примарна цел ни беше местото врзано за топонимот „Пударница“, кој често се среќава на топографските карти. Од нашата намера да го посетиме ова место, се предомисливме откако направивме еден попатен разговор со локалниот овчар Драги. Истиот ни укажа дека бараното место сега било запустено и обраснато со трња и грмушки. Тоа било дел однекогашни стари лозја, а дека на такви места порано биле поставувани чувари или т.н. пудари, односно падари, па оттука и се среќавал топонимот „Пударница“. Гледано од друга страна, сепак овој топоним може да

---

⁸⁴ Археолошка карта на РМ, 1996, том 2, 210;

⁸⁵ <http://gis.katastar.gov.mk/arec;>

⁸⁶ Исто: (види: Подлоги, Топографски карти 1 : 25 000);

⁸⁷ Николовски З., 2008, 323-333;

⁸⁸ <http://gis.katastar.gov.mk/arec;>

биде поврзан и со некој локалитет. Овде би го навеле примерот со локалитетот „Кале“ (Пударница)⁸⁹ во селото Никуштак. Месноста „Лакустово“ исто така беше дел од посетата на Јачинце. Овде водени од една сателитска снимка на нешто што наликува на извесен исечок од круг (налик на геоглиф), увидовме дека станува збор за подиздигната необработена земјоделска површина, во состав на блоковите со лозови насади, при што не забележавме никакви остатоци од движен материјал.

Селото Довезенце се наоѓа на 26 км оддалеченост од Куманово и неговиот атар зафаќа површина од 12,7 км².⁹⁰ Самата КО Довезенце на север граничи со КО Стрезовце, на југ со КО Мургаш, на запад со КО Јачинце и на исток со КО Бељаковце.⁹¹ Овде бевме во два наврати. Првиот пат го посетивме потегот наречен „Градиште“, лоциран во непосредна близина на границата со соседното с. Стрезовце, а во северниот дел од Довезенскиот атар.⁹² Станува збор за мало ридесто возвишение на приближна надморска височина од околу 470 м (КП 266/2; х: 4665(40); у: 7575(16))⁹³, во чијашто околина се наоѓаат и возвишенијата „Вишна“ (525 м) на североисток во соседното с. Стрезовце, на југозапад „Папине Чуке“ (381 м), на југоисток „Еребичарник“ (428 м).⁹⁴ Гравитира помеѓу две реки, на малку поголема оддалеченост десно од Крива Река и лево од р. Живуша, која пак понатаму се влева како десна притока на Крива.⁹⁵ Преку две помали тераси од север (североисток), каде на втората не е исклучена можноста да имало извесен подсид (?), се доаѓа до мало возвишено ритче. Пред да се пристапи се забележуваат остатоци од сид (сувосид) на северната (североисточната) страна (Сл. 11), по кој има мало вдлабнување и потоа е самото возвишение. Остатоците од споменатиот сид делумно можат да се следат и од исток и тоа како разлеана маса од камен (од сувосид); на југ има присуство на

---

⁸⁹ Николовски З., 2013, 88-90;

⁹⁰ Панов М., 1998, 100;

⁹¹ <http://gis.katastar.gov.mk/arec>(види: Подлоги, Топографски карти 1 : 25 000);

⁹² Трифуновски Ј., 1974, 182-183;

⁹³ <http://gis.katastar.gov.mk/arec>;

⁹⁴ Исто: (види: Подлоги, Топографски карти 1 : 25 000);

⁹⁵ Исто;

расфрлан камен, но се губи и не се прати поради самата стрмнина; додека на запад воопшто нема забележливи остатоци од сид, бидејќи и теренот тука е најстрмен. На самиот терен можеа да се забележат траги од неодамнешен пожар. Имаше присуство главно на аморфен камен, по некој фрагмент од керамички тегули, како и малку фрагменти од керамички садови работени рачно и на грнчарско тркало, а забележавме и фрагмент од кружна камена рачна мелница. Некакви камени конструкции, што на прв поглед наликуваат на гробови (?), можат да се забележат на западната страна. Локалитетот не е запишан во АК на РМ и засега можеби е недоволно познат на јавноста, но, сепак, се среќава кај Иван Микулчиќ, во една пописна табела на доцно антички утврдени места и тоа како кастел.⁹⁶ Второто доаѓање во Довезенце беше наменето за посета на месноста „Селиште“⁹⁷. Попатно одејќи накај „Селиште“, запревме кај еден напуштен објект, кој порано имал функција на „Задружен дом“ (КП 1881 и 1889; x: 4663(76) ; y: 7575(63))⁹⁸ и притоа го разгледавме просторот околу него, каде можеше спорадично да се забележи по некој фрагмент од рачно работена керамика, но и по некој фрагмент од керамички покривни тегули. Одовде се упативме до црквата во селските гробишта, посветена на „Вознесението“ (Спасовден) или позната како „Св. Спас“.⁹⁹ На крај пристигнавме до саканата цел, односно до потегот „Селиште“, кој е позициониран во источниот дел на Довезенце.¹⁰⁰ Станува збор за една поширока површина (КП 3352, 3357 како и некои околни парцели; x: 4662(61), y: 7576(09)),¹⁰¹ во чијашто околина на исток е возвишението „Еленец“ (567 м), од запад и делумно од југ поминува локален дол, кој пак подолу се влева како „Попов Дол“ од левата страна на Крива, а на север е потегот „Црквиште“ (со веќе споменатата црква).¹⁰² Теренот има скалеста конфигурација, како резултат на поранешното обработување на земјоделските површини, кои сега главно се необра-

---

⁹⁶ Види, Микулчиќ И., 1999, 411;

⁹⁷ Трифуновски Ј., 1974, 182-183;

⁹⁸ <http://gis.katastar.gov.mk/arec;>

⁹⁹ Повеќе за црквата, види: Крстиќ С., 2012, 102-105;

¹⁰⁰ Трифуновски Ј., 1974, 183;

¹⁰¹ <http://gis.katastar.gov.mk/arec;>

¹⁰² Исто: (види: Подлоги, Топографски карти 1 : 25 000);

ботени. Може да се забележи присуство на одредена количина на камен, најчесто по меѓите, а помеѓу истиот може да се види и по некој обработен камен. Мала количина на движен фрагментиран керамички материјал можевме да забележиме само на еден дел од теренот каде што имаше една изорана нива (Т. II, 10 и 11).¹⁰³ Она што можеше да се забележи е дека на него се среќаваат боени и глазирани керамички фрагменти, по кои се доаѓа до заклучок дека можеби станува збор за условно земено средниот век, односно византискиот период, но, притоа не е исклучена можноста дека локалитетот егзистирал и пред средновековието. Дека „Селиште“ било познато и од многу поодамна, а сепак истото не е запишано во АК на РМ,¹⁰⁴ може да се види и во пишувањето на Хаџи - Васиљевиќ за постоење на мермерни столбови на овој локалитет.¹⁰⁵

Водени од тоа дека одредени локалитети заслужуваат поголемо внимание од аспект на тоа што се познати и посетувани, а сепак без доволно грижа за нив во однос на нивната заштита, како и одржување на истите и на нивната околина, одлучивме да отидеме во с. Пчиња и да го посетиме тамошниот доцноантички локалитет „Градиште“.¹⁰⁶ Селото Пчиња е дел од Општина Куманово, позиционирано во јужниот дел.¹⁰⁷ На север селото комуницира со речната клисура низ која тече р. Пчиња, а и самото село своето име го добило по истоимената река.¹⁰⁸ Локалитетот „Градиште“ (КП 1917; х: 4657(24), у: 7563(25))¹⁰⁹ е сместен на левиот брег од Пчиња

---

¹⁰³ Во Извештајот имаме направено мал превид, бидејќи сме споменале дека станува збор за фрагментиран керамички материјал изработен на грнчарско тркало, но подоцна при обработката на истиот материјал забележавме и еден мал керамички фрагмент од горен дел на сад, кој бил работен рачно;

¹⁰⁴ Археолошка карта на РМ, 1996, том 2, 208 (види 24. Довезенце);

¹⁰⁵ Хаџи – Васиљевиќ Ј., 1909, 405;

¹⁰⁶ Георгиев З., 1989, 199-214; Археолошка карта на РМ, 1996, том 2, 219 (со наведената литература); Исто, 220, план, Градиште, с. Пчиња. – Населба од доцноантичкото време (З.Г.); Микулчиќ И., 1999, 377 (со наведената литература); Истиот, 376, сл. 255; Николовски З., 2013, 96-99;

¹⁰⁷ ПановМ., 1998, 248;

¹⁰⁸ Трифуновски Ј., 1964, 51;

¹⁰⁹ <http://gis.katastar.gov.mk/arec>; Во Извештајот од истражувањето се дадени координатите х: 4657(16), у: 7563(36), а истите се земени надвор од утврдувањето во делот од подградието на локалитетот, додека пак овде се наведени координати

(Сл. 12), северно од селото, на делот каде Пчиња меандрирала.¹¹⁰ До градиштето може да се пристапи од источната страна, при што се проаѓа преку одбранбен ров.¹¹¹ Истото било оградено со одбранбен ѕид што го оградувал локалитетот, кој пак бил приспособен на конфигурацијата на самиот терен.¹¹² Видливи надземни остатоци во должина од околу 20 м и височина од 2 - 2,2 м, од самиот ѕид и тоа источниот, кој е со ориентација североисток - југозапад, се забележуваат некаде во југоисточниот дел од локалитетот. Скоро поцелата должина од источната и југоисточната страна се забележуваат остатоци од нешто што наликува на подѕид со широчина од 1,6 м. Овде станува збор за постара градежна фаза од бедемот, каде истиот послужил како потпора за подоцнежниот одбранбен ѕид, бидејќи самата фортификација претрпела три градежни фази, гледано на овој дел од локалитетот.¹¹³ Во рамките на самиот локалитет може да се забележи присуство на камен, особено кршен аморфен камен, како остаток од некогашните градби и бедемскиот ѕид, а исто така и фрагменти од покривни кермички тегули. Одредени нарушувања веројатно од диви трагачи можеа да се забележат на ѕидот од правоаголната кула, на самиот одбранбен ѕид до неа и до објектот означен како црква¹¹⁴, а и во самата пештера во средишниот дел од утврдувањето.

Како дел од истражувањето поминавме и низ селата Студена Бара, Вакав и Винце.¹¹⁵

Селото Студена Бара е дел од Општина Куманово и е лоцирано во нејзиниот јужен дел.¹¹⁶ Ќе споменеме дека овде го посетивме местото „Мачина Глава“, возвишение на кота 431.¹¹⁷ Во

кои се земени во внатрешниот (средишен) дел на утврдувањето, во близина на карпите;

¹¹⁰ <http://gis.katastar.gov.mk/arec> (види: Подлоги, Топографски карти 1 : 25 000);

¹¹¹ Георгиев З., 1989, 201;

¹¹² Истиот, 201;

¹¹³ Истиот, 201, 203;

¹¹⁴ Истиот, 199-214, План 1;

¹¹⁵ Овде ќе се задржиме само на одредени детали;

¹¹⁶ Панов М., 1998, 289-290;

¹¹⁷ <http://gis.katastar.gov.mk/arec> (види: Подлоги, Топографски карти 1 : 25 000);

околните ниви и на самото возвишение немаше забележлив движен материјал, освен неколку керамички фрагменти од нешто што наликуваше на тубус (??) и еден фрагмент од керамичка држалка од сад (покрај самиот земјен пат).¹¹⁸ Видливи беа и остатоци од некое поново подсидување и една влабнатина во земјата, како остаток од некогашен кладенец, во кој сега нема вода. Посигурни индиции за постоење на локалитет немаше, освен што останува сомнежот дека можеби некогаш постоела водоводна мрежа (??). Попатно минавме и до селските гробишта, каде што се наоѓа црквата посветена на „Св. Богородица“¹¹⁹ и пред неа во т.н. „трпеза“ е вградена и една римска стела¹²⁰, како и неколку камени плочи со крстови.

Винце е едно од соседните села што граничи со Студена Бара. Целта во Винце ни беше месноста „Керамидница“.¹²¹ Станува збор за земјоделски блок од некогашното стопанство на ЗИК - Куманово, позициониран на левиот брег на Пчиња. Од неговиот средишен дел (x: 4650(7); y: 7561(1))¹²², движејќи се од север кон југ може да се забележи присуство на фрагментиран кермички материјал од имбрекси (дебелина 10 - 16, 24 мм) и тули (дебелина 18, 36-38 мм), кои првично гледано наликуваат на материјал од понов датум или во најмала рака на нешто средновековно. Покрај споменатото забележливи беа и неколку атипични керамички фрагменти и еден фрагмент со печатирана декорација, како и еден фрагмент од рачно изработена псевдо држалка (Т. II, 12 и 13). Ако погледнеме во АК на РМ, ќе забележиме дека се споменува локалитетот „Дренче“, како доцноантичка населба, позиционирана во блокот на ЗИК - Куманово.¹²³ Самиот земјоделски блок е позициониран во месноста „Керамидница“,¹²⁴ која на својата

---

¹¹⁸ Од керамичкиот материјал направивме само фотографии, а за истиот со сигурност не може да се каже дали е од понов или пак постар датум;

¹¹⁹ Трифуновски Ј., 1964, 54; Повеќе за црквата, види: Крстиќ С., 2012, 133-136;

¹²⁰ Археолошка карта на РМ, 1996, том 2, 222 (68. Студена Бара, **Св. Богородица**);

¹²¹ <http://gis.katastar.gov.mk/arec> (види: Подлоги, Топографски карти 1 : 25 000);

¹²² <http://gis.katastar.gov.mk/arec>;

¹²³ Археолошка карта на РМ, 1996, том 2, 206;

¹²⁴ <http://gis.katastar.gov.mk/arec> (види: Подлоги, Ортофото (Боја) и Топографски карти 1 : 25 000);

западна страна е одделена со извесен канал (кој порано веројатно служел за наводнување на блокот) од месноста „Дренче“.¹²⁵ Од ова може да се дојде до заклучок дека станува збор за ист локалитет, односно дека „Дренче“ е дел од „Керамидница“. Источно од блокот, во близина, го разгледавме и потегот во кој меѓу другите имаше еден мал објект, а внатре во него има камен крст. Во околината имаше фрлено градежен шут, во којшто можеа да се забележат и фрагменти од керамиди слични на оние од „Керамидница“, како и некои керамиди со нагласен раб. Податоците за Винце од АК на РМ, како и самите тегули во шутот, ни предизвикаа сомнеж дека можеби станува збор за „Црквиште“¹²⁶, сепак за ова немавме сигурна потврда.

Попатно минавме и низ атарот на с. Вакав, коешто со дел од својата територија граничи и со Студена Бара и Винце. Во АК на РМ во делот за Вакав се споменува само лок. „Боцеви Бресја“¹²⁷. Застанавме на едно место кое ни беше посочено како позиција за веќе споменатиот локалитет и направивме перспекција на дел од каналот што тука поминува и на нивата што беше во близина, но не забележавме движен материјал.¹²⁸ Кај Јован Трифуновски, се споменува меноста „Три Крушки“, каде што селаните при обработка на нивите наоѓале камења од стари градби, а тука се наоѓала и старата вада за наводнување на нивите.¹²⁹ Ако погледнеме во катастар ќе забележиме дека на потегот што го зафаќаат катастарските парцели од бр. 692 - 716, од западната страна на каналот, како и дел од парцелите од источната страна на каналоти тоа бр. 631- 642, како и КП 664, се среќава местото „Две Крушки“¹³⁰. Ова наведува дека поради сличниот топоним кој се разликува само во бројот на „крушките“, станува збор за едно исто место. Локацијата

---

¹²⁵ Исто;

¹²⁶ Археолошка карта на РМ, 1996, том 2, 206 (12. Винце, **Црквиште**);

¹²⁷ Исто, (10. Вакав, **Боцеви Бресја**);

¹²⁸ По кажувањето на Ненад Цветковски тој потег го нарекувале „Боцеви Бресја“ и тука навистина поминува канал, како што се споменува во АК на РМ, но, сепак како што е споменато во Извештајот од истражувањето не бевме сигурни за тоа дали сме на вистинската локација;

¹²⁹ Трифуновски Ј., 1964, 53;

¹³⁰ <http://gis.katastar.gov.mk/arec> (види: Пребарување - Катастарски одделенија (Куманово) - Катастарски општини (Вакв) - Парцели);

што ние ја посетивме во катастар е заведена под името „Мимишеви Ниви“ (КП 672, 680, 685).¹³¹ Потегот каде што се среќава спомениот топоним, зафаќа повеќе парцели (КП 667, 670, 680, 685 и др.)¹³² јужно од месноста „Две Крушки“ и граничи со неа.¹³³

Уште едно село по течението на Крива беше дел од нашето истражување, а станува збор за с. Бељаковце. Неговата територија е прилично издолжена во правец север - југ, распослана од двете страни на Крива река, на 28 км оддалеченост од Куманово и спаѓа во селата од разбиен тип.¹³⁴ Хаџи – Васиљевиќ во еден дел од своите описи за Бељаковце, нè наведе да тргнеме во трагање по неговите наводи за постоење на црквите некаде на меѓата со соседното Довезенце, како и за постоење на латинска црква.¹³⁵ Консултирајќи го повторно катастарот, забележавме дека на КП 2206/1,¹³⁶ каде што порано постоел извесен каменолом, како и на околните парцели, кон западната граница на КО Бељаковце, до меѓата со Довезенце се среќава топонимот „Стара Црква“.¹³⁷ Направивме проспекција на околниот терен, по што дојдовме на мнение дека можеби Хаџи - Васиљевиќ овде мислел на црквата „Св. Ѓорѓи“, но, во соседното Довезенце.¹³⁸ Во атарот на Довезенце, а на граница со Бељаковце

---

¹³¹ Исто;

¹³² Исто;

¹³³ Во фуснотата 128 повикувајќи се на Извештајот од истражувањата, наведовме дека не бевме сигурни за тоа дали сме ја посетиле вистинската локација, а веќе од овде можеби и може да се забележи дека сме биле во близина на локалитетот или пак на неговите периферни граници;

¹³⁴ Хаџи – Васиљевиќ Ј., 1909, 228-229; Трифуновски Ј., 1974, 185; Панов М., 1998, 26;

¹³⁵ Хаџи – Васиљевиќ Ј., 1909, 231;

¹³⁶ <http://gis.katastar.gov.mk/arec;>

¹³⁷ Исто: види во КО Бељаковце, КП 2147, 2165 и други околни парцели;

¹³⁸ Овој навод ни стои и во Извештајот, но подоцна при составување на овој текст се појавија некои нови моменти, кои во времето на истражувањето и изготвувањето на Извештајот ги немавме воочено. Хаџи – Васиљевиќ, во своето дело Кумановска Област, Јужна Стара Србија (1909 г.), покрај наводите за црквите во Бељаковце на стр. 231, по кои ние и тргнавме, пишува за нив и на стр. 439-441. Па овде укажува за постоење на 4 цркви и тоа дека една ја нарекувале Латинска црква, втората во „Црквисте“ е „Св. Никола“, третата дека припаѓа на Бељаковскиот манастир и последната, четврта, дека има функција на селска црква и е наречена „Св. Ѓорѓи“. Во понатамошниот текст дава описи за селската црква.

(КП 358, м. „Делено Поле“, 4663(60), у: 7576(47)),¹³⁹ постои црква „Св. Ѓорѓи“, а во науката местото исто така е познато и како „Стара Црква“.¹⁴⁰ Ако ги сумираме резултатите од тоа дека топонимот „Стара Црква“ во КО Бељаковце се среќава на парцелите кои гравитираат кон границата со Довезенце;¹⁴¹ како и наводите на Хаџи - Васиљевиќ за црква „Св. Ѓорѓи“ на довозенската меѓа¹⁴²; би дошле до одреден заклучок дека постои веројатност да станува збор за овој локалитет „Стара Црква“,¹⁴³ во Довезенце. Кога ќе погледнеме во АК на РМ во одделот за селото Довезенце, стои локалитет „Стара Црква“, како праисториска населба, утврдување од доцната антика и црква со некропола од средниот век.¹⁴⁴ Црквата која некогаш била разрушена, сега е преправена (реконструирана). Во 1990 год.¹⁴⁵ тогашниот Народен музеј - Куманово¹⁴⁶ вршел археолошки ископувања на локалитетот „Стара Црква“, под раководство на археологот Блажо Ѓеорѓиевски. Во Извештајот може да се види дека во однос на црквата, не била забележана постара градба, ниту одредени преправки на истата. Со одредени споредби во однос на

Инаку на стр. 220, во истото дело, исто така споменува и црква „Св. Ѓорѓи“, во Довезенце. Ако погледнете кај Славица Крстиќ, Црковни споменици во Кумановско (2012 г.), стр. 91-97, се зборува за црквата „Св. Никола“ („Св. Петка“) во Бељаковце каде што исто така има забелешка за тоа дека во науката се спори околу дедикацијата на оваа црква, односно дека истата е позната како „Св. Ѓорѓи“. Описите на селската црква кај Хаџи – Васиљевиќ, одговараат на „Св. Никола“ кај С. Крстиќ;

¹³⁹ <http://gis.katastar.gov.mk/arec>. Првите 4 цифри се фиксни, а останатите две дадени во заграда се променливи гледано во рамките на границите на самата парцела. Во случајов сите бројки се врзани за позицијата на самиот објект;

¹⁴⁰ Станојевиќ А., 1898, 130; Josifovska - Dragojević В., 1982, 167; Археолошка карта на РМ, 1996, том 2, 208; Николовски З., 2013, 60-62;

¹⁴¹ <http://gis.katastar.gov.mk/arec>: види во КО Бељаковце, КП 2147, 2165 и други околни парцели;

¹⁴² Хаџи – Васиљевиќ Ј., 1909, 231;

¹⁴³ Станојевиќ А., 1898, 130; Josifovska-Dragojević В., 1982, 167; Археолошка карта на РМ, 1996, том 2, 208; Николовски З., 2013, 60-62;

¹⁴⁴ Археолошка карта на РМ, 1996, том 2, 208 (24. Довезенце, **Стара Црква** со наведената литература);

¹⁴⁵ Извештај, 1990;

¹⁴⁶ Денеска Национална установа Музеј – Куманово;

градењето, датацијата за настанокот на црквата Б. Ѓеорѓиевски ја поставува во истекот (крајот) на XVI или во текот на XVII век.¹⁴⁷ Во дворот на црквата може да се забележи дел од веројатно архитравна камена греда, една римска ара,¹⁴⁸ како и дел од камен столб. По извесна разрешница за „Стара Црква“, тргнавме во натамошна обиколка на Бељаковце. Го посетивме местото „Св. Петка“ (х: 4663(92), у: 7577(71))¹⁴⁹, каде се наоѓа т.н. селска трпеза, во непосредна близина има и кладенче, а во АК на РМ¹⁵⁰ на истото место се споменуваат средновековни остатоци од мала црква. Ако повторно се навратиме на наводите на Хаџи - Васиљевиќ, во кои споменува некое лековито кладенче на местото кај Латинската црква,¹⁵¹ можеме да извлечеме одреден заклучок, дека можеби токму ова е тоа место. Следните точки ни беа „Мало Градиште“ (Сл. 13) и „Големо Градиште“ (Сл. 14). Локалитетот „Мало Градиште“,¹⁵² кота 522 м, мало возвишение со зарамнета карпа, (КП 385; х: 4665(6), у: 757(9(0)),¹⁵³ позиционирано во непосредна близина на маалото Шантировци¹⁵⁴ или пак уште познато и како Стаменковци¹⁵⁵. На самиот локалитет преовладува густа сува тревна вегетација, делумно дабови дрвја, како и грмушки од видот драки. Движен материјалне забележавме. Инаку пред да го посетиме ова градиште се искачивме на соседното „Големо Градиште“, позиционирано на кота 593, на самата катастарска граница меѓу Бељаковце и Руѓинце (х: 4666(05), у: 7579(29))¹⁵⁶. Запишано е како „Гра-

---

¹⁴⁷ Извештај, 1990;

¹⁴⁸ Станојевиќ А., 1898, 130; Josifovska-Dragojević В., 1982, 167-168; Извештај, 1990, Т. I; Николовски З., 2013, 60-62;

¹⁴⁹ <http://gis.katastar.gov.mk/arec;>

¹⁵⁰ Археолошка карта на РМ, 1996, том 2, 205 (8. Бељаковце, **Св. Петка**);

¹⁵¹ Хаџи – Васиљевиќ Ј., 1909, 231;

¹⁵² Археолошка карта на РМ, 1996, том 2, 205;

¹⁵³ <http://gis.katastar.gov.mk/arec;>

¹⁵⁴ Хаџи – Васиљевиќ Ј., 1909, 229; <http://gis.katastar.gov.mk/arec> (види: Подлоги, Топографски карти 1 : 25 000);

¹⁵⁵ Археолошка карта на РМ, 1996, том 2, 205 (8. Бељаковце, **Мало Градиште**). Попатно сретнавме еден жител од селото, кој ни посочи дека станува збор за исто маало, кое се среќава и како Шантировци икако Стаменковци;

¹⁵⁶ <http://gis.katastar.gov.mk/arec;>

диште“,¹⁵⁷ а на топографска карта стои топонимот „Големо Градиште“.¹⁵⁸ Тоа е мало утврдување од доцната антика,¹⁵⁹ каде што може да се забележат извесни траги од поранешен ограден ѕид по должина на изохипсата (на југозапад), исто така повеќе јами обраснати со густа вегетација, како и присуство на камен кој веројатно подоцна и бил земен од самиот локалитет, односно бил користен како градежен материјал. На крајот на денот, пред да го напуштиме Бељаковце, го посетивме и потегот викан „Мидел“¹⁶⁰ (х: 4665(5), у: 7578(3))¹⁶¹. Овде може да се забележат одредени остатоци од поранешен објект, за кој не можеше со сигурност да се утврди дали станува збор за црква (средновековна),¹⁶² бидејќи теренот делумно беше обраснат со дрвја и грмушки, а и денот беше веќе на одминување, па оттука и видливоста беше намалена.

Зубовце беше уште едно во низата на повеќето посетени села. Тоа е од збиен тип, оддалечено 14 км од Куманово, лоцирано од левата страна на Пчиња.¹⁶³ Овде поминавме преку ридот кој во селото го нарекуваат „Среден Рид“, како и преку соседниот каде е сместена селската црква „Св. Недела“. Главната дестинација ни беше месноста локално викана „Дебранка“ (Сл. 15) позиционирана на источната периферија од територијата на Зубовце, на границата со соседното Новоселане. На околниот простор може да се забележи извесно присуство на фрагменти од керамички тегули, како и фрагменти од садова керамика, главно работена на грнчарско тркало, а спорадично и рачно работена (Т. II, 14, 15, 16, 17). Се издвојуваат керамички фрагменти од доцноримска грнчарија со

---

¹⁵⁷ Археолошка карта на РМ, 1996, том 2, 221 (61. Руѓинце, **Градиште**, со наведената литература). Руѓинце не беше дел од нашиот план за работа, но, сепак овој локалитет делумно навлегува и во територијата на Бељаковце затоа, направивме само проспекција на самиот терен;

¹⁵⁸ <http://gis.katastar.gov.mk/arec> (види: Подлоги, Топографски карти 1 : 25 000);

¹⁵⁹ Археолошка карта на РМ, 1996, том 2, 221 (61. Руѓинце, **Градиште**, со наведената литература);

¹⁶⁰ Археолошка карта на РМ, 1996, том 2, 205;

¹⁶¹ <http://gis.katastar.gov.mk/arec>;

¹⁶² Археолошка карта на РМ, 1996, том 2, 205 (8. Бељаковце, **Мидел**);

¹⁶³ Трифуновски Ј., 1974, 177; Панов М., 1998, 133;

црвен премаз.¹⁶⁴ Тие би можеле да се вбројат во рамките на т.н. африканска грнчарија со црвен премаз.¹⁶⁵ Постоенето на локалитетот „Жути Камен - Чилак“¹⁶⁶, во соседното Новоселане, а и самата периферна локација укажува дека „Дебранка“ територијално е дел од „Жути Камен“. Иако границите на катастарските општини не можат да бидат репер за простирање на кој било локалитет, сепак овде можеме да забележиме дека овој потег „Дебранка“ (х: 46613, у: 75702)¹⁶⁷ и катастарски припаѓа на „Жути Камен“, кој пак исто така се простира и на територијата на Зубовце.¹⁶⁸ Во глобала и керамичкиот материјалупатува на постоење на (доцно) римска населба, а во прилог на тоа е и наводот во АК на РМ („Жути Камен - Чилак“, римска населба)¹⁶⁹. Во непосредна близина на „Дебранка“, односно северозападно од неа, а во однос пак на селските куќи северо-источно од истите, се наоѓа месноста која локално ја нарекуваат „Турски гробишта“. На оваа позиција некогаш пораноселаните при самата обработка на почвата пронаоѓале гробови, за кои пак велат дека биле оградени странично со камени плочи (веројатно гробни цисти?). Видливи или опипливи остатоци на самиот терен нема, но од друга страна, самиот топоним укажува на можно постоење на некропола. Панорамски гледано овој предел од „Турски гробишта“, кон „Дебранка“ и „Жути Камен“, наликува на еден предел во с. Клечовце, низ којшто се простираат локалитетите „Црквиште“ (населба со црква) и „Рамниште“ (некропола).¹⁷⁰ Можеби придавката „турски“ во самиот топоним малку збунува, но од друга страна, пак, близината на „Дебранка“ нè наведува да помислиме дека можеби постои врска меѓу можната некропола и населбата, што во

---

¹⁶⁴ Види повеќе: Ончевска Годоровска М., 2004, 45- 48 (со наведената литература);

¹⁶⁵ Истата;

¹⁶⁶ Археолошка карта на РМ, 1996, том 2, 217 (48. Новоселане, **Жути Камен - Чилак**);

¹⁶⁷ <http://gis.katastar.gov.mk/arec>. Земена е точка од катастарската граница меѓу двете села на потегот „Дебранка“;

¹⁶⁸ <http://gis.katastar.gov.mk/arec>;

¹⁶⁹ Археолошка карта на РМ, 1996, том 2, 217 (48. Новоселане, **Жути Камен - Чилак**);

¹⁷⁰ За споменатите локалитети во Клечовце види: Николовски З., 2008, 323-333;

некое идно време ќе може да се дознае со некои идни археолошки ископувања.

Последниот ден одлучивме да го посетиме селото Макреш. Селото гравитира во Општината Старо Нагоричане, позиционирано во нејзиниот јужен дел, на 19 км оддалеченост од Куманово.¹⁷¹ Поврзано е со долината на р. Петрошница и спаѓа во редот на села од разбиен тип.¹⁷² Локалитетот Пертково (Петриково)¹⁷³ беше нашата примарна цел. Во АК на РМ локалитетот двапати го среќаваме и тоа во с. Војник и во с. Макреш.¹⁷⁴ И покрај извесна мала разлика во името, сепак се работи за истиот локалитет, а и селата меѓусебно граничат. Исто така и на двете места е запишан како римска некропола, со таа разлика што во делот за Војник се споменува и римска населба; и во двата описа се споменуваат две надгробни стели една со грчки, а друга со латински натпис.¹⁷⁵ Ориентирно некаде во југозападниот дел на територијата што ја зафаќа Макреш, пред мостот на р. Петрошница, лево од стариот асфалтен пат од Куманово кон Крива Паланка, има отворен гроб – циста (Сл. 16), позициониран на КП 1786 (x: 466930, y: 757321)¹⁷⁶, којшто е заграден од сите страни со обработени камени плочи (блокови), каде што од источната и спротивната на неа од западната страна има видливи распукувања, а на нив може да се забележи и по еден жлеб. Правоаголниот отвор е со димензии 170 x 56(57) см и длабочина на јамата од 58,5 см¹⁷⁷. Ориентацијата на гробот е север – југ. Археолошки ископувања овде не се вршени, што значи гробот поодамна бил отворен нелегално. Истиот е празен и затоа и не може да се каже за каков тип на погребување станува збор. Во негова близина можеше да се забележи и по некој фрагмент од керамички тегули, што води до претпоставка дека можеби истиот бил поплочен

---

¹⁷¹ Панов М., 1998, 187;

¹⁷² Трифуновски Ј., 1974, 78;

¹⁷³ Археолошка карта на РМ, 1996, том 2, 206 (14. Војник, **Петриково**, со наведена литература) и 213 (42. Макреш, **Петрково**, со наведената литература);

¹⁷⁴ Исто;

¹⁷⁵ Исто;

¹⁷⁶ <http://gis.katastar.gov.mk/arec;>

¹⁷⁷ Гробот е отворен и е изложен на природните влијанија (дното е обраснато со тревна вегетација), па оттука и самите димензии се приближно дадени;

со нив. Инаку од површински движен керамички материјал, главно доминира фрагментирана римска садова керамика (работена на грнчарско тркало), по некој фрагмент од рачно работена керамика и фрагменти од тегули. Концентрацијата на истиот е позабележлива североисточно од самиот гроб, на КП 1782, па некаде до крајните граници од КП 1314, односно до работ од терасата (што е дел од КП 1314) над десниот брег од Петрошница.¹⁷⁸ На крајот од КП 1317 во еден куп од исфрлени камења имаше и забележливо присуство на фрагменти од керамички тегули.¹⁷⁹ Ако се направи извесна анализа на тоа каде е распространет движниот површински материјал, може да се изведе извесна претпоставка дека населбинскиот дел повеќе би бил концентриран некаде во североисточниот дел на самиот локалитет, над десниот брег на Петрошница. Во прилог на истата претпоставка е и тоа што самата некропола веројатно би била позиционирана во непосредна близина на веќе погоре споменатиот пат и тоа лево од него (гледано во правец кон мостот на Петрошница), во рамките на јужниот дел од локалитетот.

Заклучни согледувања

Спроведеното истражување даде одредени позитивни резултати. Беа мапирани некои нови позиции на досега непознати или пак ако сакате незапишани локалитети. Онаму каде што ни дозволуваа и онака скромните технички можности, настојувавме што е можно попрецизно да ги обележиме географските координати на новите или пак веќе познатите локалитети. Самото истражување на некој начин имаше и своја заштита функција. Таа беше насочена во поглед на тоа да се согледаат влијанијата на човекот или пак природата врз самите локалитети, односно да се согледа нивната фактичката состојба во која се наоѓаат; за да како крајна цел понатаму ќе можат надлежните институции да преземат извесни превентивни мерки за заштита. На крајот, сепак, останува и можноста за понатамошно поцелосно и посеопфатно доистражување на

---

¹⁷⁸ За броевите на катастарските парцели и нивната позиција види: <http://gis.katastar.gov.mk/arec>;

¹⁷⁹ Општо пак земено во деловите каде се среќаваше исфрлан камен од обработка на самите ниви, главно доминираше аморфен камен, но се среќаваше и по некој обработен камен, притоа забележавме дел од мала камена база, фрагменти од рачни камени мелници и сл.

овој прилично голем простор, концентриран по и околу течението на Пчиња и нејзините притоки, а пред сè врзан за Општините Старо Нагоричане и Куманово.

Miroslav Petkovski, Custodian – Archaeologist
National Institution Museum - Kumanovo

SUMMARY

RECONNAISSANCE DOWN THE VALLEY OF THE RIVER PCHINJA AND ITS SURROUNDINGS

This text represents a report on the archaeological research – reconnaissance conducted on the area along the river Pchinja with its surroundings as well as on parts of the area connected to some of its tributaries like Petroshtica and Kriva Reka. The research was implemented by the Archaeological department of the National Institution Museum in Kumanovo in segments of the months November and December of 2018.

We passed the areas of several villages like: Vragoturce, Aljinca, Breshko, Kanarevo, Bajlovce, Pelince, Aljunja, Chelopek, Staro Nagorichane, Koinca, Puzaljka, Dragomance, Klechovce, Jachince, Dovezence, Pchinja, Studena Bara, Vakav, Vince, Beljakovce, Zubovce, Makresh. We visited several localities of which one part were well-known and one were relatively unknown or new and not written in the Archaeological Map of the Republic of Macedonia. In this short summary, we will only mention several segments and mention a part of the visited areas.

We started with the village of Vragoturce where our aim was the locality called “Gradishte” as well as the possibility to come to a certain resolution of the dilemma whether there is “Small Gradishte” and “Big Gradishte” (plan 1) on the very same area. In the village of Breshko we encountered some new findings of a possible necropolis (Prehistoric? or Medieval? under assumption) in the locality of “Padine” (marked as “Vrtache” in the cadaster); as well as the existence of a probably small Roman (?) settlement (although one of the ceramic fragments also points to the existence of Prehistoric Neolithic elements) in the area of the former “Old village”, as one of the villagers said. The village of Kanarevo was also an interesting destination where besides the several visited locations, we would also mention the area called “Baba Cvetina

Zgrada” where we can see a stepped rock area which looks like a damaged rock riverbed ‘korito’ on which there are some noticeable human interventions, but it is difficult to say when they were made. The well-known locality of “Grad” was also a part of our visit of Kanarevo. In the village of Bajlovce, besides “Visoko”, “Malo Visoko”, “Trgovishte” and “Glavje”, our main destination was also the place called “Ramnishte” (marked as “Koruba” in the cadaster), where we could notice surface fragments of ceramic pots, fragments of stone tools, house adhesive known under the name of ‘lepezh’ (different materials combined together and used for gluing) etc. that pointed on the existence of a prehistoric Neolithic settlement. In the village of Pelince, not far away from the neighborhood called “Mishinci”, the wild diggers (looters) ruined an unknown Roman necropolis, stationed in the area called “Pojatishte” where there were some particularly interesting scattered fragments of ceramic pots – kernos which were probably used as tomb additions. In the village of Algunja, in the area called “AlgunjskiDol” by the villagers (marked as “DemirovGrob” in the cadaster), there is a flattened plateau where on the south side we can notice some remnants of a former wall. On a short distance of the same plateau, left and right of the local road to Tatarinovac, there is an area called “GolemaNiva” where there are remnants of building material, fragments of tegulas, mortar as well as fragments of ceramic pots and all of this points to the existence of a locality e.g. a settlement of the later years of the Late Antique period. In Koince, we visited “Dzidinik” as well as “Vlashac” (“Klashac” on the topographic map), where we noticed fragments of ceramic roof tegulas and we also concluded that the locality written as “Lashac” in the Archaeological Map of the Republic of Macedonia in the neighboring village of Puzaljka is probably the same locality which also covers the area of the village of Koince. At the foot of the locality called “Galadnica” (written as a Late Antique necropolis in the Archaeological Map of the Republic of Macedonia) in the area called “KiselaVoda” we mentioned fragments of ceramic tegulas. In the village of Klechovce, besides on the registered “Kalishte” (an Iron Age settlement) and “Orlovac-Ramnishte” (a Late Antique fortification) we were mostly present on one area where the terrain itself was cut by construction work for the old route connecting the railway and the same area is also a part of a place marked as “Kalishte” which encloses a greater area. There were fragments of ceramic material that mostly had features of the Iron Age as well as some fragments of ceramics made on a potter’s wheel. In the village of Jachince we came to the conclusion about a dilemma concerning the commonly seen toponym “Pudarnica” (areas with former

vineyards where there were guardians called “pudari” or “padari”). We visited the village of Dovezence twice. During the first visit, we looked at the locality of “Gradishte” which was relatively unknown and during our second visit, we looked at the area of the former “Zadrushen Dom” as well as the locality of “Selishte”. The locality of “Selishte” isn’t written in the Archaeological Map of the Republic of Macedonia, but still, it is mentioned in the older literature. “Gradishte” in the village of Pchinja was an inevitable part of our reconnaissance which even though it is well-known, there are no archaeological excavations on it and it really deserves greater attention. In the village of Vince we resolved our dilemma that the locality of “Drenche” which is written as a Late Antique settlement in the Archaeological Map of the Republic of Macedonia, is actually a part of the area called “Keramidnica”. We had a similar situation in the village of Zubovce and the area called “Debranka” which we later connected to “Zhuti Kamen – Chilak” (a Roman settlement) in the neighboring village of Novoseljane.

To sum up, we managed to accomplish our intention to use the possibility and visit areas which were not known until now or the archaeological science has not written about them yet and at the same time, we also managed to visit the existing localities and see their condition at the precise moment. We also attempted to map the new as well as the existing localities as precise as we could.

Б и б л и о г р а ф и ј а :

- Археолошка карта на Република Македонија, 1996, том II, МАНУ и Музеј на Македонија, Скопје;
- Булатовић А., Чершков Т., 2007, Некропола спаљених покојника из римског периода у Љанику код Прешева, ГСАД, 23, 141 - 157, Београд;
- Bulatović A., 2008, Rectangular grave vessels and stamped ceramics from the Roman period in the central Balkans: a contribution to the study of prehistoric traditions during the Roman period, Старинар, LVI/2006, 201-221, Београд;
- Bulatović A., 2015, Horizon of the Late Roman necropolies with rectangular and circular kernoi in southeastern Serbia, eastern Macedonia and western Bulgaria, *Archaeologia Bulgarica* XIX, 1, 33-15, Printed in Bulgaria;
- Георгиев З., 1989, Градиште, с. Пчиња - доцноантички и рано-византиски кастел, *Macedoniae Acta Arheologica* 10, 199-214, Скопје;

- Извештај за сондажни археолошки ископувања на локалитетот „Стара Црква“ кај селото Довезенце, 1990;
- Извештај за извршено археолошко истражување – рекогносцирање по долината на реката Пчиња и нејзината околина, 2018 г.;
- Josifovska – Dragojević B., 1982, Inscriptions de la Moesie Supérieure, VI, Beograd;
- Крстиќ С., 2012, Црковни споменици во Кумановско, Куманово;
- Микулчиќ И., 1996, Средновековни градови и тврдини во Македонија, МАНУ, Скопје;
- Микулчиќ И., 1999, Антички градови во Македонија, МАНУ, книга 8, Скопје;
- Николовски З., 2008, Црквиште - Рамниште, с. Клечовце, Кумановско - истражувања 2001 - 2004 година, Macedoniae Acta Arheologica 18, 323-333, Скопје;
- Николовски З., 2013, Антика во Североисточна Македонија, Куманово.
- Ончевска Тодоровска М., 2004, Доцноантичка грнчарија од Скупи, Музеј на град Скопје, Скопје;
- Панов М., 1976, Географија на СР Македонија, книга I, Скопје;
- Панов М., 1998, Енциклопедија на селата во Република Македонија, Патриа, Скопје;
- Станојевиќ А., 1898, Две неделје у Старој Србији, „Братство“, Београд;
- Трифуновски Ј., 1964, Сеоска насеља Скопске котлине, Скопје;
- Трифуновски Ј.Ф., 1974, Кумановска област, Скопје;
- Хаџи - Васиљевиќ Ј., 1909, Кумановска област, Јужна стара Србија, књига прва, Београд;
- <http://gis.katastar.gov.mk/arec>.

Скратеници

АК на РМ - Археолошка карта на Република Македонија

ГСАД - Гласник српског археолошког друштва

КО - катастарска општина

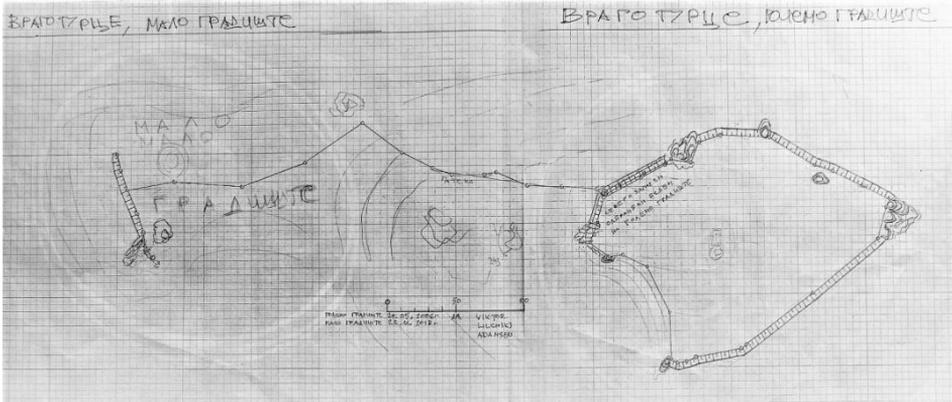
КП - катастарска парцела

лок. - локалитет

м. - место

р. - река

с. - село

План 1. „Мало Градиште“ и „Големо Градиште“, с. Враготурце
(изработил Виктор Лилчиќ Адамсен)

Сл. 1 „Големо Градиште“, с. Враготурце, нелегални оштетувања

Сл. 2 „Мало Градиште“, с. Враготурце, остатоци од западен ѕид

Сл. 3 „Баба Цветина Зграда“, с. Канарево, интервенција во карпа

Сл. 4 „Појагиште“, с. Пелинце, оштетена римска некропола

Сл. 5 „Алгуњски Дол“, с. Алгуња,
остаток од сид

Сл. 6. Ридот „Челопечка Кула“,
с. Челопек

Сл. 7 „Влашац“ („Клашац“), с. Коинце

Сл. 8 „Стари Крст“, с. Пузалька, детал

Сл. 9 „Гладница“, с. Драгоманце,
интервенции во карпа

Сл. 10 „Орловац – Рамниште“, с. Клевовце,
нелегални оштетувања

Сл. 11 „Градиште“, с. Довезенце, детаљ од сид

Сл. 12 „Градиште“, с. Пчиња, панорама

Сл. 13 „Мало Градиште“,
с. Бељаковце

Сл. 14 „Големо Градиште“, поглед од
позиција над маалото „Шантировци“,
с. Бељаковце

Сл. 15 „Дебранка“, с. Зубовце,
панорама

Сл. 6 „Петрково“, с. Макреш,
отворен гроб

T. I

1

2

3

6

4

5

7

8

9

Фросина Лазаревска, кустос - археолог
 НУ Музеј – Куманово

ДВЕ БРОНЗЕНИ ИГЛИ ОД КОКИНО

Мегалитската праисториска опсерваторија Кокино којашто археолозите ја истражуваат уште од 2001 година, се наоѓа на врвот Татикев Камен во Општина Старо Нагоричино, на околу 35 километри од Куманово. Според наодите што потекнуваат од овој локалитет, местото не се користело како живеалиште туку само како светилиште, но и како локација од која праисториските жители на овие простори ги набљудувале небесните тела, употребувајќи го местото за овие намени од 18 - 11 век пред новата ера. Единствено јужната падина од локалитетот ни дава материјални остатоци, дел од станбен објект, кои укажуваат на развиено железното време, односно 7 век п.н.е. Ридот е вулкански, со андезитни карпи кои се оформиле во приближно коцкасти блокови лесни за интервенција. Положбата на локалитетот на околу 1.000 метри надморска височина, како и изгледот, биле идеални, местото да се развие во планинско светилиште и опсерваторија. Мал дел од археолошките остатоци датираат уште од раното бронзено време кои типолошки и хронолошки се врзуваат за културната група Бубањ - Хум III од поширокиот Балканско - Подунавски комплекс. Бронзенодопскиот материјал од овој период кој речиси целиот потекнува од структури со обреден карактер, бележи сличности и со соседните културни групи: Југозападната Пелагониска или Арменохори група и групата Езеро во Тракија, соседна Бугарија. Меѓутоа, најочигледна аналогичност има со населбата од локалитетот Градиште во Пелинце, оддалечена на околу 7 километри. Средното бронзено време, од 17 - 14 век п.н.е. тешко се дефинира заради природната ерозија и пореметена стратиграфија, но сличности покажува со локалитетот Прибовце, Кумановско, како и други на територијата на Србија, Бугарија, но и долното Повардарие. Најинтензивно локалитетот се употребувал во последните неколку века од вториот милениум (14 - 10 век п.н.е.), односно во доцната бронза и премиот во железното време. Доминира кујнската односно утилитарна керамика: (чинии и поголеми конични и амфороидни садови), шолји со конусно, бико-

Сл. 1. Бронзена игла, инв. бр. А1/3 – 664

нусно и топчесто тело со зарамнет венец на устата, пехари со „S“ профилација и две дршки кои одат над венецот, питоси, лонци со ложиште - пиранои и др. Од останатиот материјал застапени се: пирамидалните тегови, прешлени, камени секири и чекани, калап за лиење бронза, камени ножиња и острилки. Најблиски паралели со доцнобронзениот материјал се наоѓаат на локалитетот Градиште во с. Пелинце и Димов Гроб, село Уланци, Градско. Тука спаѓа и Брњичката културна група на јужноморавскиот басен и локалитите од Југозападна Бугарија и по долниот тек на Вардар. Сите овие наоди со некои локални специфики се среќаваат на еден поширок простор, централно балкански, македонски и јужнотракиски.

Сл. 2. Бронзена игла, инв, бр. А1/3 – 665

При археолошко ископување во 2010 година, тимот археолози пронајдоа и две декоративни бронзени игли кои по својата специфика се издвојуваат од останатите предмети од тој тип откриени на пошироката територија на Североисточниот регион од државата. Првата игла (Сл .1) којашто во картотеката е внесена со инвентарен број А1/3 - 664, најдена на северната тераса на локалитетот при чистење на сондата XXXIX/10-12, под оградниот ѕид којшто се подготвувал за конзервација. Иглата е долга 16,5 см, изработена од бронза со техника на ковење и врежување. Има топузеста глава и во горниот дел е украсена со врежани линеарни

мотиви на цик - цак линии во две зони, имитација на рибина коска. Иглата е во добро запазена состојба и според периодизацијата датира од доцното бронзено време, 14 - 11 век пред нова ера, а денес се наоѓа во депото на Националната установа Музеј - Куманово. Втората игла (Сл. 2) со инвентарен број А/1/3 - 665 во музејската картотека, е најдена исто така во секторот Северна тераса, сонда XXXVII/10, откоп 3. Бронзената игла е со топузеста глава, со должина 13 сантиметри, изработена во истата техника на ковање и врежување со тоа што делумно е оштетена и само се назираат траги од врежаната декорација. Хронолошки и таа се врзува за период на доцното бронзено време, 14 - 11 век п.н.е.

Според изведбата, моделот, сличноста во обликот и декорацијата на иглите, најблиска врска со иглите од Кокино наоѓаме на локалитетот Мали Дол, село Треник, Неготино. Станува збор за поголем простор со сакрална функција, доцнобронзена некропола каде што се откриени и истражени 62 погребувања од овој период. Има два различни вида на гробни конструкции и погребни ритуали - постарите погребувања се скелетни, во цисти или јами, а помладите во урни во кои се наоѓаат кремираните остатоци на покојниците. Од оваа некропола ќе добиеме повеќе податоци за животот на заедницата на преминот од бронзено во железно време, но и за социјалнитете, економските и културните прилики за последните децении од вториот милениум пред новата ера. Сликата која преку Мали Дол ја добивме за крајот на XII и почетокот на XI век п.н.е., за едно турбулентно време на миграциски движења од север кон југ, е мошне значајна за праисториската археологија. Топографијата, стратиграфијата, хронологијата и културните вредности на оваа некропола ја позиционираат како неодминлива на патот кон микенските центри. Најголемиот број погребувања откриени на локалитетот Мали Дол припаѓаат на постарата некропола каде што се издвојуваат две фази. Постарата фаза е претставена преку погребувања во гробови - цисти или јами, а помладата преку погребувања во урни. Некрополата од постарата фаза со погребувања во гробови - цисти и јами е од типот рамни некрополи, организирана во редови. Токму во еден од гробовите во оваа некропола (сл. 3) се најдени игли кои безмалку се идентични со иглите од Кокино. Овој тип игла има два примероци на некрополата „Луарас“ и еден примерок на некрополата „Продан“ во Албанија. Ритуалот на погребување е инхумација, при што покојниците се положени во згрчена положба. Според гробните прилози, овие погребувања се датираат во средината на XII век

пр.н.е., односно во втората половина на истиот век. Иглите кај покојникот се паралелно положени една до друга во рамениот дел од телото веднаш под брадата. Меѓу откриениот накит во некрополата најзастапени се иглите. Хронолошки и типолошки можеме да издвоиме четири типа на игли: со купаста, конична, кружна и дисковидна глава. Иглите со купаста или топузеста глава се чести прилози во машките погребувања од групата Уланци (Митревски, 1995, 60 - 61, сл. 18; Videski, 2007, 213, LVb - c; Видески, 2006, 86 - 90, сл. 40) и тоа како дел од тоалетен сет, заедно со бронзен нож и камен острач (Videski, 2007, 212 - 213.). Тоалетните сетови се составени од еден камен острач, бронзен нож и бронзена игла кои имале функција во одржувањето на хигиената на мажот. Вакви примероци среќаваме во речиси секој машки гроб во некрополите од групата Уланци, Димов Гроб и гробот 7 во Хиподром (Митревски, 1995, 74; Видески, 2006, 85 - 86, сл. 39; Mitrevski, 2006, 89, Fig. 3). Нивната појава длабоко ќе се вкорени во материјалната култура на праисториските заедници населени на територијата по долината на реката Вардар. Тие ќе опстојат долг временски период и ќе станат важна карактеристика на машките погребувања низ железното време. Иглите со конусна глава се застапени во две варијанти: со задебелување што одговара на тип Б - 1 според Kilian - Dilmeier и без задебелување (Kilian-Dilmeier, 1984, 66 - 68; Donder, 1999, 94 - 95). Последниот тип игли со дисковидна глава (#1) се познати од Вергина, во најраните субмикенски погребувања и тоа кај женските погребувања, најчесто наоѓани во пар (Andronikos, 1969, 234 - 236).

Генерално кога ќе се соберат сите релевантни факти како гробните ритуали, движниот археолошки материјал и антрополошките остатоци, можеме да реконструираме слика на постоење на една заедница од крајот на бронзеното време, која со сите специфики припаѓа на Уланечката културна група.

Издвојувајќи ги двете игли од Кокино и наоѓајќи аналогии во другите културни групи кои доаѓаат од север, ќе ги споменеме Брњикката културна група од Лесковачкиот крај и уште понатаму Културата на жарните полиња. Втората култура, на жарите или на урни, се развива на поголемиот дел од европскиот континент од почетокот на 13 па сè до последните десетлетија на 8 век во старата ера. Носители на оваа култура не припаѓале на единствен етнички комплекс. Тоа е резултат на нови манифестации и нови општествени односи настанати со раслојување на населението предизвикано со значителен развој на металургијата и трговијата. Интен-

живното производство на метали упатува на тоа дека продукцијата ги преминува границите на потесно локално производство и пружа можност за развиена трговија, а пак војничката опрема сведочи за воена моќ и милитантен карактер на носителите на оваа култура. Има јасно одреден инвентар на материјална култура, обред на спалување на мртвите и погребување на остатоците со прилози: накит, оружје, орудие, претежно во урни, во рамни гробови, на пространи гробишта. Во склоп на духовната култура можно е да се следи култот на предците и обожување на природата што преку претстава на разни симболи се одразува и во уметничкото создава-

Сл. 3. Наоди на игли од еден гроб на некрополата Мали Дол во Тремник, Неготинско, слични на кокинските игли (623 - 630)

ње. Меѓутоа, веќе на почетокот на средното бронзено време постои цела низа на културни групи, особено на подрачјето на Карпатската котлина, кои имаат исти обреди и начин на погребување, па иако нивниот инвентар и материјална култура се со други обележја, понекогаш се сврстуваат под ист термин. (Ksenija Vinski Gasparini - Praistorija Jugoslavenskih zemalja, 547).

Кокинските игли ги споредивме со иглите од Мали Дол, но хронолошки гледано, постои мислење дека влијанието доаѓа од север па по Подунавјето и Поморавјето, излегува и по течението на Вардар.

Сега за пример ќе земеме доцнобронзена топузеста игла пронајдена на локалитет Звонимирово, на територија на денешна Хрватска, Вировитичко - Подравска жупанија. И таа ги има истите врежани мотиви на коси црти кои наликуваат на рибина коска, но, Вински - Гаспарини ќе ги опише како гранчиња од елка. Според неа, постарите примероци на топузестата игла не се декорирани и се појавуваат во гробовите во Вировитица и во Сотин, а топузестите украсни игли најчесто се појавуваат како гробни наоди, многу поретко во остави, а нагласувајќи ја функционалната примена, таа ќе истакне дека иглите служеле како дел од носија кај машките погребувања. Во некои наоѓалишта, бронзените предмети покажуваат траги на горење што упатува на тоа дека покојниците се спалувани на клادا во својата носија. Тука не може во потполност да го отфрлиме и мислењето дека ваквите игли не ги користеле и жени како декоративни игли за облека или за во коса, но сепак, тие се дел од машки погребен сет. Друга е ситуацијата во Србија. Според Р. Васиќ, топузестите бронзени игли со украсна глава се пронајдени во голем број на остави на просторот на Северна Србија. Тука поретко се застапени во гробовите, а многу често се наоѓани во населбите затоа што поради едноставниот облик на главата, лесно испаѓале и се губеле. Според местоположбата на кокинските игли кои не се дел од инвентар на обредна јама, може да претпоставиме дека сопствениците ги изгубиле.

За продорот на северните заедници сè до Долно Повардарие, освен утилитарните предмети сведочи и керамиката која понатаму се изработувала и во локални манири. Специфична категорија на садови се амфорите со четириленести држалки, кои биле користени како гробни форми – урни и имаат северно потекло. На територијата на Република Македонија нивната појава е евидентна во некрополата Хиподром кај Скопје, во доцните бронзенодопски гробови откриени на локалитетот Скупи и на некрополата Брвеница кај Тетово во поново време. Формата е карактеристична за северните области кои припаѓаат на културната група Доња Брњица од средното и доцното бронзено време. Во некрополата Мали Дол оваа форма се среќава во две варијанти. Сите културни карактеристики, гробните форми и ритуалот на погребувањето заедно со гробните прилози, поткрепени и со антрополошките анализи на погребувањата од постарата фаза на некрополата Мали Дол, укажуваат на припадност на групата Уланци. Овие погребувања се сведоштво за егзистенцијата на една заедница на самиот крај на бронзеното време, односно на крајот на групата Уланци. Од друга страна,

појавата на погребувања во урни зборува за присуство на една нова заедница којашто доаѓа од север со сосема нови и дотогаш непознати социјални и културни белези. Ритуалот на погребување со кремација во урни е карактеристичен за северните заедници и за групата Доња Брњица, чии носители го означуваат крајот на бронзеното време и почетокот на раното железно време во Македо-

Сл. 4.. Гроб, Мали Дол, инхумација
(кај покојникот иглите се поставени во пределот на рамената)

нија. Погребувањата во урни од помладата фаза на некрополата Мали Дол засега претставуваат најјужна манифестација на оваа културна група. Сличностите на материјалната и духовната култура на бронзенодопската заедница која го користела Кокино, со останатите локалитети кои ги наведовме во текстот, како и временската рамка на одвивање на животот во тој период, ни дава една појасна слика за социолошките и културолошките моменти од битисувањето на овие простори на заедниците коишто опстојувале на нашите

простори на крајот на вториот милениум на старата ера. Генералната слика што ја имаме за крајот на бронзеното време XII век пр.н.е., кога доцните бронзенодопски заедници по долината на реката Вардар често биле цел на напади во текот на миграциските движења од север кон југ и со себе донеле елементи на Халштатската култура од Северен и Централен Балкан, е надополнета со сознанијата кои се добиени од некрополата Мали Дол. Тие елементи се претставени преку обичајот напогребување во урни, но и со новините во материјалната култура, како што е канелираната керамика. Досегашните податоци за овие движења и миграции беа поткрепени и евидентирани преку рушевинските слоеви во населбите по долината на реката Вардар (Манастир, Вардарски Рид, Кастанас и др.). Тоа што некрополата Мали Дол го дава како посебен придонес во формирањето на генералната слика за случувањата во преодниот период во Повардарието е појавата на биритуалност во погребувањето.

Прекилот на практикување на ритуалот на погребување со згрчена инхумација во некрополата Мали Дол и појавата на нов ритуал на погребување во урни е сведоштво за овие културни и општествени превирања. Но, краткото опстојување на кремацијата како гробен ритуал и нивното присуство на веќе постоечката некропола од доцното бронзено време, зборува за краткотрајното егзистирање на оваа заедница дојдена од север со своите локални карактеристики. Најверојатно, населението кое дошло од север со своите различни и посебни изразувања во културната и општествената сфера, не поминало само во пљачкашки и разурнувачки поход, како што тоа било случај во претходно споменатите населби од ова време, туку напротив, некои од нив останале и се интегрирале со локалното население. Овие податоци се потврдуваат и со новооткриената некропола Брвеница кај Тетово (Abazi – Tolevski, 2018, 107 – 113).

Сите преодни периоди се резултат на крупни социјални, економски и културни промени кои се манифестираат со чести промени во материјалната култура, па дури и во сферата на погребувањето. Последица на тоа е речиси истовремената употреба на двата основни ритуала на погребување, што зборува за нестабилност во сферата на погребувањето, поточно мешање на разни култури коишто се многу логични ако ги земеме предвид околностите во ова време на овој простор на Балканот. Истовременото присуство на двата ритуала на погребување на локалитетот Мали Дол во селото Тремник укажува на фактот дека овие дојденци

на некој начин се инкорпорирале во животот на локалното население, па дури и ги употребувале нивните некрополи, што значи дека извесно време продолжиле со заеднички живот, што се потврдува со гробовите со пружена инхумација.

Според анализите на антрополошките карактеристики на бронзенодопските луѓе од Мали Дол - Трешник, Димов гроб - Уланци и Чашка - Велес, мажите живееле просечно 48 години, жените три години помалку. Населението било со просечно кратки (брахикрани) черепи, додека палеопатолошкиот профил покажува дека имале ретки скршеници (фрактури) на коски, анемија, спондилоза на рбетот и проблеми со забите (кариес, забни цисти, екстрахирани заби). Преку двете игли од Кокино и аналогиите со други локалитети, добиваме дополнителни сознанија во една поширока слика за Кокинскиот човек, засега само под претпоставка, сè додека со нови истражувања не дојдеме до посигурни податоци и не оформиме една појасна слика за неговиот бронзенодопски живот.

Frosina Lazarevska, Custodian – Archaeologist
National Institution Museum – Kumanovo

SUMMARY

TWO BRONZE NEEDLES FROM KOKINO

As one of the most exposed archaeological localities of the last two decades in our country, the locality of Kokino offers us a rich collection of ceramic pots and stone objects, but also several bronze examples among which we discovered two decorative hairpin needles. As some of the rare bronze objects from this prehistoric sanctuary, we started processing the needles so that we can confirm the time period of the Bronze Age when they were used as well as gather more information about the life in the community in those days, but also the social, economic and cultural opportunities in II millennium B.C. A small part of the archaeological remnants date from the Early Bronze Age and are typologically and chronologically connected to the cultural group called 'Bubanj-Hum III' from the wide Balkan-Danube complex. The Bronze Age material from this period which originates from structures with ritualistic character has similarities with the neighboring cultural groups

– the south-western group from Pelagonija or Armenochori and the group Ezero (Lake) in Thrace, neighboring Bulgaria. The locality of Kokino was the most intensively used in the last several centuries of the II millennium (XIV-X century B.C.) e.g. in the Late Bronze period as well as the transition in the Iron Age. Here we can mention the Brnjica cultural group of the south Morava basin, localities of south-western Bulgaria as well as the ones down the river Vardar. All of the findings with some local specifications are seen on a wider area like the central Balkan and the southern Thrace, but here we will also mention the sanctuaries from Crete. Through the localities in our country “Mali Dol” (village of Tremnik in Negotino), “Pelinsko Gradishte” and “Dimov Grob” (Gradsko) we started to research and look for information about the needles by analogy, but in the text we are also going to compare the rest of the archaeological localities from the indicated regions where needles of this type have also been discovered.

Б и б л и о г р а ф и ј а :

- Majnarić- Pandžić, N. 1998, BRONČANO I ŽELJEZNO DOBA, Zagreb:
- НЕКРОПОЛИТЕ НА МАЛИ ДОЛ, 2018, Музеј на град Неготино, Неготино;
- Папазовска А., 2019, *Мали Дол – Праисториска некропола кај селото Тремник, Неготино*, MACEDONIAE ACTA ARCHAEOLOGICA (2008 – 2010), бр. 21, 121 – 137:
- PRAISTORIJA JUGOSLAVENSKIH ZEMALJA, 1987, Sarajevo ;
- Tasić Nikola, 1987, BRONZANO DOBA, Beograd;
- Vasić, Rastko, 2003, DIE NADELN IM ZENTRALBALKAN (Vojvodina, Serbien, Kosovo und Makedonien), скрипта;
- Vinski Gasparini, Ksenija, , 1983, KULTURA POLJA SA ŽARAMA SA SVOJIM GRUPAMA, Zagreb;

Марина Крстиќ, класичен филолог
ООУ „Кочо Рацин“ - Куманово

НАДГРОБНА СТЕЛА ВО СТУДЕНА БАРА

Со доаѓање на Римјаните на Балканот, во I век н.е., кумановската област станала дел од провинцијата Горна Мезија заземајќи централна положба на Средниот Балкан. Целата област претставувала воедно и крстосница на патиштата од север кон југ и од запад кон исток.¹⁸⁰ На југоисточниот крај од регионот каде што реката Пчиња се влева во реката Вардар, близу до античкиот пат Скопје – Кустендил - Софија (Scvpi - Pavtalia - Serdica), на околу 16 км од Куманово, блиску до с. Пчиња, се наоѓа селото Студена Бара. Во ова село се наоѓа црква „Св. Богородица“. Во дворот на црквата, на северозападната страна, веднаш до црквата се наоѓа стела, искористена како дел од камена трпеза (Сл. 1, Цртеж 1).

Надгробната стела (IMSVI, br. 233 со постара лигатура) е од типот на стели со триаголен тимпанон, релјефно и натписно поле¹⁸¹. Употребена е секундарно, како трпеза. Направена е од варовник, нагоре благо се стеснува, скршена е хоризонтално и горе и долу (за да се вклопи во рамките на трпезата). Целата стела е многу избришана, нечитлива и тешко се препознаваат елементите, а на долниот лев агол е вдлабнато откришена. Долга е 200 см, широка 73 см. долу, и 66 см. горе, а дебелината изнесува 20 см. Во централното, натписно поле е испишан латински текст (Сл. 2, Цртеж 1).

Предложено читање:¹⁸²

M. Iulius / Bellus (centurio) c(o)ho(rtis) /
primae T < hr > acum / vet(eranus) c (o)ho (rtis)
eiusd[em] /⁵ vixit annis LX / h(ic) s(itus) e(st)
[...] Iulius Ga[ll]us ? / Lumia Andia Dasi f(iliae) /
fratres et heredes mei /¹⁰ F(aciendum) C(uraverunt).

¹⁸⁰ Георгиевски Б, 1990, 9; Крстиќ М., 2007, 5 – 6 ;

¹⁸¹ Петковски Р., 2013, 41;

¹⁸² Dragojević – Josifovska B., 1982., 176 – 177

Сл. 1. Надгробна стела
во Студена Бара

Цртеж 1. Надгробна стела
(Цртал: Фросина Лазаревска,
НУ Музеј – Куманово)

Превод:

„*** тука е положен, Марк Јулиј Бел, кентурион на Првата тракиска кохорта, ветеран на истата кохорта, кој живееше 60 години. Јулиј Гал? Лумија Андија ќерката на Даси децата и наследници мои, се погрижија за подигање на споменикот.“

Натписот е врежан во правоаголна рамка (80 x 49 см.), во 10 хоризонтални реда. Буквите во редовите не се исти по големина, се движат од 7 до 2,5 см., а се напишани со капитално латинско писмо (Сл. 2, Цртеж 1). Помеѓу првиот и вториот ред на крајот од името Iulius се назираат букви кои се од постар натпис. Во 3 - от ред буквата V е исечена и намалена, а буквата M е изгравирани на рамката. Буквата F (во 8 - от ред) и буквата I (во 9 - от ред) се поиздолжени во однос на останатите букви од истите редови. Точките за одделување кај сиглите и кратенките се триаголници (видлива е само таа помеѓу првата и втората буква во првиот ред). Имињата на некои од посветителите (во 7 - от ред) не се читливи, се препознаваат само две букви V. Исто и во 8 - от ред после сиглите има hedera, украс кој наликува на детелина или цветче или крст во круг. Поради оштетеноста и нечитливоста на натписното поле други украси не можат да се видат, како и лигатури. Најдолу во натписната рамка, под буквите има еден мал круг со густе зраци наоколу, и со изгравирани буква „X“ во средината (веројатно симболот на крстот).

Натписното поле од сите 4 страни е вработено со тројна профилирација. Од три страни е вработено со бршленова лоза, широка 7 см, со исклучок на долната потесна страна. Ваквата декорација не наведува стелата да ја датираме од крајот на I и почетокот на II век¹⁸³. Бршленовата лоза е најзастапена на стелите од Скопско – кумановскиот регион и претставува една од главните атрибути на богот на виното Дионис. Бршленот како зелено растение во сите годишни времиња симболизира трајност. Приказот на бршленотна надгробните стели го симболизира вечниот циклус на умирање и повторно раѓање.¹⁸⁴

Над натписната рамка со бршлен има релјефно поле (67 x 34 см), со приказ на погребен обичај (Сл. 3). Централната претстава ја сочинува клине¹⁸⁵ на кое лежи покојник, зад него тројца мажи го

¹⁸³ Петковски Р., 2013, 53;

¹⁸⁴ Петковски Р., 2013, 64 - 65;

¹⁸⁵ Клинe, ст.грч. κλινη - посмртно легло (одар), кај древните Хелени;

Сл. 2. Натписно поле

оплакуваат, а десно од него полуседната жена во хитон¹⁸⁶ со набори, со испружена десна рака кон главата на покојникот. Од левата страна има приказ на коњ и коњушар, кој го држи коњот за узда. Коњот како декоративен елемент најчесто се јавува во сите провинции на Римското царство, секогаш во состав на композициите со посмртна гозба, покојник - херој и тракиски коњаник¹⁸⁷. Над оваа релјефна претстава, се гледа дел од триаголно тимпанонско поле (фронтон) чиј врв недостасува, како и двете странични акротерии. Видлива е релјефна претстава, висока 15 см, а ширкока 66 см. Во триаголното поле, на дното, се забележуваат две зооморфни претстави во огледална поза. Од десната страна на тимпанонот, фрагментарно е сочувана полупалмета, која недостасува од спротивната страна, а која симболизира победа, искачување, обновување и бесмртност.¹⁸⁸ Ваквите декоративни елементи се карактеристични за стелите од крајот на I и почеток на II век.¹⁸⁹

Под натписното поле, на долниот крај на стелата се наоѓа релјефното поле изработено во плиток релјеф, со димензии: 73 x 56 см. (Сл. 4). Може да се забележат зооморфни претстави со елен и кучиња. Кучето како декоративен елемент ретко се среќава на стелите и е третирано во склоп на композиции со претстави на тракиски коњаник. Кучето е чувар на портите на Хад и слуга на мртвите.¹⁹⁰ Во горниот лев агол животното не може да се идентификува поради оштетеност на каменот.

Надгробните споменици од раноримскиот период, од I до III век н.е., се значајни документи со кои ја откриваме политичката, економската и културната историја на една област. Тие ни откриваат круцијални податоци за етносоот на населението. Ни ги откриваат општествените односи, верувањата, обичаите, уметничката свест на населението, воените единици кои поминувале или престојувале, легии и кохорти, јазичните разлики итн.

---

¹⁸⁶ Хитон, вид долг фустан, без ракави, сошиен од двете бочни страни, кој го носеле и мажите и жените;

¹⁸⁷ Петковски Р., 2013, 94;

¹⁸⁸ Ibid. 91;

¹⁸⁹ Ibid.90;

¹⁹⁰ Петковски Р., 2013, 95, 99;

Сл. 3. Релјефно поле на горниот крај на стелата

Сл. 4. Релјефно поле на долниот крај на стелата

Marina Krstikj, classical philologist
Primary School “Kocho Racin” – Kumanovo

SUMMARY

A TOMBSTONE STELE FROM STUDENA BARA

The tombstone stele which had been discovered in the village of Studena Bara is object of discussion in our summary. The stele was used as a part of a stone table in the backyard of the church ”St. Virgin Mary” (Bogorodica) under the covered wooden porch. It belongs to the type of steles with a triangular tympanum and a relief as well as inscription field. It is made of limestone which becomes gently narrowed towards the top. Its dimensions are: 200 cm of length, 73 cm of width and 20 cm of thickness. It is really damaged and is almost illegible. The elements are barely recognizable. The inscription field with Latin letters is inscribed in a triple frame and the letters are divided in 10 horizontal rows with a different size. From the inscription, we can see that the deceased person was a veteran-member of the Thracian cohort.

There are relief representations above and below the inscription field. Although the relief can be hardly recognized under the inscription field, there is a representation of deer and dogs. Above the inscription field, there is a relief representation of a burial ritual: people around the deceased person on his deathbed and a little stable boy with his horse next to his legs which shows us that the deceased person was a soldier. Above this representation, we can see the part of a triangular tympanum where there can also be seen two zoomorphic representations one facing the other in a mirror pose. According to the inscription as well as the relief elements, we can conclude that the stele originates from the second half of I century e.g. the beginning of II century.

Александра Апостолова, виш кустос – нумизматичар
НУ Музеј – Куманово

МАРК АВРЕЛИЈ НИЗ ЕДЕН СРЕБРЕН ДЕНАР

Предмет на обработка во овој труд е археолошкиот наод – монета, пронајдена при археолошките истражувања на локалитетот „Црквиште“, с. Клевовце, во 2013 г. Самиот локалитет е истражуван во два наврата, првпат во 2001 - 2004 г. од З. Николовски кога е работено на населбинскиот дел, некрополата и е отворен дел од олтарната апсида на црквата, и 2013 - 2016 од Д. Ѓорѓиевски, кога е отворен олтарниот дел, наосот, нартексот, контурите на црквата, атриумот, анексите и бањата.

Локалитетот претставува населба во која се евидентирани хоризонти на живеење од неолитот, римскиот период и траги од средновековно функционирање на поедини места од локалитетот. Веројатно станува збор за крајпатна римска станица, која прераснала во помал град. Од досегашните истражувања, откриени се градби кои се датирани во римскиот период (крајот на III и IV век), лоцирани кон североисточниот дел од локалитетот. Тие претставуваат скромни остатоци од малтерни сидови, без информации за сочувани подови. Кај некои од сидовите се забележани траги од пожар. Просториите се лоцирани на околу 250 м североисточно од истражената црква. Најдобро е истражена градбата за која се претпоставува дека била користена како црква. Таа е лоцирана во средишниот дел на парцелата и претставува тробродна градба со една апсида на исток. Градбата има анекс на јужната страна, во источниот дел од црквата. Нартексот на црквата комуницира со друг анекс, од северната страна, во кој е констатирано огниште и се видливи бројни преправки и реупотреби на античкиот материјал. На анексот му претходи отворен атриум, кој има поплочување само по централниот дел и една просторија во северозападниот агол со нејасна функција.¹⁹¹ Монетата е дел од депозитот на сондата 1/13. Самата сонда била поставена во рамките на црквата, пред самиот апсиден дел (од внатрешната страна), со цел да се истражи

¹⁹¹ Според Елаборатот за валоризација на археолошкиот локалитет „Црквиште“ во с. Клевовце, Кумановско, 03.10.2016 година;

олтарниот простор и да се види врската на истиот со наосот. Пронајдена е во рамките на површинскиот слој, а просторно гледано во делот од објектот кој подоцна во понатамошниот тек на ископувањето е означен како факоникон. Соодветствува на времето на владеење на М. Аврелиј (161 - 180). Просторот претходно подолго време бил подложен на земјоделска обработка, а и објектот се наоѓа во рамките на римска населба; оттука се доаѓа до одреден заклучок дека самата монета не се вклопува во временските рамки на употреба на објектот и се претпоставува дека егзистирала во претходните порани фази на римскиот период.¹⁹²

Донесена е во Музејот во прилично сочувана состојба. Токму поради самата состојба, а од друга страна и несигурноста дали се работи за посребрување и колкава би била количината на среброто, применето е само механичко чистење. Истата е дел од нумизматичката збирка на археолошкото одделение на Музејот, со влезен бр. 6610 и инвентарен бр. А4 - 3496.

Нумизматичка обработка

Монета, сребрен денар, кована во Рим, тежина 2.84 г. дијаметар 1.95 см.

Сл. 1. Аверс (AV)

Сл. 2. Реверс (RV)

¹⁹² Според Извештајот од археолошки ископувања на лок. „Црквиште“, с. Клевовце, 2013;

AV: На предната страна портрет на императорот со долга брада, ловоров венец и натпис:

„M ANTONINVS AVG ARM PARTH MAX”

M ANTONINVS – Марк Аврелиј, роден како Марк Аниј Верс 121 год. во сенаторско семејство, уште како млад го привлекува вниманието на Хадријан, кој му избира учители, го промовира во политичката јавност и го претставува на Антониј Пиј, кој подоцна му ја дава раката на ќерка си и го прави император. Со тоа добива име Аврелиј, а Антониј го додава кога ќе стане император во негова чест во 161 год. Доаѓа на власт и бара од Сенатот за совладател да го назначи Лукиј Вер. Бил владетел, војсководец и филозоф. Пред сè филозоф и тоа стоик што ја објаснува претставата со долга брада. Има напишано филозофско дело на грчки коине јазик – „Τὸ εἰς ἑαυτὸν“.

Ловоровиот венец веќе подолго време е стандарден во иконографијата за претстави на владетели индицирајќи ги нивните воени заслуги за одбрана на Рим.

AVG –Августус титула, почест која М. Аврелиј ја добива од сенатот веднаш по смртта на Антониј Пиј 161 г. и неговото прогласување за император.

ARM [eniacus] и **PARTH** [icus] **MAX**[imus] – големиот победник над Арменија и Патхриа.

Историски гледано, нестабилен период за Римската империја е времето на владеење на овие двајца императори. Поради нападите од повеќе страни, границите на Рим често биле разнишани. Аврелиј спроведува успешна одбрана, но победите над Патхриа и Арменија ги извојувал неговиот совладател Версус. Како титули се додадени и на неговите претстави на монети, но поради чувство на незаслужени ги отфрла веднаш по смртта на Версус.

Поради тоа што се сметал за мислител, схоляр и моралист повеќе се посветува на државните работи и економијата, која исто така поради континуираните војни и чумата (најверојатно донесена по враќање на војниците токму од последните две воени дејства) е нестабилна. Финансиските проблеми делумно ги решава со продавање на државен имот, намалување на даноците, укинување на долговите, за да на крај ги потроши и 2.7 милијарди сестерции

оставени од Антониј Пиј.¹⁹³ Како последно применува и намалување на процентот на веќе намаленото сребро за уште 5 % во монетовањето. Оваа пракса веќе е воспоставена од Хадриан, кој ја намалува количината на сребро на 80%, но Аврелиј ја прифаќа како неизбежна, откако се обидел на повеќе начини да го надокнади потрошеното во војна. Додека златните монети кои се сметаат за свети и се коваат во помали количини за церемонијални потреби, ја задржуваат својата димензија и чистота на металот.

RV: Аеквитас во драпирана облека седи налево ниско, во десна рака држи вага, а во лева рог на изобилие. Одоколу натписот:

„TRP XX II IMP V COS III”

TRP XX II – По 22 - ри патизбран за трибуника потестас - цивилна власт која годишно се избира од сенатот, а е во раце на императорот уште во времето на Август. Му дава на императорот право на вето врз било која одлука на сенатот. М. Аврелиј ја добива во 168 г. после победата во Макроманската војна.

IMP V- Истата година (во февруари) и двајцата владетели се прогласени за императори по петти пат, според нумизматички извори, додека некои натписи покажуваат дека оваа титула била во употреба уште во мај 167 г. Разидувањето може да се објасни со пореметувањето на функцијата на институциите во Рим, а веројатно и на самата ковница на монети поради чумата. Поводот за добивање на оваа титула најверојатно била победата над Лангобрадите, која ја споменува Дио Касиј во еден фрагмент.¹⁹⁴

COS III - Конзул по трети пат. Помалку важна ознака за датирање меѓутоа ни кажува за неговиот стил на владеење. Имено, за време на републиката по два конзула биле бирани годишно, а означува власт над војска која веќе е во раце на владетелот по прогласување за император. Трајан (98 -117 п.н.е.) за првпат прифаќа да биде и конзул од почит кон Сенатот, а М. Аврелиј ја следи постапката традиционално.

Персонификацијата на Аеквитас на реверсот најверојатно не

---

¹⁹³ Dio Cass. 74.8.3.

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A2008.01.0593%3Abook%3D74%3Achapter%3D8%3Asection%3D3>

¹⁹⁴ RIC III, London, 1930, str. 202

е случајно избрана, иако претставите се стандардизирани, често носат некоја порака. Додека претходно доминирале теми на моќ за време на ширење и растот на империјата, во овој случај поскоро би рекла дека се работи за персонификација на правичноста како империјална доблест. На тој начин се портретира природата на императорот преку неговите морални карактеристики. Упатува на правдина во законите или праведност на индивидуата. Во Римското законодавство *aequitas* се смета за еден од основните елементи што контрибуира во контекстот на *ius* - правото, заедно со *leges* – законите и *mores* - обичаите.

За Кикерон аеквитас, пресликана од грчкиот контекст на *δικαιοσύνη* (правда, правичност) е една од главните филозофски доблести. Се состои од три дела од кои едниот е божествен, вториот припаѓа на Мааните (подземни духови), а третиот се однесува на луѓето и е еквивалент на *iustitia* - правичноста.

М. Аврелиј во своето дело, исто така во духот на стоицизмот на високо место ја става правичноста, како водечко начело според кое треба да се живее.

Aur.6.47

ἐν ᾧδε πολλοῦ ἄξιον, τὸ μετὰληθείας καὶ **δικαιοσύνης** εὐμενῆ τοῖς ψεύσταις καὶ ἀδίκους διαβιοῦν.¹⁹⁵

- едно нешто е од најголема вредност, според вистината и правичноста да го поминеш животот и покрај неправедните и лажливците.

На друго место самиот ги става во ист контекст со νόμος-законот, и λόγοςδικαιοσύνης (правична цел).

Aur.11.1.2

ἴδιον δὲ λογικῆς ψυχῆς καὶ τὸ φιλεῖν τοὺς πλησίον καὶ ἀλήθεια καὶ αἰδῶς καὶ τὸ μηδὲν ἑαυτῆς προτιμᾶν, ὅπερ ἴδιον καὶ νόμου: οὕτως ἄρ' οὐδὲ ν διήνεγκε λόγος ὀρθὸς καὶ λόγοςδικαιοσύνης.¹⁹⁶

195

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A2008.01.0641%3Abook%3D6%3Achapter%3D47%3Asection%3D1>

196

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A2008.01.0641%3Abook%3D11%3Achapter%3D1%3Asection%3D2>

- И тоа поседува разумната душа, љубов кон ближните, вистина и скромност, и ништо повеќе од себе си не вреднува. Истото е и со законот (ред, поредок кој со сè управува), а така и правиот разум не се разликува воопшто од правичниот разум.

Aur.11.10.1

‘ Οὐκ ἔστι χεῖρων οὐδεμία φύσις τέχνης’ καὶ γὰρ αἱ τέχναι τὰς φύσεσμι μοῦνται. εἰ δὲ τοῦτο, ἡ πασῶν τῶν ἄλλων τελεωτάτη καὶ περιληπτικωτ ἀτηφύσις οὐκ ἂν ἀπολείποτο τῆς τεχνικῆς εὐμηχανίας. πᾶσαι δέ γε τέχναι τῶν κρειπτόνων ἔνεκεν τὰ χεῖρω ποιοῦσιν: οὐκοῦν καὶ ἡ κοινὴ φύσις . καὶ δὴ ἔνθεν μὲν γένεσις δικαιοσύνης, ἀπὸ δὲ ταύτης αἱ λοιπαὶ ἀρεταὶ ὑφίστανται: οὐ γάρ τρηθησεται τὸ δίκαιον, ἐὰν ἦτοι διαφερώμεθα πρὸς τὰ μέσα ἢ εὐεξαλάτητοικαὶ προπρωτικὸὶ καὶ μεταπρωτικὸὶ ὦμεν.¹⁹⁷

- Природата никогаш не е подредена на уметноста, туку уметностите ја подражаваат природата. Според тоа, на природата како најсовршена и најсеопфатна од сите други, не може да ѝ недостасува уметничка инвентивност, затоа што уметностите од подоброто прават полошо. Тоа не е случај и со универзалната природа. Од неа е потеклото на правдината, а сите други уметности ѝ се подредени. А како ќе се негува праведното, ако сме свртени кон просечното или бидеме лекоумни, променливи или превртливи.

Иако е филозофски термин правичноста, во контекст на монетарниот систем поскоро би упатувала на персонифицирана доблест на самиот М. Аврелиј. Пораката која ја носи конкретна монета би била дека императорот се обврзал да промовира честност и тоа најверојатно во однос на монетарниот систем.

На многу сличен начин зборува за него и Д. Касиј, чие дело „Римска историја“ фрагментирано е сочувана, но во делот кој се однесува на Аврелиј (74 - та книга), го опишува автократорот како одговорен и посветен.

- Кога и да имал слободно време од војните, одржувал судски постапки во кои дозволувал долги излагања и испитувања сè со целза да обезбеди строга правда (τὸ δίκαιον ἀκριβοῦν).¹⁹⁸ Како последица на тоа, често ист случај решавал и по 11 или 12 дена, а

¹⁹⁷

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A2008.01.0641%3Abook%3D11%3Achapter%3D10%3Asection%3D1>

¹⁹⁸<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A2008.01.0593%3Abook%3D72%3Achapter%3D6%3Asection%3D1>

понекогаш и ноќе. Се посветувал и на детали и грижливо се однесувал кон сите должности, мислејќи дека ако се ублажи и најмала ситница тоа може да доведе до срам кој ќе ги засени сите негови постапки.

Маркантен лик во историјата претставува М. Аврелиј, еден од петте добри владетели во антички Рим. Пред сè она што го одделува од другите е неговото добро образование, кое преку познавање на историјата и како љубител на филозофијата му овозможува (и покрај извонредно нестабилните услови во тогашен Рим, воени и економски предизвикани од чумата), да се однесува согласно со високоморалните начела, а со тоа да задржи стабилност и доверба кај граѓаните.

Неговата статуа како коњаник (за која долго време се претпоставувало дека се работи за Константин, а е поврзана со ликот на М. Аврелиј дури во 15 - тиот век кога се раѓа интересот за портретите на монетите) зазема централно место во капиталскиот музеј во денешен Рим, а мермерна копија е изработена и поставена во надворешниот комплекс на музејот. Додека монетата која е најдена на нашето наоѓалиште сведочи дека најверојатно некој од неговите војници кој ја примил како дневница поминал оттука и многу веројатно ја вложил во дневен оброк.

Ова е моето видување на еден примарен извор на историјата во облик на монета која е најдена недалеку од мојот дом, со цел да обезбедам што е можно повеќе информации читајќи во оригинал од самиот предмет и делото напишано од самиот владател, а останатите заклучоци ги оставам на колегите археолози и историчари.

Aleksandra Apostolova, High custodian – Numismatist
National Institution Museum – Kumanovo

SUMMERY

ON MARCUS AURELIUS, FROM A SILVER DENARIUS

This paper processes a coin as an object found during the archaeological research on the locality called “Crkvishte” in the village of Klechovce in 2013. It was probably a roadside Roman station which later grew into a smaller town. The coin was discovered during a sounding of an object which was believed to be a church. It was brought in the museum in a quite preserved condition and only mechanical cleaning was applied on it.

With *the numismatic processing* it was discovered that it is a *silver denar* forged in Rome. It weighs 2,84 grams and has a diameter of 1,95 cm. These data along with the portrait (an emperor with a long beard and a laurel wreath) as well as the inscription (M ANTONINVS AVG ARM PARTH MAX) shown on the *reverse* point to the fact that this coin originated from the time when *Marcus Aurelius* ruled (161-180).

Beside the processing of the reverse, this essay also offers a detailed interpretation of the representation as well as the inscription of the *reverse*: *Aequitas* in draped clothes sitting on the low left corner. In her right hand, she is holding a weighing scale and in her left hand, there is a horn of plenty (Cornucopia). There is also an inscription around the representation: TRP XX II IMP V COS III.

After the short review of the tumultuous *historical age* when this emperor ruled as well as *the personal characteristics* of his rule (or, as we may also say, his approach towards the rule), this essay also reviews the *general philosophical worldview* of Marcus Aurelius trying to enlighten the symbolism of the elements shown on the coin as well as the personal and philosophical urge that led Marcus Aurelius to depict his coin in this precise way.

Starting from the interpretation of the coin, this essay also compares and opposes the Roman notion of *ius* (the justice), *leges* (the laws) and *mores* (the customs) against the Greek pursuit of *δικαιοσύνη* (honesty, justice). The author bravely refers to the possibility that Marcus Aurelius might have chosen these symbols and this approach of depiction of the coins on purpose (portraying *the nature of the emperor* through his *moral characteristics*) to reflect his experience of *honesty* as an essential imperial virtue.

Библиографија:

Примарна литература:

- Монета, RIC III 191;
- Marcus Aurelius, *M. Antonius Imperator Ad Se Ipsum*, Jan Hendrik Leopold, Ed – дигитална верзија;
<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A2008.01.0641%3Abook%3D1%3Achapter%3D1%3Asection%3D1>
- **Cassius Dio Cocceianus, *Historiae Romanae* Earnest Cary, Herbert Baldwin Foster, Ed.**
<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A2008.01.0593%3Abook%3D72%3Achapter%3D6%3Asection%3D2>
- *DIO'S ROMAN HISTORY, WITH AN ENGLISH TRANSLATION BY EARNEST GARY, LONDON : WILLIAM HEINEMANN NEW YORK : THE MACMILLAN CO. MCMXIV*
- *The thoughts of the Emperor M Aurelius Antoninus*, 1864, translated by George Long, Boston, Ticknor And Fields;

Секундарна литература:

- Anthony Birley, 2001, *Marcus Aurelius, A Biography*, Taylor & Francis e-library;
- Wiley- Blackwell, *A COMPANION TO MARCUS AURELIUS*, Edited by Marcel van Ackeren, Blackwell Publishing Ltd. 2012;
- Harold Mattingly and Edward A. Aydenham, 1930, *The Roman Imperial Coinage Vol. III*, London;
- Petar Lisičar, 1971, *Grci I Rimljani*, Zagreb;
- Кристофер Хаугеро, 2014, *Античката историја низ монети*, Скопје;
- Colin Elliot, 2015, *The Acceptance and Value of Roman Silver Coinage in the Second and Third Centuries A.D.*, *Numismatic Chronicle*, 174;
- Χαρίκλεια Παπαγεωργιάδου, 2018, *Οι αφηγηματικές παραστάσεις στα ρωμαϊκά νομίσματα των αυτοκρατορικών χρόνων*, Θεματα αρχεολογίας
- Sylvia Brummer, 2018, *Marcus Aurelius: Living philosophy and the business of governing an Empire*, Thesis presented in fulfilment of the requirements for the degree of Master of Arts in the Faculty of Arts and Social Sciences at Stellenbosch University, March 2018
- [https://mail attachment.googleusercontent.com/attachment/u/0/?ui=2&ik=964947a02f&attid=0.1&permmsgid=msg-a:r-](https://mail.attachment.googleusercontent.com/attachment/u/0/?ui=2&ik=964947a02f&attid=0.1&permmsgid=msg-a:r-)

1805800846054161890&th=168a0c6877b580ea&view=att&disp=inline
&realattid=168a0c6652450ce1a451&sadnir=2&saddbat=ANGjdJ-
MKA0BNN2FOKiUrgx2y9_WWtMvJ5WG-P1Vs28LAQtFrik-
fm_vTrD0i4IRqctl3ry7rkVaAPTI4SjZKb809qLUGMo2rmq8zTBnFoxbuxHdG
AJNnoHZ8l1hRD7vO1iL3j2YhMsp71FhWbI7GCsU1Z-
_EEJrPjEW64Mp5QS_Jd2f5OdYD4IzY6iSfyc-
1OZhD89F2Kqhk6o55WVXNZPVDigv_xSLO85V9eig1cYJpOK0JDoA3IV
YHYAIB_138izCthbr-t0Z5pzbr-
iinlrJkBcL1GacDVMFYIEKrijm8k5rKCAFhzN-
DT4_w6ksK_b7X8fvhgt2DGFnExucolvePZDfN2QU0Vwa4Gzu_D17Zulj4Ca
QcK-vfFMS409xJ6auoMqYGYwR3OaXTQoZs5qfp41DKTwmgoXc9JGoXt-
DAFEdu2CCBp0Tvxuot0Yn86SD_R-
zD5aMMwHXkCrs8Z_VD6o2xHs8uJvyxZ1AocNOrptvhsWNz2rDTvc1Csh0
XX00MXPZ6XvhsqisvEck1TSAXwh9jzpPgNKaI5_oLACLotWfV7uAJ-
uR2M_R6eDDlr_AgoKZrdNcoTnCLK_VkXRSCQ3iHy_VFTyrRlqJBIFe8Dv
PhFg7xP2N-
F6DXNKhrpGPgnyG1DifpDoKP4GG6njQd3CpSN73OAJc9vYSg
[https://warwick.ac.uk/fac/arts/classics/staff/butcher/debasement and dec
line.pdf](https://warwick.ac.uk/fac/arts/classics/staff/butcher/debasement_and_dec
line.pdf)

Валентина Андреиќ, виш кустос - историчар на уметност
НУ Музеј – Куманово

АУДИОВИЗУЕЛЕН ЗАПИС ЗА „ДВОЈНИТЕ ЦРКВИ ВО КУМАНОВСКО ОД ПОСТВИЗАНТИСКИОТ ПЕРИОД, 16 – 17 ВЕК“

Вовед

Поствизантискиот (Османлиски) период во РС Македонија, поточно 16 и 17 век, се посебно значајни за кумановскиот крај. Тогаш започнала жива градителската активност не само на профани, рурални и градски населби, туку и на исламски и христијански сакрални градби. Тогашното Жеглигово, што претставува средно-вековен термин за денешната Кумановска област, било во состав на Кустендилскиот санџак во нахијата Нагорич. За првпат името на Куманово се споменува во едентурски пописен дефтер од 16 век, поточно од 1519 година кој денес се чува во државниот архив во Истанбул, а како турска касаба се споменува во наредниот 17 век, во 1660 година од турскиот патеписец Евлија Челебија.¹⁹⁹ Во третата деценија на 16 век во време на архиепископот Прохор, Охридската архиепископија во чиј состав влегувала и Скопската митрополија, доживува културен и уметнички подем, особено со обновувањето на Пеќската патријаршија во 1557 година. Охридската архиепископија била автономна црква во Османлиската империја, сè до 1767 година кога била укината од страна на Цариградската патријаршија.²⁰⁰ Во овој период, турските власти ја промениле својата политика спрема религијата и црквата на покорените христијани, што дотогаш не било случај. Голем број цркви биле претворани во џамии, а свештениците прогонувани.²⁰¹ Токму од тој период се издвојува една група на цркви, т.н. „двојни цркви“, и тоа: „Св. Спас“ во с. Довезенце, „Св. Петка“ во с. Пезово, „Св. Параскева“ во с. Мургаш, двојната црква „Св. Никола“ и „Св. Ѓорѓи“ во с. Сув Орах и „Св. Петка“ во с. Младо Нагоричино, кои беа предмет на истражување преку аудиовизуелен

¹⁹⁹ Масевски Д.- Арсовски М. 1996, 40- 57; Крстиќ С., 2012, 53;

²⁰⁰ Балабанов К., 1969, 297 -314; 2012, 53;

²⁰¹ Матковски А., 1969, 227-268; Петковиќ С., 1965, 24 - 57; Крстиќ С., 2012, 53;

запис. Тоа се градби со едноставна надворешност, но со впечатлива внатрешна композиција. Нашиот интерес за нив и нивното визуелно бележење, произлезе од работата на теренот. Се дојде до идеја, дека камерата може алтернативно да придонесе во произнесување на добиените податоци, од претходните теренски истражувања на повеќе сакрални споменици, анализирани од друг аспект. Притоа, со методот на опсервација и класификација, овие пет цркви го задоволија критериумот на сличност и особеност. Целта на ова истражување беше доаѓањето до нови сознанија за карактеристичноста на овој предмет на обработка, кој не е доволно проучен во литературата. Очекуваните резултати се однесуваа на изготвување продукт, за кој би се добила повратна информација, што ќе покаже како гледачите ја перципираат својата култура, а исто така и на можниот придонес на аудиовизуелниот запис како извор и средство за културна едукација.

Истражување, прибавување на музејски материјал

За подготовките за истражување, за добивање поширока документација се примени систематскиот пристап, кој покрај претходните резултати, вклучи и библиографски единици, белешки, прашалници за аудио запис, врз чија основа се изготви сценарио по кое ќе се одвива бележењето за црковните објекти и информациите, кои ја претставуваа структурата на аудиовизуелниот запис. Важно беше да се има јасна и разбирлива методологија, која вклучуваше и теренска и техничка подготвеност (мерење и изготвување на архитектонски план, фотографирање и снимање на архитектурата, фрескосликарството, иконописот и црковниот мобилијар). Ваквата форма на истражување претставува и непосреден извор на податоци, кој помага во донесување на заклучоци при анализа на посочениот предмет. На терен се примени аудиовизуелната техника со камерата како алатка, како и методот на детална опсервација, со голема концентрација и трпеливост. Се снимаше секој објект поединечно и целосно, по ист принцип, при што се поаѓаше од надворешните архитектонски белези и се продолжуваше во внатрешноста, каде се бележеше композицискиот распоред на елементите и уметничките карактеристики (фрескоживописот и иконописот). Се вршеше и бележење на деталите и во бележник. Се правеа дополнителни кадри од широка панорама, природот до самите објекти, како и објектите во близина и спонтани мотиви, кои би се примениле како дополнителни асоцијации. Методот на интервју, се примени со личности од

непосредната околина, кои се грижат за самите градби. Прашањата беа од отворен тип, за можен одговор со свои зборови. Притоа, се употреби авторефлексивниот метод, за да се оствари контактот и да се дознае нивното лично сознание за предметот на истражување. Меѓу другото, и да се добие одговор на прашањето кој е нивниот поттик за обврската кон нив. И визуелниот и аудио - записот содржат информации кои се суштински различни. Во завршната фаза, односно монтажата, со кадри кои беа избрани по пат на селекција, се стави акцент на елементите кои ја овозможуваа комуникацијата меѓу двата надолжни дела во секој објект, што овие цркви ги класифицираа во двојни, односно, архитектонските стилски обележја, уметничките карактеристики и историските и стручни сознанија.

Конечен продукт беше опишувачки филм, со концентрација на најважните податоци за оваа тема, коишто се изнесени во анализата. Беше важно, филмот да има мерка во однос на количеството на изнесените информации, како и јасна и разбирлива содржина. Самото презентирање на податоците ја наложи употребата на наративниот метод, со глас на наратор, кој ја следеше содржината на сликата. Како важен елемент за допринос во естетската вредност на ова дело, се употреби хорска изведба на црковна музика.

Стручна и компаративна анализа

Во процесот на анализата на добиените податоци од ова истражување, се употреби компаративниот метод за споредба на резултатите, како и културно – историскиот метод, при што секој објект се анализираше во целина низ културно - историски сознанија, што се содржани во следнава стручна и компаративна анализа.

Од крајот на 16 и почетокот на 17 век, во средновековно Жеглигово постоела жива градителска активност на христијанските сакрални градби. Многу цркви од овој период се наоѓаат во урнатини, односно од нив се сочувани само темелите, а мал број до денес се целосно сочувани. За изградбата на црквите, ктитори биле самите жители, а ограничувања имало во поглед на монументалноста.

Петте двојни цркви во Кумановско имаат едноставна правоаголна форма. Тие се ниски градби и потсетуваат на селски куќи, со едниот крај вкопани во земја, за да не бидат забележани од турската

власт,²⁰² а се наоѓаат до селските гробишта, освен црквата „Св. Петка“ во Пезово. Сите цркви се без куполи, покриени со двосливен покрив од ќерамиди, додека единствено „Двојната црква“ во Сув Орах го поседува првобитниот покрив од камени плочи. Таа е градена со обработен камен како и „Св. Петка“ во Младо Нагоричино, а на останатите цркви се забележливи поправките од поново време. Во периодот на туркократијата, иницијативата за поправка потекнувала од игуменот и монасите. И покрај лошите услови во тоа време, архитектурата продолжила со голем интензитет.²⁰³

Од 16 век наваму, Турците со цел да најдат потпора во нивните мали походи кон Север, му дозволувале на населението да гради нови цркви но со димензии.²⁰⁴ Се забележа дека црквата „Св. Спас“ во Довезенце е поголема во своите размери од останатите двојни цркви. Кај овие цркви пластичната декорација речиси ја нема или е забележлива како детаљ, како што е шестолистната камена транзена на западната фасада на црквата „Св. Спас“ во Довезенце. Декорацијата е сведена на примитивни површински релјефи, слепи ниши со исламски лаци („Двојната црква“ во Сув Орах), бифори („Св. Спас“ во Довезенце), железни транзени на тесните прозорските отвори („Св. Петка“ во Мургаш и „Св. Петка“ во Младо Нагоричино) како и полукружни фризови од камен над вратите („Св. Петка“ во Младо Нагоричино).²⁰⁵

Сите овие белези се карактеристични за жеглиговските цркви од 16 и 17 век.²⁰⁶ На источна страна се граделе полукружни, правоаголни, тристрани, петострани и шестострани апсиди. Тристрани апсиди поседува „Двојната црква“ во Сув Орах, која воедно е единствена црква со две апсиди и како таква, е единствен пример во Кумановско и пошироко. Присутноста на двојни цркви со две апсиди е забележано во Мала Азија.²⁰⁷

Правоаголни апсиди вертикално нагласени поседуваат црквите: „Св. Параскева“ во Мургаш (Сл. 2) и „Св. Спас“ во Довезенце, додека „Св. Петка“ во Младо Нагоричино не поседува апсида и како таква, е единствен ваков примерок во Кумановско и РС

---

²⁰² Матковски А., 1969, 227-268; Петковиќ С., 1965, 24-57; Крстиќ С. 2012, 53;

²⁰³ Бошковиќ Ђ., 1976, 114; Крстиќ С., 2012, 54;

²⁰⁴ Матковски А., 1969, 239; Крстиќ С., 2012, 53;

²⁰⁵ Kiel M., 1971, 247, Крстиќ С.; 2012, 57;

²⁰⁶ Крстиќ С., 2012; 55-56;

²⁰⁷ Бошковиќ Ђ., 1976, 34;

Македонија (Сл. 3). Вакви градби со полукружна втопена апсида, се исто така забележани во Мала Азија.²⁰⁸

Овие цркви се еднокорабни градби, а двокорабна е „Двојната црква“ („Св. Никола“ и „Св. Ѓорѓи“) во Сув Орах, а исто така и единствена црква посветена на двајца светители. Во внатрешноста, веднаш се забележливи карактеристичните премини од едниот во другиот надолжен дел, односно помеѓу наосот (машки дел) и параклисот (женски дел). Така, црквите „Св. Спас“ во Довезенце и „Св. Параскева“ во Мургаш, се поделени со ниски и широки аркадни пре-

Сл. 1. Аркадни премини, „Св. Спас“ во Довезенце

мини помеѓу наосот и параклисот како и „Двојната црква“ во Сув Орах меѓу двата кораби (Сл. 1 и 4), додека со подолжен сид и тесен лачен влез за комуникација, се поделени „Св. Петка“ во во Младо Нагоричино и „Св. Петка Пезово“ (Сл. 5). Единствено во црквата „Св. Спас“ во Довезенце, се присутни делтоидни отвори над аркадните премини (Сл. 1), како и подна розета во наосот. Во црквата „Св. Параскева“ во Мургаш, забележан е мал правоаголен отвор со исламски лак на врвот помеѓу наосот и параклисот, како и во олтарскиот простор на северниот сид на длабока правоаголна ниша,

²⁰⁸ Бошковић Ђ., 1976, 34; Бошковић Ђ., 1976, 34; Витларски Т, 1983, 117:

што укажува на турското влијание во архитектурата. Во црквата „Св. Петка“ во Пезово, присуството на ориентални и турски влијанија е забележливо во олтарската апсида однатре, на камена четирилистна транзена која завршува со исламски лак.²⁰⁹ Дебелината на сидовите на црквите изнесува од 80 до 100 см.

Значајна карактеристика на двојните цркви е засведувањето со полукружни сводови и ретко со четворообличести, какви што има во параклисите на „Св. Петка“ во Младо Нагоричино, „Св. Петка“ во Пезово и „Св. Параскева“ во Мургаш. Втора значајна карактеристика е присуството на слепи архиволти – травеи, поврзани помеѓу себе со истурени пиластри, на јужниот и северниот сид, какви што има на северниот сид на северниот кораб и на јужниот сид на јужниот кораб во „Двојната црква“ во Сув Орах и на северниот и јужниот сид во нартексот на црквата „Св. Петка“ во Младо Нагоричино. Тие се аналогни со манастирските цркви „Св. Богородица“ во Сливница, Преспанско и „Успение на Света Богородица“ во Трескавец, Прилепско. Овие архитектонски карактеристики говорат дека постоела една автономна градежна дејност во регионот на Жеглигово, најверојатно ерменска колонија која била сместена во близина на Младо Нагоричино кај локалитетот „Костоперска Карпа“ и била задолжена за изградба на христијански сакрални градби, при што вметнувала свои елементи и архитектонски детали, за што говорат објектите на истражување.²¹⁰

Ерменците од Жеглигово, веројатно останале активни на полето на архитектурата, а можеби и ги одржувале врските со романските заедници. Ако е точно ова, тогаш групата од Жеглигово сигурно повикала некоја од групите мајстори што поминувале и работеле на цркви и џамии и ги изградиле овие објекти. Во внатрешната декорација на храмовите турската власт не се мешала. Уметничкото творење во 16 и 17 век и понатаму, се одвивало по углед на старата византиска традиција, а локалните сликари своето сликарство го засновале врз основа на зачуваните ерминии (светогорски прирачници)²¹¹. Сидното сликарство во овие цркви, се состои главно од теми на христијанската религија, од Стариот и Новиот завет.

---

²⁰⁹ „Примената на извесни исламски елементи, се правела повеќе несвесно, свесно се отфрлала за да не ја навреди светоста на самата црквена градба“, Бошковиќ Ђ., 1976, 114;

²¹⁰ Kiel, M., 1971, 251; Витларски Т, 1983, 119 – 126; Крстиќ С., 2012, 57;

²¹¹ Петковиќ С., 1965, 65-77; Крстиќ С., 2012, 58;

Сл. 2. Правоаголна апсида, источна фасада, „Св. Параскева“ во Мургаш

Забележливо е дека зографите се држеле на основната концепција на сликарството од поранешниот византиски период. За разлика од зографите кои твореле во византиската епоха, овие не ги оставиле своите потписи на фрескоживописот, кој во овие цркви е делумно сочуван, главно во олтарот, од 16 и 17 век. Единствено во „Св. Петка“ во Пезово, живописот во наосот е од 19 век со поединечно претставени ликови, без наративност, додека во параклисот не постои живопис. Сè уште не е познато дали во црквата „Св. Параскева“ во Мургаш, постоел живопис или е прекриен, единствено на

Сл. 3. Југоисточна фасада, „Св. Петка“ во Младо Нагоричино

јужниот сид на наосот, зад владичкиот престол постои фреска од 16/17 век, со „Божјата рака“. „Двојната црква“ во Сув Орах е целосно живописана во 16/17 век. Овде е насликана ретката фреска со две претстави на „Неракотворниот Христос“: „Св. Убрус“ и „Христос Керамида“ (Керамион), разделени со претставата на „Божјата рака“ во средината. Оваа сцена се наоѓа во темето на источниот сид на јужниот кораб „Св. Никола“. Единствено тука е прикажан „Христовиот монограм со крстот“ и тоа на сите три влиза во црквата. Сцените од „Големите празници“²¹² ги исполнуваат сите три страни во третата зона, а кружни медалјони со бисти на светители се сместени во аркадните премини. Во северниот кораб („Св. Ѓорѓи“), на северниот и јужниот сид, иако мошне оштетени и фрагментрано сочувани, меѓу другото, се насликани сцени од „Христовите страдања“, „Деисисната композиција“ и фриз од пророци во цветни чашки. Гледано во целина, сидното сликарство го работеле двајца анонимни зографи, едниот со грчко, а другиот со ориентално влијание.

Се забележа дека во црквата „Св. Петка“ во Младо Нагоричино, се насликани исти претстави на пророци во цветни чашки²¹³ во полукружните архиволти – травеи, на северниот и на јужниот сид на нартексот и иста геометриска и флорална орнаментика, како во наосот на „Двојната црква“ („Св. Никола и Св. Ѓорѓи“). Во црквата „Св. Спас“ во Довезенце, живописот е фрагментарно сочуван и се забележа дека единствено во оваа црква двodelната композиција „Благовести“ во олтарскиот простор, е насликана во медалјони. Иконостасот е најважниот дел во една црква, а во повеќе кумановски цркви и единствен украс.²¹⁴ Во почетокот, како олтарна преграда ја означувал хиерархијата на претставниците на црквата. Во 6 век се зголемила улогата на проскомидијата и ѓакониконот, а централниот влез во олтарот задолжително се затворал со царски двери.²¹⁵ Во 16 век во Македонија, иконостасите го добиле својот конечен изглед, со „Деисисна плоча“ во 17 век, со два или три реда икони.²¹⁶ Зографите од 19 век работеле под влијание на тогашните конзервативни услови

²¹² Гергова И., 1993, 41; Од 10 и 11 век се појавуваат Големите празници и Деисисната композиција; Андреиќ В., 2012, 114;

²¹³ Претставите на цветни чашки со старозаветни пророци, се поврзуват со Страшниот суд; Крстиќ С., 2011, 25;

²¹⁴ Андреиќ В., 2012, 113;

²¹⁵ Гергова И. 1993, 13; Андреиќ В., 2012, 114;

²¹⁶ Корнаков Д., 2009, 5-6;

Сл. 4. Аркадни премини во двокорабната „Двојна црква“
(„Св. Никола и Св. Ѓорѓи“) во Сув Орах

Сл. 5. Лачен влез помеѓу наосот и параклисот, „Св. Петка“ во Пезово

како сегменти од тогашната доцновизантиска традиција од која не можеле да избегаат. Тие се прилагодиле на малиот и темен простор и ја запазиле концепцијата при осликувањето. Иконостасите во сите двојни цркви, целосно се изработени во 19 век. Во црквата „Св. Параскева“ во Мургаш иконостасите во наосот и параклисот, целосно ги насликал зографот Хаџи Коста од Велес во 1872 година, кој се потпишал на иконите како зограф и фотограф. Браќата Петар и Атанас Николови од Велес ги насликале двата иконостаси во двата кораба на „Двојната црква“ во Сув Орах во 1893 година. Петар Николов го насликал и иконостасот во параклисот на „Св. Петка“ во Пезово во 1890 година. Во пезовската црква, на иконостасот во наосот работеле тројца зографи: анонимниот зограф од Самоков во 1813/14 година, Јосиф Радев Мажоски од Лазарополе во 1898 година, кој во истата година го изработил и фрескоживописот во наосот на оваа црква, додека Трајко Муфтински, првиот зограф и сликар од Куманово, насликал дел од иконите во 1921 година. Иконостасот во наосот на црквата „Св. Спас“ во Довезенце целосно изгорел во пожар во 2003 година, а сочувваните двери и дел од иконите се чуваат во Галеријата на икони на црквата „Св. Никола“ во Куманово, како и дел од иконите на мургашката и црквата од Пезово. Црквата „Св. Петка“ во Младо Нагоричино има нов иконостас во резба од 2005 година.

Почетоците на копаничарството во Македонија се од крајот на 16 и почетокот на 17 век, кога почнале да се поставуваат дрвени иконостаси во резба.²¹⁷ Нивната изработка траела до првата половина на 19 век, а веќе во втората половина на векот, интересот за вакви иконостаси опаднал.²¹⁸ Единствен примерок на резба во Кумановско од 16 век, односно 1606 година, е иконостасот во црквата „Воведение на Богородица“ од манастирот „Карпино“ во Сув Орах. Таа се наоѓа во близина на „Двојната црква“ („Св. Никола и Св. Ѓорѓи“) и во неа иконостасите се од необработено дрво, но иконостасот во коработ „Св. Никола“ поседува позлатени царски двери во резба со плетерна орнаментика. Овие двери се постари или од исто време со карпинските (1606) и според начинот на резба и позлатување припаѓаат на прилепско - слепченската група²¹⁹, а во „Двојната црква“ се повеќе карактеристични за скопско – призренс-

---

²¹⁷ Ќорнаков Д., 2009, 7;

²¹⁸ Ibid, 2009, 55;

²¹⁹ Ќорнаков Д., 2009, 14-20;

ката група.²²⁰ Тие имаат аналогии со „Св. Богородица“ во Петралица и „Св. Никола“ во Ранковце, Кривоаланечко. Подоцнежните двери од 19 век во Кумановско ги следат традициите во осликувањето од претходните векови, а резбани врати има во помал број. Двери во плитка резба со флорални мотиви имало во наосот на црквата „Св. Спас“ во Довезенце кои денес се чуваат во Галеријата на икони на црквата „Св. Никола“ во Куманово. Тие се аналогни со дверите во „Св. Параскева“ во Мургаш, „Св. Богородица“ во Пчиња и „Св. Никола“ во Колицко. Во „Св. Петка“ во Пезово, дверите ги насликале Јосиф Радев во наосот и Петар Николов во параклисот, со претстава на „Благовештение“ по целата површина. На истиот начин, Петар Николов ги насликал и дверите во северниот кораб „Св. Ѓорѓи“ во Сув Орах. Во Младо Нагоричино, пак, дверите се во резба од најново време (2005).

Сите овие белези ја потврдуваат значајноста на овие цркви. Се забележа дека имаат многу сличности и особености. Трите двојни цркви: „Св. Спас“ во Довезенце, „Св. Петка“ во Младо Нагоричино и „Двојната црква“ во Сув Орах, се споменици заштитени со Закон за заштита на споменици на културата на РС Македонија.

Презентација на музејски материјал

Филмот „Двојните цркви во Кумановско од поствизантискиот период 16 - 17 век“ ја имаше својата промоција пред кумановската јавност на 21 декември 2018 година. Се забележа голем интерес за неговата содржина. За презентација на документарниот филм, постојат фестивали во земјата и во странство. Овој филм учествуваше на 26 - Интернационален фестивал на аматерски документарен филм „КАМЕРА 300“ во Битола, каде доби Специјална плакета за истражувачка сторија.

---

²²⁰Машниќ М., 2009, 155-169;

Valentina Andreikj, High custodian - Art historian
National Institution Museum - Kumanovo

SUMMARY

AUDIOVISUAL RECORD ABOUT THE “DUAL CHURCHES IN THE AREA OF KUMANOVO FROM THE POST- BYZANTINE PERIOD, XVI - XVII CENTURY”

The Post-Byzantine period in the Republic of North Macedonia, to be more precise, the XVI and XVII century, is especially important for the area of Kumanovo when there was the start of a live building activity not only of profane, rural and city settlements, but also of Islamic and Christian sacral buildings. The area which was then called Zhegligovo which is a term for the present area of Kumanovo was a part of the Kjustendil Sanjak (province) in the Nagorich nahiyah. This is the period during which a special group of churches became distinguished. They are called Dual churches and they are: St. Spas in the village of Dovezence, St. Petka in the village of Pezovo, St. Paraskeva in the village of Murgash, the Dual church (St. Nikola and St. Gjorgji) in the village of Suv Orah as well as the church St. Petka in the village of Mlado Nagorichane which were our subject of research through the audiovisual record. These are all buildings with a simple exterior, but with a remarkable interior composition. These churches are single-nave building and the Dual church in the village of Suv Orah (St. Nikola and St. Gjorgji) is double-nave and it is also the only church which is dedicated to two saints. The inside clearly shows the easily noticeable characteristic passages from one to the other longitudinal part e.g. between the naos (male part) and the parecclesion (female part). That way, the churches St. Spas in the village of Dovezence and St. Paraskeva in the village of Murgash are divided with short and wide arcade passages between the naos and the parecclesion as well as the Dual church in the village of Suv Orah between the two naves, while the churches St. Petka in the village of Pezovo and St. Petka in the village of Mlado Nagorichane are divided with a longitudinal wall and a narrow arch entrance for communication. All of the important characteristics for these sacral buildings are presented in the audiovisual record.

Библиографија:

- Андреиќ А., 2009, Три царски двери од Кумановско како дел македонската резба, Музејски гласник 10, Куманово, Куманово;
- Андреиќ А., 2012., Неколку иконостаси од 19 век во Кумановско, Музејски гласник бр.11, Куманово, Куманово;
- АндреиќА., 2015, Развојот на царските двери во Кумановско, НУ Музеј – Куманово, Куманово (каталог);
- Бошковиќ Ѓ., 1976, АРХИТЕКТУРА СРЕДЊЕГ ВЕКА, научна књига, Београд;
- Витларски, Т., 1983, *Гробјанска црква Св. Пејка во Младо Нагоричино*, Ликовна уметност, бр. 9, Скопје;
- Гергова И., 1993, РАНИЈАТ БЪЛГАРСКИ ИКОНОСТАС, БЪЛГАРСКИ ХУДОЖНИК, Софиг;
- Зисовска, Ј., 1994, *Црковни споменици во кумановскиот крај*, Музеј-ски гласник 1, Народен музеј - Куманово, Куманово;
- Kiel, M., 1971, *Armenian and Ottoman Influences on a group of village Churches in the Kumanovo District*, ZLU 7, Novi Sad;
- Крстиќ, С., 2002, *Гробјанска црква Св. Параскева во Мурѓаш*, Кумановско, Музејски гласник бр. 7-9, Народен музеј - Куманово, Куманово
- Крстиќ, С., 2006, *Црква Св. Сѝас во Довезенце*, Македонско наследство 28, Скопје;
- Крстиќ, С., 2011, Средновековни фрески во Кумановско, XVI - XVII век, НУ Музеј – Куманово, Скопје (каталог);
- Крстиќ С., 2012, ЦРКОВНИ СПОМЕНИЦИ ВО КУМАНОВСКО, Куманово:
- Крстиќ, С., 2012 а, *Цркваиѝа Св. Пејка во Пезово*, Музејски гласник, бр. 10, Н.У. Музеј - Куманово, Куманово;
- Крстиќ, С., 2012 б, *Двојна црква во Сув Орах /Св. Ѓорѓи и Св.Никола/*, ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ, бр. 16, Н.У Завод и музеј - Битола, Битола;
- Масевски - Д. - Арсовски М., 1996, КУМАНОВО, Куманово;
- Матковски, А, 1969, Турската власт во Македонија (XV – XVIII век), Историја на македонскиот народ (ИНИ), кн. прва., Скопје;
- Машниќ, М.М., 2008, *Св. Ѓорѓи Победоносец во с. Младо Нагоричино, Св. Никола / Св. Ѓорѓи во с. Орах и Св. Никола во с. Сѝрезовце кај Куманово*, ХРИСТИЈАНСКИ СПОМЕНИЦИ, Македонско културно наследство, Скопје;
- Машниќ, М.М., 2009, *Три примероци на царски двери од*

*Крајовско - кумановски крај (3. Царскиџе двери од иконо-
сџасојџ на јужнојџ кораб на Двојнаџа црква Св. Никола/Св.
Ѓорѓи во с. Орах, Кумановско), ПАТРИМОНИУМ, МК, 3-4, 5-6
/2008 - 2009/, НКЦ, Скопје;*

- Машниќ, М.М., 2011, *Цркваџа Св. Никола/Св. Ѓорѓи во с.
Орах кај Куманово*, На траговима Војислава Ј. Ѓурића,
САНУ/Одељење историјских наука. Књига СХХХV, Научни
скупови, књ. 33/, и МАНУ/Научни собири/, Београд;

- Петковић, В., 1950, Преглед црковних споменика кроз
повесницу српскога народа, Београд;

- Петковић, С., 1965, Зидно сликарство на подручју Пећке
патријаршије 1557 - 1614, МС, Нови Сад;

- Поповска - Коробар, В. - Зисовска, Ј., 2000, Икони од
Кумановско во црквата Св. Никола во Куманово, Куманово
(каталог);

- Ѓорнаков Д., 2009, МАКЕДОНСКА РЕЗБА, Матица, Скопје;

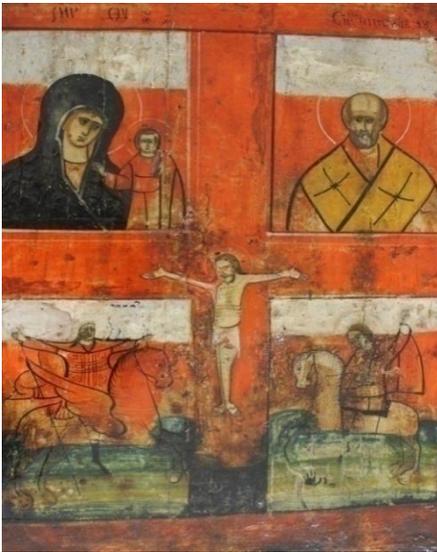
- Хаџи - Васиљевић, Ј, 1909, *Кумановска обласџ*, Јужна стара
Србија, књ. прва, Београд;

- Шупут, М., 1984, Српска архитектура у доба турске власти
1459 -1690, САНУ, Београд;

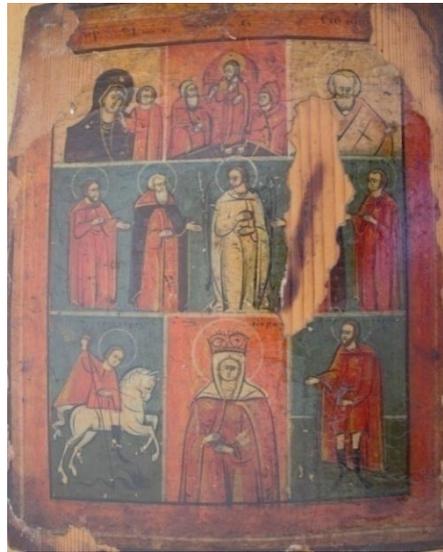
Неда Митковска, виш кустос - историчар на уметност
НУ Музеј – Куманово

КРАТОК ОСВРТ КОН Т.Н. „РУСКИ ИКОНИ“ ОД ГАЛЕРИЈАТА НА ИКОНИ ВО ЦРКВАТА „СВ. НИКОЛА“ ВО КУМАНОВО

Кумановските икони изложени во галеријата на катот на црквата „Св. Никола“ во Куманово потекнуваат од двете цркви во градот Куманово, како и од црквите и манастирите во кумановските села: Режановце, Павлешенце, Мургаш, Стрезовце, Младо Нагоричино, Старо Нагоричино, Пезово, Никуљане, Градиште, Довезенце и др.

Сл. 1. Руска икона „Распение“

Сл. 2. Руска икона „Група светители“

Првична евиденција на иконите била направена по акцијата за собирање на икони од црквите во кумановскиот регион во 90 -тите години на минатиот век. Тогаш 61 икона добиле статус на музејски експонат по извршени конзерваторско – реставраторски интервенции. Во меѓувреме галеријата на икони/поставката е дополнета/збогатена со експонати кои потекнуваат од Карпинскиот манастир, како и со нови 77 икони кои припаѓаат на истата збирка. Овие икони преку конзерваторски проекти во последните 6 години се здобија со конзерваторско – реставраторски третман и статус на

музејски предмет. Скоро сите икони припаѓаат на 19 - вековната иконографска продукција.

Меѓу нив се издвојува една група икони т.н. „руски“ икони. Овој тип на икони во голем број е застапен во нашите цркви или приватни колекции низ земјава и Балканот. Тие биле произведувани во Русија во провинциските работилници во текот на 17, 18 и 19 век. Иконите се изработувале во три села на Владимирската провинција: Палех, Мстера и Холуј, а постоеле и поединечни изолирани работилници од другата страна на реката Волга во областа Поморие.²²¹ На крајот на 18 век како и низ 19 век, со развивањето на културните врски меѓу словенските народи и трговската комуникација со Русија, овој тип на икони масовно се пренесувал низ целиот Балкан.

Во Галеријата на икони во црквата „Св. Никола“ во Куманово има осумнаесет икони од овој тип. Меѓу нив има пет примероци од „Распятие“ (Сл. 1), пет „Св. Никола“, две икони со „Големите празници“, две „Богородица со Христос“, претстава на „Господ Исус Христос“, „Пророк Илија“, „Св. Ѓорѓи“ и „Група светители (Сл. 2) Од нив се издвојува иконата „Св. Никола“ со необична штучо рамка што не е карактеристична за руските икони (Сл. 3).

Сликани се на даски со темперни бои и претежно се со помали димензии. Стилски се издвојуваат со минијатурен линеарен цртеж, нагласен со јаки линии, интензивен колорит во кој преовладуваат тонови на портокалова и црвена боја и површинско третирање на претставите. Заради употребата на „морков“ тоновите од специфичната палета на темперните бои кај обичниот народ во Русија биле познати како „црвеникави“. За овој тип на икони се смета дека бил карактеристичен за конзервативните народни маси. Во времето на големите општествени и културни реформи на Петар Велики, царскиот двор и аристократијата го губат интересот за меценството на традиционалните руските икони и се преориентираат на европеизиран иконопис во 18 и 19 век.²²² 18 - от век доживува „се поочигледно продирање на атмосфера на западен апсолутизам во Москва“. Поборниците на новотариите ги користат западните „позајмици“ без ниту малку свест за нивната смисла и вероисповедниот изглед на уметноста почнува да го губи своето

---

²²¹ Лакалиска, С., 2007, 118;

²²² Ракић С., 1998, 32 - 34;

првобитно значење, отстапувајќи му место на естетскиот критериум.²²³

Православната икона која скоро еден милениум ја изразувала верата и животот на народот, била осудена на заборав од образовните слоеви на народот и тоа до тој степен што кога Гете, откако во православна црква во Вајмар видел икони изработени од иконописци од Палех, засенет од византиските традиции сочувани од страна на современите сликари, побарал податоци за тоа

Сл. 3. Руска икона „Св. Никола“

сликарство, никој не можел да му даде: ниту круговите блиски до дворот, ниту месните власти дури ни Академијата за убави уметности.²²⁴

Овој тип на икони произлезени од руските дореволюционерни сликарски монашки работилници, воопшто не се безначајни ликовни остварувања иако не уживаат респект од страна на медиавистите. Начинот на нивното сликање ја означува крајната точка на руско – византиската култура, а можеби околностите во коишто настануваат ги прават блиски со првите претстави на ранохристијанската уметност од катакомбите и црквите од првите векови на христијанството. Поради нивната мошне коректна и интересна ико-

²²³ Успенски Л, 1994, 362;

²²⁴ Ibid. 380;

нографска поставеност како и ликовна исполнетост тие ќе бидат понатаму истражувани и презентирани.

Neda Mitkovska, High custodian - Art historian
National Institution Museum - Kumanovo

SUMMARY

A SHORT OVERVIEW OF THE SO – CALLED RUSSIAN ICONS FROM THE DALLERY OF ICONS IN THE CHURCH ST.NICHOLA IN KUMANOVO

The so-called Russian icons were present in many of our churches or private collections throughout our country as well as the Balkans. They were produced in Russia in the provincial workshops during the XVII, XVIII and XIX century.

The gallery of icons in the church St. Nicholas in Kumanovo has eighteen icons of this type. They include five samples of the Crucifixion, five of St. Nicholas, two of the Great Holidays, two of the Mother of God with Jesus Christ, a representation of Our Lord Jesus Christ, the Prophet Elijah, St. George and a Group of saints. The icon of St. Nicholas can be especially separated from them because of its unusual stucco-frame which is not typical for the Russian icons.

This type of icons which came from the Russian near-revolutionary monk painting workshops are not insignificant art performances at all even though the medievalists do not respect them. The way they were painted points to the last point in the Russian-Byzantine culture. Their very correct and interesting iconographic position as well as art fulfilment makes them worthy for a further research and presentation.

Б и б л и о г р а ф и ј а :

- Грозданова - Коцевски В, 2019, Икони од музејот на град Скопје, Скопје 2019;
- Лакалиска, С, 2007, *Една икона од депото на Музејот на град Скопје – осврт кон руските икони од 18 – 19 век*, 930.85, Културно наследство, Скопје;
- Ракиќ, С, 1998, Иконе Босне и Херцеговине 16 -18 вијека, Београд;
- Успенски , Л, 1994, Теологија на иконата, Скопје;

Марија Живачки, виш кустос – историчар
НУ Музеј - Куманово

ПЕЧАТОТ НА РЕВОЛУЦИОНЕРНАТА ОРГАНИЗАЦИЈА НА КУМАНОВСКАТА ОКОЛИЈА

Македонската револуционерна организација која е изразител на стремежите на македонскиот народ за независна македонска држава се појавува во последната деценија на XIX век. Формирана е во Солун на 23.10.1893 година од шестмина револуционерни интелектуалци: Даме Груев, Иван Хаџи Николов, Петар Поп Арсов, Христо Татарчев, Андон Димитров и Христо Батанџиев.²²⁵

По конструирањето и јасно определената цел на организацијата „Автономија на Македонија“ доаѓа до брзо ширење на организацијата низ Македонија. Големо значење за развојот на Македонската револуционерна организација дало Ресенското советување, кое се одржало на 15/27.8.1894 година. На советувањето била донесена одлука Македонија да се раздели на револуционерни реони и во секој од нив да се постави соодветно авторитетно лице.²²⁶

Во јули 1894 година група кумановски интелектуалци, соученици на Гоце Делчев од Солунската гимназија, кои работеле како учители во Куманово, стапиле во Револуционерната организација. За приемот во Организацијата, Ѓорѓи Трајков - Ачпаловски пишува: „Јас заедно со Ангел Галамаз, Атанас Кралев, Димчо Поп - Арсов и Миле Стојманов – Камбанка, сите учители од Куманово, стапивме во Организацијата и положивме заклетва во куќата на тогашниот архирејски намесник Димитар Бошков“.²²⁷

Со пристапувањето на кумановските интелектуалци во Организацијата, во Куманово се појавило првото јадро или група на Македонската револуционерна организација во Куманово, која не била организирана како комитет, но имала значајна улога во општествениот и политичкиот живот во градот.

Месниот комитет на Револуционерната организација во Кума-

---

²²⁵ Ѓорѓиев В., Скопје, 2003, 128-129;

²²⁶ Ibid, 159-160;

²²⁷ Арсовски М., 2007, 20;

ново бил формиран од Димитар Мирасчиев,²²⁸ а во негов состав влегле: Ѓорѓи Караман (учител) - претседател, Денко Пешев, Петко Думановски (минтандија), Аксентие Јовановски Борозанов (учител) и Диме Кумбетчијата назначен за курир на Организацијата.²²⁹

На Солунскиот конгрес на Македонската револуционерна организација (МРО) кој се одржал во пролетта 1896 година, организацијата излегла со ново име „Тајна македонско - одринска револуционерна организација“ (ТМОРО).²³⁰ За дејствувањето и постоењето на Револуционерната организација во Куманово сведочи печатот на Револуционерната организација на Кумановската околија кој ќе биде тема на овој труд. Се работи за оригинален печат, кој е од особено значење за музејската дејност (Сл. 1 и 2).

Во Македонија од времето на Илинденското востание се познати осум печати од ваков тип, од кои пет се оригинали, а другите три се отпечатоци од документи.²³¹ Печатот на Револуционерната организација на Кумановската околија е пронајден при реновирање на куќа на познатиот кумановски војвода од Илинденскиот период, Доне Градишки,²³² во 1959 година. Бил најден во мала метална кутија која била скриена на таванот.²³³ Печатот бил предаден и чуван во Архивот на град Куманово, сè до 1967 година, кога по службен пат е доделен на НУ Музеј - Куманово каде што се наоѓа и денес. Печатот е професионално изработен, претставува метална плочка со елипсовидна форма, со пречник 47:36 мм. На работ на плочката во елипсовидното поле е изгравирани текст: „Револуциона организација Кумановска околика“, со висина од 3 мм. Во средина на елипсовидното поле е изгравирани амблемот со пречник 35:25 мм со стилизирани симболи на организацијата: кама, револвер и експлодирана рачна бомба. Над симболите е изгравирани натписот: „СВ ИЛИ СМ“, што значи „Слобода или смрт“. Плочката на печатот е прицврстена на дрвена држалка со висина 70 мм.

---

²²⁸ Димитар Мирасчиев, македонски револуционер, во Организацијата влегол во 1894/1895 година, во 1896 година назначен за учител во Крива Паланка, за време на Виничката афера бил уапсен и осуден на 101 година робија. Во август 1902 година е амнестиран. Во Илинденското востание учесува со својата чета во Скопскиот револуционерен округ;

²²⁹ Арсовски М., 2007, 22;

²³⁰ Ѓорѓиев В., Скопје, 2003, 216-217;

²³¹ Миљковиќ Ѓ., Скопје, 2003, 77;

²³² Доне Градишки, кумановски војвода кој за време на Виничката афера бил осуден на 101 година затвор, во 1902 година е амнестиран ;

²³³ Миљковиќ Ѓ., Скопје, 2003, 77

Долниот дел на држалката има конусна форма со елипсовиден базис со пречник 40:32 мм. Конусот се стеснува на висина од 30 мм и добива ширина од 8 мм, а потоа продолжува во облик на купа кој се проширува нагоре и завршува во обем на полутопка со обем од 94,2 мм.²³⁴

Освен овој печат, од особена важност е да напоменам дека постои уште еден оригинален печат на Революционерната организација на Кумановска околија. Печатот се наоѓа во Архивот на Македонија. За наведените печати не знаеме и немаме валиден податок кога настанале, каде биле изработени и од кого биле употребувани. Во објавената статија „Два оригинални печати на

Сл. 1 и 2. Печат на Революционерна организација на Кумановска околија

Революционерната организација Кумановска околија од времето на Илинденското востание“ авторот Горѓе Миљковиќ пишува дека печатите настанале како резултат на анонимноста на одделни видни војводи или раководители на Организацијата, но, пред сè како афирмација на автентичноста и веродостојноста за постоењето на национално – ослободителното движење. Тие, најверојатно биле изработени во Солун каде постоеле илегални услови за дејствување.²³⁵

Ако го земеме предвид отпечатокот од печатот на Централниот комитет на МРО, бр. 115 од 20 јануари 1896 кој го среќаваме

²³⁴ Ibid, 79-80;

²³⁵ Беседа., Куманово, 1987, 104 - 105;

во официјално писмо, потпишано од претседателот д-р Христо Татарчев со псевдонимот „А. Светимиров“ и секретарот Дамјан Груев со псевдонимот „Брајан Митрев“²³⁶ можеме да констатираме дека печатите на „Револуциона организација Кумановска околик“ биле направени по урнекот на печатот на Централниот комитет на МРО, а за тоа говори сличниот изгравирани текст и изгравираниот симбол на организацијата.

Од предходно реченото можеме да го заклучиме следново: Печатот на „Револуциона организација Кумановска околик“ го носи името на Револуционерната организација со што го потврдуваат постоењето и дејствувањето на Македонската револуционерна организација во Куманово и Кумановско; печатот на Организацијата претставува непобитен доказ за македонското национално ослободително движење во борбата за слобода и независна држава. Музејскиот предмет кој беше тема на овој труд со инв. бр И1-7, реден бр. од Влезна книга 279, се наоѓа на музејската поставка во НУ Музеј - Куманово, изложен во стаклена витрина, како еден од најзначајните историски експонати кој говори за историјата на нашето богато историско минато.

Marija Zhivachki, High custodian – historian
National Institution Museum - Kumanovo

SUMMARY

THE SEAL OF THE REVOLUTIONARY ORGANIZATION IN THE AREA OF KUMANOVO

The Macedonian Revolutionary Organization which is an expression of the aspiration of the Macedonian people to create their own independent country was formed in Thessaloniki in 1893.

The seal of the Revolutionary Organization from the area of Kumanovo was discovered in 1959 when the house of the famous Duke of Kumanovo called Done Gradishki was being renovated.

The seal of the Revolutionary Organization from the area of Kumanovo carries the name of the Revolutionary Organization which

---

²³⁶ Зборник Историја., Скопје, 2001, 107 - 108;

only confirms the existence and the action of the Macedonian Revolutionary Organization in the city of Kumanovo and its area.

Б и б л и о г р а ф и ј а :

- Арсовски Б., 1993, Куманово за време на Илинденскиот период, Народен музеј -Куманово, Куманово;
- Арсовски Б., 2007, Кумановска револуционерна организација 1894, Куманово;
- Ѓорѓиев В., 2003, Слобода или смрт, Скопје;
- Крстиќ С., 1994, Историското богатство во музејот од периодот на Национално - револуционерно движење, Музејски гласник, бр 1, Народен музеј – Куманово, Куманово;
- Масевски Д, – Арсовски М.,2003, КУМАНОВО, Куманово;
- Миљковиќ Ѓ., 1987, Два оригинални печати на Револуционерната организација на Кумановска околија од времето на Илинденското востание, Беседа, бр. 37-38, Списание за литература, култура, општествени прашања и наука, Куманово;
- Миљковиќ Ѓ., 2003, Илинденските знамиња и печати, Скопје;
- Д-р Миновски М., 2001, Печатот на Централниот комитет на Македонската револуционерна организација, ЗБОРНИК ИСТОРИЈА, бр. 2, Музеј на Македонија - Скопје, Скопје;
- Силјанов Х., 2003, Ослободителните борби на Македонија, том 1, Штип;
- Сто години од основањето на ВМРО и 90 години од Илинденското востание., 1994, МАНУ, Скопје;

Јасмина Глигоровска, кустос советник – историчар
НУ Музеј - Куманово

75 ГОДИНИ СЛОБОДНО КУМАНОВО

Градот Куманово се наоѓа на североисточниот дел на Република Северна Македонија, на надморска височина од 340 метри, распространет од двете страни на реките Липковка и Кумановка. Според пописот од 2002 година, по број на население најголема општина во РС Македонија е Куманово со 105.484 жители, а самиот град Куманово брои 76.272 жители.

Сл. 1. Плоштад “Маршал Тито“ - Куманово

Во 1945 година Куманово беше седиште на Кумановскиот округ во кој влегуваа Кумановската, Кратовската и Кривопаланечката околија. Со Законот за територијална поделба на Р Македонија, од април 1952 година кон Кумановската околија се присоединува Кратовската, а од 1955 година и Кривопаланечката околија. Ваквата територијална поделба трае сè до 1965 година, кога бил донесен нов Закон со кој биле укинати околиците и како единствена административна поделба останале само општините. Тогаш Кумановската об-

ласт е поделена на три општини: Куманово, Кратово и Крива Паланка. Куманово како седиште на Општината Куманово со 110 населени места, егзистираше сè до 1996 година, кога со Законот за територијална поделба на Македонија, Општината беше поделена на пет локални општински центри и тоа: Куманово, Старо Нагоричино, Липково, Клечовце и Орашац. Ваквата територијална организација ќе егзистира сè до август 2004 година кога со новиот Закон за територијална организација на Р Македонија подрачјето на петте единици на локалната самоуправа се окрупнува, така што поранешната општина Куманово сега се дели на три општински центри: Куманово, Липково и Старо Нагоричино.

Сл. 2. Центар за култура “Трајко Прокопиев“

По ослободувањето, Куманово во суштина беше заостанат занаетчиско - земјоделски град, со слаби зачетоци на индустрискиот начин на производство. Производството главно се одвиваше во приватните занаетчиски работилници. Но, процесот на конфискација и национализација, ќе овозможи да започне формирањето на социјалистичкиот тип на стопански претпријатија, со групирање на приватните занаетчиски работилници и формирање на кооперации („Перо Чичо“ и „Киро Фетак“).

Темелите на кумановската индустрија се удрени во почетокот на педесеттите години, со започнување на изградбата на фабриката за заварени цевки и профили „11 Октомври“. Од шеесет-

тите години кумановската индустрија доживува динамичен развој, кога се раѓаат фабриците „Искра“, „11 Ноември“, „ЧИК“, „Киро Фетак“, „Биброк“, „Димче Еребица“, „30 Јули“, „КПК“, „КИК“, ТК „Боро Петрушевски - Папучар“ и ГП „Козјак“, кои воедно многу придонесоа да се измени ликот на градот.

Промени се случуваа и во аграрот и на село. Земјоделството и сточарството како традиционални гранки на стопанисување во кумановскиот крај трпат промени. По ослободувањето приватниот земјоделски производител минуваше низ повеќе етапи: Селанско работни задруги (1949-1953 година), во кои селаните го внесуваат

Сл. 3. Општа болница и Центар за јавно здравје

целиот свој имот, за да по нивниот неуспех 1953 година истиот им биде вратен. Потоа следеше формирање на земјоделски задруги, а во 1960 година од повеќе вакви земјоделски задруги, како и од градските народни претпријатија: „Кланица“, „Винарска визба“, „Млекара“ и Стопанство „Речица“ се формира „Земјоделско индустрискиот комбинат“ (ЗИК) – Куманово.

Во областа на преработувачката на жито и производство на леб и бели печива врвно местово градот заземаше „Житомел“. А меѓу покрупнитетрговски организации во Куманово се вбројуваа: „НАМА“, „Текстил - промет“, „Ангроснабдител“ и „Агро - Кумано-

Сл. 4. Спортска сала - Куманово

Сл. 5. ТП "Туш" - Куманово

Сл. 6. Кеј во Куманово

Сл. 7. Градски базен

ново“, а од угостителските претпријатија „Бисерка“.

Во повоенитот социјалистички развој се постигнати видливи резултати и во вонстопанските дејности. Изградени се и современо опремени здравствени објекти (Сл. 3). По бројот и структурата на училиштата и воопшто мрежата на воспитно - образовниот процес, Куманово се наоѓа во редот на градовите со развиена училишна мрежа (Сл. 9).

По ослободувањето, брзиот и интензивен подем се одрази и на развојот на културните дејности. Во Куманово за првпат се осно-

Сл. 8. Станбен комплекс на бул. „Октомвриска револуција“

ваат професионални културни институции: Народната библиотека „Тане Георгиевски“, 1945 година; Народниот театар, 1948 година; Архивот на Општината, 1949 година; Националната установа Музеј – Куманово, 1964 година, и Домот на културата „Јосип Броз Тито“ денес Центар за култура „Трајко Прокопиев“, 1980 година (Сл. 2). По ослободувањето, и физичката култура и спортот го доживуваат својот подем. Се градат спортски објекти и се формираат спортски клубови. Во 1980 година Куманово се здобива со Спортска сала (Сл. 4) и Олимписки базен, современи спортски објекти за спортување и организација на сите видови натпревари.

Од 1991 година во РС Македонија се одвиваа динамични процеси на реформи, во сите сфери на општеството и нивно приспособување на новите барања што ги наметнува системот на парламентарна демократија. Настапува процес на приватизација на општествените претпријатија и денес сите се акционерски друштва. Со распаѓот на еднопартискиот систем и прифаќањето на системот на пазарно стопанисување, во Куманово денес егзистираат повеќе мали и средни претпријатија од областа на пекарството („Златен клас“, „Икс Миледи“, „Стојмановски“, „Ѓоше“); млекарство („Бучен Козјак“, „Здравје“ - Радово, „Олми“, „Кри - Кри“) и преработката на месо („Екстра Меин“), како и мали и средни претпријатија во чев-

Сл. 9. ООУ „Кочо Рацин“ - Куманово

ларската индустрија („Бос - Трејд“, „Тушевски“, „Биана“, „Жибарс“ и др.), како и во дрвната и металската бранша, градежништвото, трговијата и угостителството.

Во последните години Куманово се здоби со нови модерни станбени објекти со полихромни фасади по углед на западно – европските архитектонски стилови (Сл. 8). Подобрена е инфраструктурата со пристапни приоди, обележани пешачки премини и велосипедски стази (Сл. 10), парковско решение покрај кејот на Куманов ска река (Сл. 6), итн. Во 2016/17 година е изграден голем Градски базен од отворен и затворен тип, кој се наоѓа веднаш до Спортската сала (Сл. 7). На место на старата, во 2019 година е изградена нова Автобуска станица.

Сл. 10. Новиот кружен ток на влезот и излезот од Куманово

Сл. 11. Панорама на Куманово во вечерните часови

Во овој седумдесет и пет годишен слободен развој на градот свој придонес дадоа и досегашните 24 претседатели – градоначалници на Општина Куманово.

Jasmina Gligorovska, Custodian Consultant – Historian
National Institution Museum - Kumanovo

SUMMARY

75 YEARS FROM KUMANOVO

Kumanovo is situated on the northeastern part of the Republic of Macedonia, at an altitude of 340 meters, widespread on both sides of the rivers Lipkovka and Kumanovka. According to the 2002 census, Kumanovo is the largest municipality in Macedonia with a population of 105,484 residents and the town Kumanovo it self has 76,272 inhabitants.

In 1945 Kumanovo was the headquarter of Kumanovo region which consisted of the counties of Kumanovo, Kratovo and Kriva Palanka. This territorial division lasts until 1965, when a new law was passed which abolished the counties, and the municipalities remained as the only administrative division. As a result, the Kumanovo area is divided into three municipalities: Kumanovo, Kratovo and Kriva Palanka.

Kumanovo as the headquarters of the municipality of Kumanovo with 110 populated areas existed until 1996, when with the law for the territorial division of Macedonia, the former municipality of Kumanovo was divided into five units of local self - government: Kumanovo, Staro Nagorichino, Lipkovo, Klechovce and Orashac. This territorial organization will exist until August 2004 when with the new law for the territorial division of the Republic of Macedonia, the area of the five units of local self-government consolidates and the former municipality of Kumanovo is now divided into three municipal centers: Kumanovo, Lipkovo and Staro Nagorichino.

After the liberation, Kumanovo was essentially backward-crafts agricultural town, with weak beginnings of the industrial mode of production. Production mainly took place in private craft workshops. But the process of nationalization and confiscation, will allow the beginning of the formation of the socialist type of commercial enterprises, with a grouping of private artisan workshops and the

establishment of cooperations ("Pero Chicho" and "Kiro Fetak").

The foundations of the industry in Kumanovo were laid in the early fifties, with commencement of construction of the factory for welded pipes and profiles "11 Oktomvri". From the sixties the industry in Kumanovo experiences dynamic growth, when new factories are built: "Iskra", "11 Noemvri", "CIK", "Kiro Fetak", "Bibrok", "Dimche Erebiga", "30 Juli", KPK, KIK, TK "Boro Petrushevski-Papuchar" and GP "Kozjak", which contributed to the changing appearance of the city.

Changes occurred in the agriculture and the countryside. Agriculture and animal husbandry as traditional branches of economy in Kumanovo suffer changes. After liberation the private agricultural producer went through several stages: village communes (1949-1953), in which peasants entered their entire estate, which after their failure in 1953, it was returned to them. Then followed the formation of agricultural cooperatives, and in 1960 from many such cooperatives, as well as from urban public enterprises "Klanica", "Vinarska vizba", "Mlekara" and "Rechica" was established "Zemjodelsko industriski kombinat" (ZIK) - Kumanovo.

In the field of grain processing and production of bread and pastries in the city ultimate place occupied "Zhitomel". Among the major trade organizations in Kumanovo were: "NAMA", "Tekstil - promet", "Angrosnabditel" and "Agro - Kumanovo", and of catering enterprises "Biserka". In the post-war socialist development visible results in non-economic activities were achieved. Modern health facilities were built and equipped. By the number and structure of schools and general network of the educational process, Kumanovo is among the cities with a developed school network.

After the liberation, the rapid and intense boom was reflected on the development of cultural activities. In Kumanovo for the first time were established professional cultural institutions: National library "Tane Georgievski" (1945); National Theatre (1948); Municipal Archives (1949); National Museum - "Kumanovo" (1964) and the Cultural Centre "Josip Broz Tito" today known as "Trajko Prokopiev" (1980). After the liberation, the physical culture and sports also flourished. Sports facilities were built and sports clubs were formed. In 1980 Kumanovo got its Sports hall and Olympic swimming pool, modern sports facilities for sports and organized games of all kinds.

Since 1991 dynamic processes of reforms took place in all spheres of the society in the Republic of Macedonia, adapting to the new requirements imposed by the system of parliamentary democracy. The

process of privatization of state owned enterprises took place and today, they are all joint stock companies. With the collapse of the one party system and the acceptance of the market system economy, in Kumanovo today exist many small and medium enterprises in the field of baking industry ("Zlaten klas", "Iks Miledi", "Stojmanovski", "Gjoshe"), milk industry ("Buchen Kozjak", "Zdravje" - Radovo "Olmi" and "Kri - Kri"), meat industry ("Extra Mein"), as well as small and medium enterprises in the footwear industry ("Boshevli", "Tushevski", "Biana", "Zhibars" etc.), as well as in the wood and metal industry, construction, trade and catering.

In this seventy five year period, thus far 24 presidents - Mayors of the Municipality of Kumanovo have contributed for the free development of the city.

Б и б л и о г р а ф и ј а :

- Масевски Д. – Арсовски М. – Болто, 1996, КУМАНОВО, Куманово;
- Глигоровска Ј., 2014, *70 години слободно Куманово*, Куманово (каталог);

М - р Анита Ѓорѓиевска, кустос – советник етнолог
НУ Музеј – Куманово

ПОПУЛАРИЗАЦИЈА НА ДОКУМЕНТАРНИОТ ФИЛМ ВО КУЛТУРАТА

Производството на документарниот филм и неговата популаризација во културата станува сè поголем предизвик. Се зголемува интересот за филмот, односно видеото, како средство со коешто може да се направи добра документација, да се пренесат информациите и знаењето за другите. Некои од нив се ограничуваат само на задоволување на барањата што ги поставува науката како информативност, целовитост на дејствијата, опширност, сеопфатност, аналитичност, критичност, сопствено гледање на нештата. Други пак, се трудат сите овие барања да ги соопштат на естетски и поетски начин, ползувајќи ги предностите на сликата и звукот, односно музиката и на тој начин да предизвикаат емоции кај гледачот што секако претставува дополнителен квалитет.

За интересот за производство на документарниот филм можеме да кажеме дека е поттикнато од светските трендови во антропологијата и дека е нивно следење. Овој интерес е логично продолжување на традицијата и на создавање етнолошки документи со помош на подвижни слики. Традицијата е втемелена на почетокот на педесеттите години на дваесетиот век од Вера Кличкова, првиот македонски етнолог што се занимава со производство на документарни филмови кои обработуваат теми од традиционалната култура на македонскиот народ.

Со желба на филмската, односно видео лента, да се снимаат и со тоа трајно да се заштитат вредностите на традиционалната народна култура, се основани многу фестивали во земјата и надвор од неа. Еден од нив е и Меѓународниот фестивал на документарен етнолошки филм кој веќе како традиција се организира неколку години во Кратово од страна на Етнолошкото друштво, а потпомогнато како проект од Министерството за култура на Република Македонија. На овој начин се поттикнати филмските работници кои се во сеопфатна соработка со етнологите, етно-музиколози, синеисти, културолози, и на тој начин се потполнуваат музејските фондови со филмски и видеоматеријал за обичаите и другите видови духовна култура и народно творење.

За етнoлошкиот документарен филм е изречена оценка, не е во криза и неговата содржина е јасно одредена. Го сочинуваат традиционалната народна култура, односно животот кој тече во времето и просторот. Го одбележуваат моменти и токови на животот кои допринесуваат за развој на човековото општество во целина. Сликата всушност ја открива длабочината на слоевите, го прикажува поднебјето, материјалната култура, социјалниот живот, народното творење во поширока смисла на овие поими.

Според тоа, документарниот етнoлошки филм станува документ и предмет на научно внимание, не само во музеите туку и пошироко. Филмот се развива како моќно средство на етнологијата и секоја година ги померува своите културолошки граници. Науката и етнoлошкиот филм нема да можат да живеат вечно од реконструкција на старите обичаи. Обичаите и фолклорот денес се јавуваат во нов вид. Тоа е фолклор на семафорот и урбаниот живот кој содржи стари појави и архетипови, што е исто така предност на етнологијата, антропологијата и антрополошкиот филм.

Новиот документарен филм е огледало на овој свет. Зазира во најсуштинските проблеми на филмот како одлика на стварноста и неговиот автентичен, исправен и уверлив впечаток кој говори за нашиот секојдневен живот. Како поминувале годините, значајно се зголемувало теренското и стручното искуство и многу малку време е останато за бележење на автентичната традиционална култура, бидејќи сè повеќе било забележано влијанието на современото, урбаното и индустриското.

Основното прашање за феноменот на етнoлошкиот документарен филм се развива низ проблемот на аномија и анализа, ставајќи ги во фокус пред автентичноста појавите и во настојување филмот да се обои во социјален и историски контекст. На овој начин документарниот филм ја покажува способноста точно да го илустрира народниот живот и култура и нивната популаризација. Можеби звучи чудно ваков филм, покрај рационално – конструктивно и рационално – емотивно да содржи и доза на потсвесно - асоцијативно што кај човекот буди позитивно чувство на препознавање на сопствената етничка идентификација. Опсегот на темата е широк, особено појавите во духовната култура, обработувани се: обичајниот живот од областа на култот на мртвите, годишниот обреден циклус, Божиќ, Велигден, Ѓурѓовден како и обичаите поврзани со обредни поворки на Лазарките, Водичарките, животниот циклус на традиционалната заедница од раѓањето, крштевките, свадбите, како и темите поврзани со социјалниот живот, како и од

областа на материјалната култура, занаетите. Постојат два начина на бележење на народниот живот и обичаи: првиот е да се филмува она што се случува истиот момент во своето изворно значење и вториот е на постоечките етнографски записи да се направи реконструкција. Еден од моите позначајни документарни филмови е и „Патот на надежта“ во продукција на НУ Музеј – Куманово, кој беше промовиран пред македонската и странска јавност на многубројни филмски фестивали и се здоби со високи награди и признанија. Со самата презентација на документарниот филм се врши популаризација на културата и културното наследство. Обработен е социјалниот и материјалниот живот на населението, т.е. машката популација кои живеат во едно планинско село Длабочица, во Козјачкиот крај, на 1650 надморска височина. Селото е непроодно и во него живеат 20- тина неженети момци. Во филмот на еден суптилен начин камерата ни ја доловува прекрасната природа и секојдневието на неколкуте мажи во селото кои водат катадневна борба за опстанок. Прикажана е нивната самотија, но и надеж дека еден ден ќе се оженат, како што и се случува со еден 50 - годишен маж.

Документарниот филм е едно медиско средство кое овозможува на сеопфатен начин да го прикаже богатството на нашата традиционална материјална и духовна култура, особено во доменот на народното творење. Во потрага по стварноста и трагајќи по вистината, документарниот филм ги снесува и поднесува сите посебности и веќе уочени специфичности на медиумот како филм, но теоријата понекогаш сака да го оспори документарниот филм.

M-r Anita Gjorgjieska, Custodian Consultant - Ethnologist
National Institution Museum – Kumanovo

SUMMARY

POPULARISATION OF THE DOCUMENTARY FILM IN THE CULTURE

The recent researches in science and opinion journalism which refer to the above mentioned subject have pointed on a partial following of the phenomena of cultural and ethnological heritage which from a contemporary distance can be seen as a collection of creative factors that model the ratio between the memory as well as the contemporary

observation of the appearances and processes on a synchronous as well as diachronic plan.

The production of the documentary as well as its popularization in the modern cultural life becomes a greater challenge and creates a greater interest in the public. The interest is about the film e.g. the video which serves as a means that will help us notice what is going on in the precise moment and transfer all of the knowledge on screen. The folklore is seen as an inherited tradition where the folk beliefs as well as the ritual manifestations are well preserved and it also represents a confirmation for the survival of our tradition and its reformulation according to the spiritual and cultural opportunities of the actual life. Some of them are only limited to satisfying the demands posed by the science, such as: information, integrity, extensiveness, comprehensiveness, analytics, criticism as well as the personal view of the things. Some of them are trying to announce these demands on an esthetical as well as poetical way, using the advantages of the picture and the sound e.g. the music and in this way, they cause emotions with the viewer which actually represents an additional quality.

Numerous festivals take place in our country and in other countries in order to film and protect the values of the traditional folk culture. The documentary film is a means of media which enables us to show the wealth of our traditional, material and spiritual culture in an extensive way.

Б и б л и о г р а ф и ј а :

- Боцев В., 2012, Етнолошки документарен филм како можност за популаризација на етнолошкото културно наследство, ЕТНОЛОГ бр.14, Македонско етнолошко друштво, Скопје, 200;
- Кличкова В., 1961, Весник на музејско и конзерваторско друштво на НРМ, Скопје;
- Конеска Е., 2012, Популаризација на визуелната етнологија, ЕТНОЛОГ бр.14, Македонско етнолошко друштво, Скопје, 207;
- Кризнар Н., 2007, Перспективе за едукацију у визуелној антропологији, Шеснаести Меѓународни фестивал етнолошког филма, Београд;
- Среќковиќ С., 2006, Етнолошки филм и глобализација, Петнаести Меѓународни фестивал етнолошког филма, Београд, Р Србија;

Надица Петковиќ, виш кустос - етнолог
НУ Музеј – Куманово

МУЗЕЈСКИ ПРЕДМЕТ – НОСИТЕЛ НА МУЗЕЈСКАТА ИНСТИТУЦИЈА

Вовед

Музејската дејност се обавува преку посебни институции – музеи. Цел и задача на музејот е да ја сочува оригиналната, архаичната и историската вредност на музејскиот материјал и воедно да ја презентира пред пошироката јавност, а посебно пред младата популација. Со ова се овозможува посликовито запознавање со традицијата, со која со право можеме да се гордееме за опстојување на македонскиот народ низ векови.

Музејот во Куманово своите почетоци ги бележи од 1964 година како Историски музеј, а од 1979 година прераснува во Народен музеј, во чии рамки се оформува Историско, Археолошко, Етнолошко и Одделението за современа уметност.²³⁷ Во 2004 година се преименува во Национална установа Музеј - Куманово (НУ Музеј – Куманово). Музејската дејност со својата комплексна работа низ години се оформуваше, надградуваше и збогатуваше со музејски материјал. Во 2006 година се создадоа услови за оформување на Постојана музејска поставка на којасе презентирани предмети од археологија, историја и етнологија.²³⁸

Богатиот етнолошки фонд, кој денеска брои над 2000 експонати, се должи на долгогодишно грижливо и посветено работење на етнологите од НУ Музеј - Куманово.²³⁹ Од самиот почеток на музејската дејност етнологите пристапиле со интензивно и систематско истражување, прибирање, обработка, документација и презентација на предмети од народна култура, карактеристични за кумановскиот крај од крај на XIX, почетокот и средината на XX век. Музејската етнолошка збирка како организациона единица во Музејот претставува збир на предмети од ист вид преку која се обавува музејската дејност. Целта на овој труд е да се прикажат формите, начинот и методите преку кои се доаѓа до формирање на една збирка

²³⁷ Крстиќ С, 1993, 3-4; Крстиќ С. – Николовски З., 1994, 10 – 11;

²³⁸ Постојана музејска поставка, 2006 (флаер);

²³⁹ Податоците се земени од Одделението за евиденција и документацијата на НУ Музеј – Куманово;

од Етнолошкото одделение во Музејот. Идејата доаѓа од моето неколкугодишно работење на истражување, прибирање, обработување и презентирање на предмети од текстил кои се дел од постоечката збирка „Народни носии и ткаеници”.

Истражување, прибирање и обработка на музејски предмет

Музејскиот предмет е носител на една музејска институција и како таков претставува документ на временскиот период од кој датира, кој како оригинал го зазема своето место во една од постоечките збирки. Еден предмет кој е цел на истражување, за да стане музејски, поминува низ повеќе фази и форми.²⁴⁰ Методолошкото истражување во етнологијата е повеќе од обично статичко прибирање на информации и секогаш вклучува концепти и методи на анализа на добиените информации и податоци. Со употреба на повеќе методи и техники во текот на истражувањето добиваме прецизни, точни и објективни податоци. Според темата, која е цел на истражување, етнологот сам ги одбира методите и техниките за да дојде до научна цел.²⁴¹

Во текот на изминатите години, во научно - етнолошката истра-жувачка работа и прибирање на етнолошки материјал во Музеј Куманово се извршени повеќе рекогносцирања од моја страна заради добивање нови сознанија за постоење на предмети како документи за определено време и место. При мојот прв контакт со предметите од селска носија, кои се дел од збирката „Народни носии и ткаеници” најдов на значителен број од предмети кои беа необработени, со непотполни податоци за нивното потекло и описот, а евидентирани во Влезната и Инвентарната книга на етнолошкиот музејски материјал. За подобро истражување и нивна обработка употребив метод на опсервација и набљудување; читање стручна литература од автори кои веќе имаат публикувани трудови од оваа област, изготвив анкетни листови (прашалници) и стапив во непосреден вербален контакт со лицата кои ги избрав за информатори. Со нив остварив соодветен пристап кој подразбира лично претставување и претставување на институцијата од која доаѓам. Прашањата од анкетните листови кои се однесуваат на информаторите беа едноставни, разбирливи и директно поврзани со предметот кој беше цел на истражување и обработка. Анкетирањето се

---

²⁴⁰ Богоески К, 1999, 20 – 21;

²⁴¹ Цекова – Стојкова С., 2018 /интернет/

вршеше преку интервју (метода без која не може да се замисли едно истражување) кое се одвиваше помеѓу мене како истражувач и информаторот кој одговараше на прашањата спонтано и онака како на него му одговараше. Овие информатори за мене беа клучни, бидејќи ги избрав претходно како искусни луѓе во смисла на добра запознаеност со својствата и карактеристиките на предметот кој ми беше цел на истражување.²⁴² Тоа го утврдив со помош на компаративна метода: ги споредував одговорите на повеќе клучни информатори меѓусебно, ја барав сличноста и автентичноста на нивните одговори и споредував со други податоци кои ги добив со помош на други методи. Додека траеше интервјуте водев свои белешки и ја употребив визуелната метода (снимање со диктафон и употреба на фотоапарат). Фотографија на предметот кој се истражува е нераскинлив дел за подоцнешната обработка на истиот. Прашањата кои беа упатени до информаторот се конкретни и директно се однесуваа за предметот кој го обработував. Еве еден пример како изгледа прашалник за обработка на еден облековен елемент од селската народна носија:

- Име на предметот (локален назив);
- Етничка припадност;
- Место односно село од кое потекнува;
- Опис на предметот (материјал, димензии, техника на изработка и везбена декорација);
- Историјат на предметот (време кога е употребуван предметот, по можност точната година);
- На кој пол му припаѓа, и
- Функција на предметот.

Податоците кои ги добив за мене беа од големо значење, особено во делот за описот на обликуваниот елемент преку кои дојдов до нови сознанија околу ткајачката традиција и везбената декорација со сите оние мотиви и нивни локални имиња што жените ги употребувале во процесот на изработка. Откако ги собрав сите потребни информации и податоци за предметот, пред да ги внесам во инвентарен картон направив уште една компарација со опис на други предмети од збирката кои беа од ист вид и имаа иста функција, како и со стручни трудови од автори кои имаа веќе објавено текстови во врска со предметот, кој беше цел на истражувањето. Значи, врз основа на податоците собрани преку анкетирање е извршена систематизација со цел да се добијат

---

²⁴² Ристески Љ, *Вовед во методологија.....* /скрипта/

статистички показатели, а користен е аналитичко - синтетичкиот метод (обезбедување поврзаност на белезите на истражуваниот предмет со појавите, процесите и останатите податоци осознани преку истражувањето). Податоците подлежат на анализа врз чија основа се донесе теза со која се потврдија резултатите од истражувањето. Ќе дадам еден пример за етнолошки предмет од селска народна носија кој откако подлегнал на истражување и обработка, претходно евидентиран во Влезната книга, се впишува во Инвентарната книга и се обработува негов инвентарен картон и станува дел од постоечката збирка „Народни носии и ткаеници”.

Еден пример со обработка на предмет во инвентарниот картон

Назив на институцијата – НУ Музеј - Куманово, Инвентарен број - Е1/1 – 128; Предмет - Скутина; Примерок - 1 (еден); Народен назив – „Шамијарка”; Збирка – „Народни носии и ткаеници”; Место - с. Стрновац; Општина – Куманово; Етнографска област – Горно-вардарска (Шопско - пољанска); Опис: Скутина со правоаголна форма, која поради својата широчина е набрчкана на трачки на горниот крај, се врзува „опашува” околу половината. На црна основа, со богата декорација низ целата површина, симетрично поставени геометриски стилизирани мотиви „кола” и „сувельчики”. Употребени се волнени конци за украсување, кои на црната основа даваат посебен колоритен ефект, долниот дел опшиен со памучен материјал. Ширина – 102 см; Должина – 72 см; Историјат – Носена во прва половина на XX век; Материјал – Основа и јаток волнени, декорација со разнобојни волнени конци; Техника на изработка – Лито ткаена со техника „на штица”; Изглед, пол, функција – Женска скутина за прикривање и заштита на телото за секојдневна употреба; Начин на прибавување – откупена од Трајка Тасевска на 26.4.1979 година за 300 дин.; Број на Влезна книга – 1948; Изложен – депониран - Депониран во НУ Музеј - Куманово; Степен на зачуваност – Добра состојба; Обработил – Надица Петковиќ, кустос етнолог, мај 2010.²⁴³

Делови од облеката или комплет народни носии во Музејот доаѓаат по пат на откуп или како подарок. Во поголем број на случаи кога станува збор за откуп се формира стручна комисија од вработени етнологи од Музејот, која оценува дали предметот треба

---

²⁴³ Податоците се земени од картотеката на етнолошката збирка во НУ Музеј – Куманово;

да биде дел од етнoлошкиот музејски фонд. Прибавувањето и оценувањето се врши според некои критериуми и мерила како што се: вредноста на предметот (дали предметот има културно и историско значење); состојба (сочуваност); негова автентичност и други својства и карактеристики. Статистички гледано, од самото формирање на етнoлошките збирки, па до денес, бројот на етнoлошките предмети значително е зголемен што се должи на интензивирана активност на Етнoлошкото одделение во смисла на долгогодишното истражување и откуп на етнoлошки предмети.

Систематизирање, евидентирање и документирање

Сите предмети кои се наоѓаат во Музејот се регистрирани со потребните податоци за нивното натамошно научно обработување. До денеска во музејската документација се евидентирани над 8000 музејски предмети од сите збирки на археологијата, историјата, етнологијата и современата уметност.

Здружението на етнoлозите на Македонија во 1991 година изготвува критериуми за утврдување на состојбата на етнoлошкиот материјал за формирање на етнoлошки збирки и тоа: Бројност на предмети; Материјал од кој е изработен предметот; Разновидност на предмети; Временско датирање; Етнoлошка вредност и Категоризација.²⁴⁴

Етнoлошките истражувачки и собирачки активности резултираат со богат фонд на предмети, кој денеска брои 2175. Овие предмети спрема горенаведените критериуми се систематизирани и евидентирани во следните збирки:

1. Народни носии и ткаеници – 1144 предмети;
2. Накит и предмети за лична употреба – 102 предмети;
3. Покуќнински предмети – 625 предмети (предмети од дрво, метал, стакло, керамика, камен и др.)
4. Народно стопанство - 299 предмети (предмети користени во земјоделството, сточарството и занаетчиството);
5. Народни музички инструменти – 5 предмети.

Од сите овие предмети, 555 се презентирани на Постојаната музејска поставка, каде што посетителите секојдневно имаат можност да се запознаат со богатото традиционално творештво од кумановскиот крај. Останатите 1624 предмети се депонирани и користат за организирање и презентирање на одделни тематски

---

²⁴⁴ Неделковски, Б., 1995,201;

изложби во изложбениот простор на Уметничката галерија која е составен дел на НУ Музеј - Куманово.²⁴⁵ Предметите од текстил кои ја сочинуваат збирката „Народни носии и ткаеници“ се чуваат во депото, складирани во памучни бовчи. Тие се подлегнати на повремено проветрување и по потреба се третираат со инсектициди, иако технички етнолошкото депо од Музејот не ги задоволува потребите за чување и складирање, од аспект на поголем простор и стандардните клима - уреди.

Стручната обработка, документација и евиденција во НУ Музеј - Куманово започнува да се води од 1989 година. Прв предмет кој е евиден-тиран од Етнолошкото одделение е заведен во Влезната книга под реден број 828, а Инвентарен број Е1/1-1. Станува збор за елек со локален назив „Прибиран елек“ од кумановската етнографска област Которл’к, систематизиран во збирката „Народни носии и ткаеници“.

Поради подобра организациона поставеност збирката „Народни носии и ткаеници“ ја класифицираме на градска и селска народна носија. Селската народна носија е селектирана според: етничка припадност; пол; ист вид на облековни елементи (пр. женски кошули од шопско - пољански села; машки појаси од которски села; и женски фустани од влашка носија, село Добрашане).

По својата природно - географска положба, кумановскиот крај го зафаќа североисточниот дел на Македонија. Има 134 населени места, распоредени во неколку етнички предели: Козјачија (Шопл’к) со Средорек (Пољани), Карадаг (Арнаутлук) и Овче Поле (Которл’к).²⁴⁶ Селата кои гравитираат североисточно од градот Куманово ги нарекуваме шопско - пољански села, како што се: Табановце, Четирце, Младо Нагоричино, Стрновац, Челопек, Облавце, Алгуња и многу други села. За овие села карактеристична е шопско - пољанска народна носија. Иако исти по број, облековните елементи ги носат специфичностите и карактеристиките на етничка група на којашто припаѓаат. Оваа носија се одликува со колоритност на впечатливи бои и богата везбена декорација. Орнаментиката која е доста впечатлива и карактеристична за оваа носија е одраз на умешноста, фантазијата и ракотворноста на жената - домаќинка, која живеела на овој простор.²⁴⁷

---

²⁴⁵ Податоците се земени од Одделението за евиденција и документација на НУ Музеј – Куманово;

²⁴⁶ Трифуновски Ј., 1974, 211 – 213; Хаџи Васиљевиќ Ј., 1909, 283;

²⁴⁷ Петковиќ. Н., 2007, 219 – 225; Видиниќ Г., 2009, 199 – 205;

Според музејската документација во збирката „Народни носии и ткаеници” застапени се 355 облековни елементи од селската шопско - пољанска носија, распределени и селектирани по исти видови:

1. Женски кошули - изработени од памучно и ленено платно, со богата везбена декорација од геометриски и флорални мотиви со впечатливи бои на долниот дел од кошулата, рабовите на ракавите и околу градите. Кошулите што ги имаме во збирката се за секојдневна и празнична употреба;

2. Скутини - служат за опашување, ткаени на домашен разбој од волна, богато орнаментирани со стилизирани мотиви, основен мотив е „кола” (матка прикажана во геометриска форма на двоен конус, има магиско-апотропојско значење – верување за плодност). Овој мотив е застапен во скоро сите делови од селската носија од оваа етничка припадност, по кој е и карактеристична и препознатлива целата носија. Локални имиња за скутината се „шамидарка”, „фута” и „единица”;

3. Женски елечи – горна женска безракавна облека украсена во долниот дел. Локални имиња под кои се сретнуваат се: „саја”, „курдија”, „грудњаче“, и „лифтар”;

4. Женски чорапи – плетени од најразновидни волнени конци со пет игли и украсувани во процесот на плетењето;

5. Марамии – служат за покривање на глава, изработени од памучно индустриско платно, локално име „шамидја”;

6. Женски појаси – служат за опашување околу половината, во текот на ткаењето украсувани со хоризонтални и вертикални линии во различни бои, локално име „подвеска”;

7. Гушници – платнено парче за покривање на градите, локално име „нагушњак”.

Од машката шопско - пољанска носија во збирката се застапени неколку комплет носии изработени од класна во црна и кафеава боја чиешто составни делови се: панталони (чакшири); елек и палто (антерија); машки кошули – горна машка облека со ракави соберени во манжетни, везбена декорација на работ од ракавите и околу јаката; машки појаси - волнени ткаеници за опашување околу половината; опинци – машки обувки изработени од свинска кожа.

Музејска обработка на предмет не е само негово истражување и обработка туку и создавање услови за заштита, презентација и интер-претација. Како што напоменав во претходниот текст Музејот има своја Постојана поставка на која се изложени и делови од шопско - пољанската носија како и една комплетна носија од село

Младо Нагоричино, а тоа е невестинска селска носија која е евидентирана како единствен примерок во Музејот и категоризирана и заштитена во групата музејски предмети од особено значење.

Постојаната музејска поставка е подложна на преуредување, со добивање нови идеи, уредувајќи ја така што ќе им биде достапна и разбирлива на посетителите, а на уметниците извор кој ќе им овозможи да црпат инспирации за своите ликовни достигнувања.

Етнолошките тематски изложби кои ги организираме во Уметничката галерија, обработуваат посебни теми на облековни елементи или целини кои ја претставуваат одредената етничка група. Првата етнолошка изложба со наслов „Скутините во Кумановско” е презентирани 1983 година, од авторот Славица Митевска. Моето долгогодишно работење во Музејот, на оваа тематика, резултира со организирање и презентирање на повеќе изложби, и тоа:

1. Елеците во Кумановскиот крај – 2003 година;
  2. Бела кошула тенка половина – 2004 година;
  3. Шарена ткаена скутина – 2005 година;
  4. Народна култура во Куманово и Кумановско – 2008 година;
  5. Ромска носија низ децении – 2014 година;
  6. Мотивите – белег на традицијата – 2016 години;
  7. Исткајала Јовка шарен килим – 2019 година;
- и други изложби во кои учествував како стручен соработник.

Преку овие изложби, успеваме да ја запознаеме јавноста со вредностите од нашето блиско минато. Лугето ги запознаваат креативните достигнувања и естетските сфаќања на жената - кумановка од тоа време. Со својата орнаментика и карактеристичност, народните носии од кумановскиот крај претставуваат симбол и обележја за препознавање на одделна етничка група, преку кои воедно се определуваат и територијалните граници помеѓу селата.

Nadica Petkovikj, High custodian - Ethnologist
National Institution Museum – Kumanovo

SUMMARY

THE MUSEUM OBJECT – A CARRIER OF THE MUSEUM INSTITUTION

The aim as well as the task of a museum institution is to preserve the originality, archaism and historical value of an object which enters the museum. The museum activity in the National Institution Museum in Kumanovo is being formed, built and enriched with museum material through numerous years, so these days, the ethnological fund, to be more precise, has more than 2.000 exhibits. All of the objects are processed, documented and classified by their kind, ethnical areas, material as well as other characteristics. They are systematized and indexed in several collections of which 555 are presented on the Permanent museum display and the rest of them are deposited and used for organization as well as presentation of separate thematic exhibitions from the area of ethnology.

Б и б л и о г р а ф и ј а :

- Богоески К., 1999, Модел на музеолошка обработка на историски период /според примерот на музеолошката интерпретација на аграрните односи во Скопска каза од 1839 до 1912 година/, Скопје;
- Видиниќ Г., 2009, Орнаментиката како една од основните карактеристики на народната носија во Кумановско, Музејски гласник бр. 10, НУ Музеј – Куманово, Куманово (199 – 205);
- Здравев Ѓ., 1988, Текстилно народно творештво и народна носија во Титоввешко (ткајачки процеси и техники), Скопје;
- Кличкова В., 1960, Развојниот пат на етнолошкиот музеј во Скопје, ГЛАСНИК на етнолошки музеј 1, Скопје;
- Крстиќ С., 1993, Историјат и дејност на Музејот, БИБЛИОГРАФИЈА (1963 – 1992), Народен музеј - Куманово, Куманово;
- Лимановски Н., 1995, Истражување и прибирање на етнолошки материјали од духовна, материјалната и општествената култура и обезбедување други етнички докази, ЕТНОЛОГ 6, Скопје;
- Неделковски Б., 1995, Извештај за извршување увид на етнолошки материјал и музејски простор во музеите и музејските збирки во Р. Македонија, ЕТНОЛОГ 6, Скопје;

- Петковиќ Н., 2008, Скутината како интегрален дел од народната носија од Кумановско, ГЛАСНИК 4, Музејски гласник 2007, Општинска установа Музеј на град Кратово, Кратово;
- Петрова Л., 2018, Развој на музејската дејност во Кратово, Кратово;
- Постојана музејска поставка, 2006, НУ Музеј – Куманово, Куманово (флаер);
- д-р Ристески Љ., Вовед во методологија на етнолошки истражувања /материјал за испит/, скрипта;
- д-р Хаџи Васиљевиќ, 1909, Кумановска област, Јужна стара Србија kw. ргва, Београд ;
- Д- р Трифуновски Ј., 1974, Кумановска област., Куманово;
- Шкориќ Ж., 2001, Етнографска збирка историјског музеја Србије, ЗБОРНИК ЕТНОГРАФСКОГ МУЗЕЈА У БЕОГРАДУ 1901 - 2001, Београд, 2001;

Од интернет страница

- Проф. д-р Димитров В.Н. – проф. д-р Митрева Е., проф. д-р Серафимова М., 2017, Методологија на научно – истражувачка работа (наука и практика), Штип;
- Проф. д-р. Димитров Н., 2017, Методологија на научно – истражувачка работа, интерна скрипта, скратена верзија ;
- Современ лексикон на странски зборови и изрази, 1995, Наша книга, Скопје;
- Проф. Д - р Џекова - Стојкова С., 2018, Методологија на научно истражување – фази.

Информатори:

1. Јелена Јовановиќ, р. 1926, с. Четирце;
2. Елица Јовановска, р. 1934, с. Стрезовце;
3. Милевка Крстевска, р. 1934, с. Јачинце;
4. Јованка Ристовска, р. 1926, с. Облавце;

Валентина Илиевска, виш кустос – етнолог
НУ Музеј – Куманово

АУДИОВИЗУЕЛЕН ЗАПИС ЗА „САМОВИЛСКА ВОДА”

Вовед

Создавањето етнолошки филмови е актуелна практика која ги задоволува барањата што ги поставува современата етнолошка наука во сферата на документирањето и интерпретацијата на материјалите. Тие барања се: информативност, целовитост на дејствијата, опширност, сеопфатност, аналитичност, критичност и др. (Конеска 1996: 106 - 111). Етнолошките филмови секогаш успеваат да го задржат и да го истакнат специфичното во нив и да ја потенцираат својата точка на интерес. Затоа се оригинални и препознатливи. Идејата за видео - запис се конституира на почетокот на 50 - тите години на XX век од етнологот Вера Кличкова, која обработува теми од традиционалната култура на македонскиот народ (Боцев В. 2008, 133 – 138). Оттогаш па наваму, се зголемува интересот за филмот односно видео - записот со кој се прави етнолошка документација која е средство за популаризација на етнолошкото културно наследство.

Ова укажува дека интересот на етнологите за продукција на документарни филмови е логично продолжение на традицијата. Успехот на етнолошките документарни филмови што ги создаваа етнологите од Музеј на Македонија со текот на годините се прошири и кај етнологите кои работат во останатите музеи низ државата: Куманово, Битола, Охрид ...

Аудиовизуелниот запис „Самовилска Вода” (снимен во село Зубовце, во 2010 година, во продукција на НУ Музеј - Куманово), е од областа на духовната култура и е предмет на обработка на овој стручен труд. Верувањето во светите води на луѓето од овој крај постоеле отсекогаш, а се потврди дека постојат и во денешната современост. Тие не изгубиле од својот интензитет и покрај современиот начин на живеење. Според некои гледишта на стручната литература, верувањата припаѓаат на минатото. Следењето на овие појави во пракса, го докажа спротивното.

Во современиот свет човекот е соочен со низа проблеми и социо - економска криза. Оваа криза е и духовна криза па така може

да се толкува како еден од причинителите за влошување на неговата психичка состојба. Својата видоизменета перцепција за надворешниот свет, ја припишува на митските сили, во овој случај, на самовилите. Бара начин како да се извлече од сето тоа што му претставува опсесија. Почнува да верува во магијата и нејзината моќ. Посетувајќи свети места под влијание на вербата т.е. ауто-сугестија, тој се чувствува препороден и неговото сугестивно подобрување го тера да верува во моќта на светите места.

Очекуваните резултати од снимениот аудиовизуелен запис, се однесуваат на добивање повратна информација, како гледачите го перципираат овој сегмент од духовната култура.

Истражување и прибирање на етнолошки материјал

Етнологијата не е само дескриптивна, туку и интерпретативна и критичка наука. Нејзиното темелно обележје е на знаењето да гледа како на производ кој се обликува во односот помеѓу носителите на информации (соговорници) и нивните посредници /етнолозите/ (Potkonjak 2014: 13). Сите информации се добиваат преку теренско истражување за кое е потребно да се изготви квалитативна планска стратегија, која секогаш ќе биде во чекор со развојот и осовременувањето на истражувачките техники. Главно обележје за едно истражување е да се поистоветува со непосредни и критички (набљудување со учество) техники и методи т.е. стекнување искуство од прва рака. Тоа значи излегување на терен, вклучување во животот на конкретна заедница, стекнување на искуства кои го обликуваат тамошниот начин на живот, неформални разговори (остварување блискост со населението). Преку истражувањето се дава преглед на културата на сопствениот народ кој е предмет на интерес. Целта на истражувањето не е само хронолошка дескрипција на настани и процеси, туку и интерпретација и интеракција со материја која е под опасност од исчезнување.

Најверодостоен начин за реалистичен приказ на реалноста од сите техники на истражување е аудиовизуелниот запис. Овој концепт ни овозможува да проучуваме комплексни обреди и случувања, кои на терен тешко се набљудуваат и опишуваат поради својата масовност и голем број на истовремени случувања. Обредите присутни во карактеристични заедници често пати не само што се масовни, туку и се одвиваат на голема површина. Тие се динамични и не можат да бидат следени одеднаш.

Подготовката за теренското истражување на светото место

„Самовилска Вода“ започна со проучување на стручна литература, прегледување на видео - записи и други информации поврзани со темата. Подготвените белешки за покарактеристични моменти од животот на луѓето, служеа како потсетници за она што беше важно за истражувањето и подобра организација при пристигнување на самото место. Ваквите информации помогнаа да се има предзнаења, за активностите што се преземаа од страна на луѓето на теренот.

Исто така, однапред се подготвија прашалници со кои се детерминираа целите, задачите и предметот на истражување. Прашањата беа од отворен тип, за да може испитаникот да дава одговори со свои зборови и онака како на него највеќе му одговара.

Врз основа на сите достапни податоци за ова истражување, се изготви сценарио по кое ќе се одвива редоследот на бележење на информациите и настаните. Сценариото во основа е размислување во слики и процес на конструкција на повеќе слики кои прават палета на случувањата на самото место. Притоа, се одделија моментите кои најдобро ја прикажуваат суштината на предметот на интересот. Деталите се оставени да се формираат во зависност од случувањата при самото снимање. На терен, се примени аудио-визуелната техника, со камерата како алатка, како и методот на детална опсервација при што се бележеше секој момент од изведувањето на ритуалот (палење свеќи, оставање на облека, црпење на вода од изворот и сл.).

Пресуден момент за етнологот е обезбедување на блиски контакти и разговори со локалното население во текот на временскиот интервал додека е на избраната локација. Најчесто непосредниот контакт кога етнологот оди во селото без никаква најава дава подобри резултати во смисла стекнување на взаемна доверба. Тогаш ја поттикнува љубопитноста од страна на местното население и е добредојден. А, најавеното присуство им дава можност на луѓето да размислуваат и погрешно да претпостават некои причини заради кои етнологот дошол во нивното село за да ја сними нивната активност. Поради ова сознание, на самото место се пристигна без најава. Со искрен разговор, се пристапи кон луѓето, за да им ги соопштиме нашите цели и за да ја добиеме нивната доверба што најдобро се прави веднаш по пристигнувањето. Оваа ситуација ја искористивме за да ги забележиме личностите за кои сметавме дека можат да бидат добри информатори. Тие не беа крути и официјални и немаа предрасуди, бидејќи имаа доволно информации за нас.

При снимање на интервјуто беше важно да се одреди местоположбата и времето каде и кога се снима за да во позадина на

филмот визуелно се прикаже темата на разговорот. Пред да се започне со снимање на интервјуто, се направи неформален разговор со соговорникот, му беа соопштени нашите барања и прашања. Се договоривме да го слушне прашањето и да го вметне во одговорот. Притоа, соговорникот беше оставен слободно и непречено да зборува и со наше активно слушање се создаде амбиент на обичен разговор. Прекини немаше, за да не дојде до нарушување текот на разговорот и испуштање на нешто интересно и важно. Неопходен е постојан контакт со соговорникот држејќи го заинтересиран за соработка, со постојано охрабрување со насмевка, климања со главата и други гестови. Овие невербални техники создаваат доверба и можност да се добијат повеќе информации. Снимањето на разговорот не подразбираше снимање само на оној кој говори туку и на други присутни како и нивните реакции и интеракции. При бележење на активностите, испитаниците директно говореа пред камерата, или говореа извршувајќи некоја активност.

Како дополнување на целовитоста на дејствието, што беше важно за компактоста на овој филм, се бележеа дополнителни кадри од широка панорама и сите придружни елементи кои ја составуваа целината на самиот ритуал.

Многу битно за компактоста на етнолошкиот филм е токму целовитоста на дејството (Боцев 2008: 57). За да се прикаже структурата на сниманото дејство хронолошки и автентично, во овој случај, се даде вовед, експозиција, кулминација и крајот на конкретното случување (пристигнување на луѓето, изведување на ритуалите и нивно заминување). Ова е особено важно затоа што дејствијата се случуваа спонтано, без реконструкција, што ја зголеми бесценетоста во реалистичниот приказ на настаните. (Боцев 2008: 60) Во завршната фаза, односно монтажата на филмот, се пристапи кон преглед на необработениот материјал кој по важност е ист како и готовиот производ. Изборот на соодветни кадри се изврши по пат на селекција. Тој избор, секогаш е личен и креаторски момент на самиот автор и продукт на неговата првична замисла и идеја.

Сите кадри се подеднакво важни и потребно е да бидат правилно распоредени за да не се наруши природноста на текот на настаните. Освен поставување на редоследот и изборот на визуелниот дел од етнолошкиот филм беше потребно да се направи и соодветна аудитивна обработка. Таа содржеше избор на автентични звуци од околината (жубор на водата и птичји глас), кои требаше да

го засилат информацискиот набој на визуелните слики и да ги надополнат.

Етнологот не се задлабочува во теории, филмот за нас е документ, ние работиме поинаку од оние на кои филмот им е примарна дејност. Во филмот не се потенцираат естетски елементи, туку снимаме за да документираме, затоа што тоа сепак е жива слика и како таков е многу битен.

Стручна и научна обработка

Светите места се поврзуваат со многу верувања кои го определуваат однесувањето на човекот, дури и кога тој не забележува. Од друга страна тие се јавуваат како манифестација на неговиот стремеж да биде фактор на меѓусебната поврзаност на релација природа – човек. Култот на водата има значајно место во обредите во чија основа лежи идејата за можноста на човекот по магиски пат да влијае врз природата.

Водата е симбол на духовното битие и животна сила. Човекот не можејќи да ги истолкува својствата на светите води, пројавува разни верувања за нивната моќ и лековитоста, сметајќи ги како божество и некоја натприродна сила. Оттука има и многу легенди и митови за нивната апотропејска моќ, против сите мистични сили и болести. Лекувачките постапки со обележје на магиско чистење, подразбираат истерување на болеститесо полевање, миење и пиене на светата вода.

На некои истражувачи, верувањето во „Самовилска вода“ им е чудно и анахроно. Но, тие најверојатно не ја познаваат доволно духовната култура на македонскиот народ. Тие тргнуваат од христијанската религија како точка на гледање за обичајот, така што ја истакнуваат неговата бесмисленост. Но, улогата на верувањето во светите води ќе стане јасна кога обичајот што се изведува ќе го ставиме во контекст на традиционалната култура. Треба да се обидеме да дадеме објаснување на културата однатре, односно да зборуваме отворено за неа. Така би се овозможило нашето самооткривање и откривањето на другите.

Култното место „Самовилска Вода“ се наоѓа во селото Зубовце, оддалечено 14 км. од градот Куманово, од левата страна на регионалниот пат кон Свети Николе. Населено е претежно со македонско етничко население. Западно од селото се издига возвишение наречено „Крст“, во подножјето на возвишението во еден дол

Сл. 1 – 3. Кадри од етно - филмот: „Самовилска Вода“, с. Зубовце

избива извор наречен „Самовилска вода“. Изворот досега никогаш не пресушил, а верувањата за неговата лековита моќ се дамнешни. Околу него има израснато многу дрва, грмушки, шипови и сето тоа оддава впечаток на вистинско мистично место. До изворот е изграден импровизиран олтар каде што се поставени иконите на св. Петка, св. Недела и Св. Богородица, и тоа претставува место каде што се вршат обредите, се палат свеќи и се оставаат дарови. Во непосредна близина се наоѓа и мал објект каде што се чуваат лејките со кои се црпе вода за да се мијат луѓето кои доаѓаат тука. Најчесто, тука доаѓаат луѓе коишто се испратени од бајачки, гатачки и исцелители за лекување на одредени болести (депресија, уплав, ограк и парализа). Тие сметаат дека главни причинители за нивното заболување се самовилите. Според верувањето, самовилите и други натприродни суштества се чести причинители на многу болести кај човекот, особено доколку некој нагази, спие или врши нужда на места каде што тие јаделе, играле, се капеле или спиеле, најчесто покрај некои стари дрва наречени самовилски.²⁴⁸ За човек кој ќе се огреша во врска со вакви табуирани места и се разболи најчесто од нервна психичка болест се вели дека оградисал. Луѓето доаѓаат на ова место во петок и во недела во раните утрински часови, и пред 12 часот треба да ги изведат сите превентивни мерки. За да ги смилостиват самовилите, луѓето од дома на ова место носат леб и коцки шеќер. Палат свеќи во импровизираниот олтар и оставаат пари. Во зависност од болеста оставаат делови од облека на гранките од околните дрва.²⁴⁹ Речиси на секоја гранка од грмушките имаше закачено облека која никој не ја допира и со текот на времето, скапува (Сл. 1 - 3).

Снимањето на филмот започна во петок, пред 6 часот изутрина со снимателска екипа од три члена, јас како сценарист и двајца камермани. На самото место беа присутни голем број луѓе кои веќе ги извршуваа ритуалите. Истовремено пристигнуваа уште

---

²⁴⁸ Една жена на возраст околу 70 - тина години којашто беше присутна на самото место ми раскажа дека памети како дедо ѝ доаѓал на ова место за да побара помош. Тој пасејќи го својот добиток на некоја ливада, заспал под некоја круша која под претпоставка била место каде биле присутни самовилите. Оттогаш почувствувал промени и парализираност. Слушајќи од други луѓе за светото место, со роднини заминал на магаре, а по извршувањето на ритуалите веќе бил способен самиот да се врати.

²⁴⁹ Ако ги боли главата оставаат шамија, за болка во нозете – чорапи, а за телото маица, сметајќи дека болеста заминува, ја носи самовилската вода.

поголем број на луѓе. Добро сфатениот позитивистички метод ми овозможи да остварам контакт со луѓето за расветлување на интерпретација на овие духовни феномени. Многу битен момент беше прифаќање на соработка за снимање на соговорниците без нивно размислување и колебање. Тие се чувствуваа слободно, отворено зборуваа и добивме слика многу блиска за реалноста. Преку набљудувачки метод на визуелното бележење се создаде интимниот и емпатичен однос меѓу луѓето што беа присутни на самото место и на мене како набљудувач. Секој израз на нивните лица, емоции и гестови беа забележани, и се допираше максимално до тоа што е важно. Речиси сите луѓе посакаа да споделат зошто дошле и што знаат во врска со светото место. Успеав да ја придобијам нивната доверба гарантирајќи им дека нивната приватност е заштитена бидејќи филмот се снима како документарен видео запис, исклучиво за научни цели.

Со употреба на компаративниот метод во текот на истражувањето, добиените информации се споредуваа со претходните теоретски сознанија за оваа проблематика. Се анализираше однесувањето на субјектите поврзани со ова верување низ подолг временски период, и дали има видоизменување на пристапот кон самото место. Новите генерации вдахнуваат нови облици и сознанија, ја збогатуваат традицијата и така оваа пракса се адаптира според начинот на живеење и не е под опасност од исчезнување.²⁵⁰

Во обработка на темата за филмот „Самовилска Вода“ употребен е културно - историски метод кој овозможуваше следење на појавите во процесите, односно наследени различни знаења, сфаќања и погледи за природата, за натприродните сили и воопшто за светите места. Народните верувања се создадени во различни временски периоди, се пренесуваат преку усните традиции и се практикуваат насекаде каде што постои причина за нивно опстојување.

Авторerefлексивниот метод при истражувањето овозможи баланс помеѓу сопственото внатрешно гледање на работите и објективната реалност. Во овој случај при истражувањето се воочи дека кај поголем дел од луѓето кои посетиле свети места е оправдана

---

²⁵⁰ Оваа појава се манифестираше преку присуство на некои работи кои не биле застапени во поодминати времиња, а сега станале дел од обичајот и традицијата. Конкретен пример за тоа беше присуството на чоколадни бонбони кои беа замена за шеќерни коцки кои биле единствени благи работи кои можеле да си ги дозволат тогаш и биле неизоставен дел од ритуалите од поодминатата традиција.

²⁵¹ На самото место може да се забележи мермерна плоча од 1988 година на која е

довербата од делотворноста на светите води.²⁵¹ Некои етно – медицински знаења, верувања и постапки кај населението се многу разновидни и задржале многу компоненти од дамнешните методи на лекување а некои од нив стануваат и емпириски.²⁵² Народните знаења за болестите придонеле најчесто тие да се толкуваат врз мистична основа. Луѓето за отстранување на болестите често се потпирале врз ирационални и мистични формули.

При снимањето на интервјуто, додека соговорникот зборуваше, се снимаа и амбиентите, кои се поврзани со тематиката која се разработуваше во разговорот. Беа снимани и другите присутни, нивната активност и интеракцијата помеѓу нив. Нивните постапки беа ставени во крупен кадар, тие оставаа леб и благо на место близу самиот извор. Особен акцент беше ставен на извршувањето на главниот ритуал кој се состоеше од палење свеќи пред иконите кај олтарот, земање вода од изворот со лејка и избирање на место кое најмногу им одговара за да се измијат и остават дел од облеката. На самото место се констатира дека после извршувањето на ритуалот, при нивното заминување, се смени психолошкиот момент кај нив. Видливо беше дека чувствуваат олеснување и надминување на проблемот. Дали овој момент е пресуден да го задржи нивното размислување, зависи од нивната автосугестија, односно од нивниот ментален склоп. Секако, овие води и во минатото и во сегашноста на ист начин делуваат кај луѓето без разлика на нивното интелектуално ниво.

Во филмот ја употребив нарацијата како техника за засилување на дејството. Со гласот на нараторот се следеше содржината на случувањата на самиот настан. Нараторот го привлекува гледачот не дозволувајќи да се наруши развивањето на дејството и да се измести структурата и текот на активностите.²⁵³ Автентичниот звук

е испишана благодарност до Самовилската вода која ја исцелила од тешка болест Радица Богдановска Пешевска од село Брзак, Кумановско.

²⁵²При неформален разговор, една од присутните жени раскажа дека дошла при препорака од своја блиска сосетка, која откако го посетила ова место и ги извршила потребните ритуали чувствува видно подобрување на своето здравје, и затоа и таа решила да дојде.

²⁵³Поради тоа што местото било непристапно и тешко да се дојде до изворот, нараторот раскажува за Дивна која пред 2 - 3 години ѝ кажала дека самовилите во текот на ноќта ја однеле на ова место. Таму слушнала звуци кои ѝ наложиле дека за да оздрави треба да направи скали кои ќе ја олеснат достапноста до изворот.

од околината го збогати филмот и му овозможи на гледачот комплетна и реалистична слика и можност во целост да се почувствува како да се наоѓа на местото на настанот.

Презентација на музејски материјал

За адекватна популаризација на етнолошкиот филм треба да се работи на развојот на филмот. Со преземање на истражувачки проекти и произведување поголем број на филмови се зголемува фондот на видео - записот и се прави етнолошка документација на културното наследство.

Преку презентација на аудиовизуелниот запис се прави благородна дејност, бидејќи традиционалната култура е подостапна до пошироката публика. На тој начин ѝ се откриваат работите кои не можеле да ги видат, ги гледале но не ги забележувале, не знаеле дека воопшто постојат, или пак ги заборавиле. За да се популаризираат на домашната сцена се организират различни манифестации, како: „Денови на етнолошкиот филм“, „Патувачко етнолошко кино“, „Европски денови на културата“ и сл. Во меѓувреме и бројот на фестивалите на етнолошки филм во Европа сè повеќе расте така што се јави потреба македонската публика да се запознае и со дел од таа продукција. За таа цел Македонското етнолошко друштво, го организира првиот меѓународен фестивал во Македонија што се одржа во октомври 2012 година во Музеј на град Кратово, во Кратово. На фестивалот се претставија 19 филма, од кои 7 беа од Македонија, а останатите 12 од странство. Таму зеде учество и филмот „Самовилска вода“ кој предизвика голем интерес, различни реакции и позитивна критика. На тркалезна маса за разговор се дискутираше за тематиката што ја обработува филмот и се одговори на повеќе прашања што ги поставија присутните. Промоција на филмот беше направена и пред граѓаните на Куманово во Центарот за култура „Трајко Прокопиев“, каде имаше голема заинтересираност и своја публика од луѓе, кои веќе го посетиле светото место или имале намера да го посетат. На Интернационалниот фестивал на документарен филм „Камера 300“ во Битола кој се одржа на 30.10.2010 година филмот „Самовилска Вода“ беше награден со *Бронзена камера 300*, во конкуренција со повеќе филмови од земјава

Таа без размислување го направила гестот и оздравела. И ден денеска овој подвиг сведочи за тој настан и уште еднаш ја потврдува мистиката на ова место.

и странство. На фестивалот на телевизиски етнoлошки филм ФЕТЕФ кој се одржа во Кучево, Р Србија на 26 август 2010 година, филмот „Самовилска Вода“ доби Специјално признание, како значајно остварување кое допринесува да се зачува културната традиција во Македонија.

Valentina Ilievska, High custodian – Ethnologist
National Institution Museum – Kumanovo

SUMMARY

AUDIO – VISUAL RECORD FOR “SAMOVILSKA VODA”

In Macedonia beliefs in sacred places have always existed, they exist even today and do not lose their importance despite modern living. They are present in all environments, both in rural and urban. According to the beliefs of fairies and other mythic beings are the most common causes of many diseases. On the spring „Samovilska voda” on Friday and Sunday come many people and perform various preventive measures on the mystical basis to grace the fairies, believing that the disease leaves.

Б и б л и о г р а ф и ј а :

- Alempijević Š. N., - Potkonjak S., - Rubič T., “Kvalitativni pristup i imetode u etnologiji i kulturnoj antropologiji, Hrvatsko etnološko društvo, Zagreb;
- Боцев В., „Визуелна етнологија на мекедонските пусти села во обредно време на слави“, Институт за етнологија и антропологија, Скопје;
- Боцев В., 2008, Аудиовизуелен запис како извор, етнoлошки метод и средство за едукација, Македонски фолклор, XXXIV, бр. 65, Скопје, 133 – 138;
- Кличкова В., „Весник на музејско и конзерваторско друштво на НРМ”, Скопје;
- Конеска Е., 2009, Осврт на новиот етнографски филм во Македонија, Кинопис, XX, 34 - 38 Скопје, 106 -111;
- Potkonjak S., “Teren za etnologue”, Hrvatsko etnološko društvo, Zagreb
- Rihtman Augustin, D., 1996, “Pretpostavke suvremenog etnološkog istraživanja”, *Narodna umjetnost* 13, Zagreb, 1 - 25 ;
- Сречковић С., 2006, Етнoлошки филм и глобализација, Меѓународни фестивал етнoлошког филма, Београд, Р Србија;

М-р Мартин Наковски, кустос – етнолог
НУ Музеј - Куманово

ПРИБАВУВАЊЕ И ОБРАБОТКА НА ПРЕДМЕТ ЗА ЕТНОЛОШКА ЗБИРКА – ТЕОРИЈА И ПРАКСА

Благодарение на долгогодишната истражувачка работа на етнологите од етнологското одделение во НУ Музеј - Куманово се соберени голем број на етнологски предмети, а со тоа е оформена богатата етнологска збирка која во моментот брои околу 2200 предмети. Таа е поделена во неколку подзбирки како што се народни носии и ткаеници, предмети за лична употреба, народно стопанство, покуќнински предмети и народни музички инструменти. Согласно со законите во Р Македонија кои ја регулираат работата на музеите, а во прв ред Законот за музеи и Законот за заштита на културното наследство, музеите ги прибавуваат музејските предмети преку истражување, купување, ископување, подароци, легати и сл.²⁵⁴ Најголем број од предметите кои се дел од етнологските збирки се прибавени преку откупување и подарување.

Во овој труд со помош на конкретен предмет од етнологската збирка ќе направам осврт на односот помеѓу теоријата (етнологска, музеолошка) и праксата на прибавување на нови предмети во етнологската збирка, нивна стручна и научна обработка, систематизирањето по збирки, нивна презентација, како и компарација помеѓу старите и новите гледишта (концепти) за музејски предмети и музејската дејност во светски рамки и истиот проблем кај нас. Како поткрепа на теориско - методолошки разгледувања одлучив да користам предмет од етнологската збирка на НУ Музеј - Куманово, за кој имам доволно сознанија, односно предмети во чие прибавување, истражување и обработка сум учествувал. За истиот труд е консултирана и разгледувана обемна стручна литература, а исто така и делови од законите и правилниците кои ја регулираат работата на музеите, како Законот за музеи и Законот за заштита на културното

---

²⁵⁴ Закон за Музеи, Член 18, став 1;

Музеите, музејскиот материјал и музејските предмети ги прибавуваат преку истражување, ископување, купување, подароци, легати, завештанија, размена и на друг начин, како и преку отстапување и преземање од други правни и физички лица согласно со овој и друг закон;

наследство. Причините поради кои најчесто се откупуваат или прибавуваат предмети во музејот се различни: реткост на предметот, репрезентативност, ако предметот создава целина со останатите предмети, потреба за предвидени изложби, естетски карактеристики итн.

Дополнувањето, односно збогатувањето на збирките е долгогодишен процес и работа на разни генерации етнологзи, процес кој треба да се придржува до законите, принципите и процес кој мора да ги следи современите текови и барања на новата генерација посетители.

Иако во европски и светски рамки во изминатите години на тема собирање на предмети, начини на изложување и презентирање се водат големи дебати помеѓу теоретичарите на музеологијата и кустосите, се одржуваат семинари, советувања, конференции, кај нас тие се само дел од разни неформални разговори помеѓу музејските работници, а немањето литература на оваа тема кај нас е само доволен показател.

Во овој контекст, на темата „Важноста на користење на концепти за развој на збирки“, еден од најдобрите светски теоретичари музеолози, Питер Ван Менш, во едно интервју вели дека собирањето на предмети е само една од стратегиите за подобрување на употребната вредност на збирките. Но, исто така, според негово мислење и отфрлањето (de - accessioning) е една од методите за подобрување на квалитетот на збирките.²⁵⁵ Со свој став е и Овен Рис, кустос во музејот Современ живот – Национална историја, Музеј на Св. Фаганс од Кардиф, изнесено на предавањето под наслов „Собирање на 21 век“- Велшка перспектива одржано во Пула, дека токму предметите се причина за основање и постоење на самите музеи. Исто така вели дека музеите не се гробови за предметите и токму затоа треба уште побрзо да се постават правците на современиот откуп и анализа на музејската граѓа (Mavrinac 2014: 36).

Ако се погледнат најголем дел од предметите во етнолошките збирки во музеите во Р Македонија може да се заклучи дека откупот или собирањето на предметите било најмногу насочено кон спасување на преостанати предмети од селската (традиционалната) култура, а некако по инерција оваа воспоставена пракса на собирање на предмети со цел нивна заштита од заборав продолжува и денес.

---

²⁵⁵ http://network.icom.museum/fileadmin/user_upload/minisites/icom-serbia/pdf/casopis_icom_2012.pdf, стр.3;

Во поново време за потребите на разни изложби во НУ Музејот - Куманово биле направени исклучоци и се прибавувани и „понови“ предмети, односно предмети од втора половина на 20 век.²⁵⁶

Некаде на средина помеѓу овие концепти се вклопува и предметот ноќви од збирката покуќнински предмети. Станува збор за подарен предмет. При донесувањето на одлука за прибавување на предметот во етнолошката збирка ги имав во предвид ставовите на Питер Ван Менш и Овен Рис. Притоа, добро познавајќи ја етнолошката збирка, заклучив дека предметот (ноќви) би ја зголемил употребната вредност на самата збирка, а поради него и останати предмети добиваат поголемо значење. Главните фактори за овој предмет да стане музејски се неговата реткост денеска и улогата која тој ја имал во секојдневниот живот во минатото. Според Милка Крстевска, ноќвите, покрај прагот и огништето биле основен елемент на ентериерот и симбол на традиционалната „куќа“, а ваквиот статус се потврдува и со нивната примена во обредната практика (Крстевска 2009:6). Весна Петреска во своите истражувања во Железник забележува дека невестата по воведување во новиот дом, трипати ги отварала и затварала ноќвите, а потоа обредно засејувала и замесувала (Петреска 2002: 198).

Исто така, една од причините е и тоа што таков предмет, односно со таква форма во Музејот немаше, недостасуваше. Во етнолошката збирка во НУ Музеј - Куманово имаше два примероци на ноќви. По изгледот и по начинот на изработка тие се разликуваат. Од наједноставни, изработени од едно парче дрво со издлабување и без никаков постамент или ногарки, изработени од самите домакини. Во оваа наједноставна форма на ноќви лебот се месел на земја или се поставувал на друг повисок предмет. Другите се изработени од мајстори и поставени на ногарки, додека ноќвите кои се дел од овој труд се поставени на ковчег. Со нивно прибавување и поставување на постојаната музејска поставка, каде се наоѓаат и останатите два типа, се заокружува една целина, односно може да се види развојниот пат на одреден покуќнински предмет. Освен тоа што предметот ќе биде сведок на едно минато време, ние етнолозите

---

²⁵⁶ „Модните трендови и културата на живеење од „ала франга“ до современа мода и НУ Музеј - Куманово, 2014, и”Современата мода инспирирана од модните трендови на 50, 60 и 70 – тите години на XX век”, НУ Музеј - Куманово, 2015 – автор м-р Анита Ѓорѓиевска, виш кустос; „Покуќнински предмети од стакло и порцелан 20 век“, НУ Музеј - Куманово, 2014, автор Милица П. - Николовска, кустос – советник;

ќе треба да ги пренесеме, односно извадиме пред јавноста повеќето приказни кои тој ги носи во себе.

Заштитата (во најширока смисла), според П. Менш покрај истражувањето и комуникацијата е една од трите основни функции на музејската дејност (Peter van Mensch 1989: 85 - 95). Во рамките на заштитата на музејските предмети, документацијата зазема важно место. И покрај тоа што најмногу помага во заштита на значењето, улогата на документацијата не е помала и во заштита на материјалот и обликот (Maroević 1990: 5-10). Иво Мароевиќ вели дека откако некој предмет ќе се изгуби или исчезне, врз основа на документацијата може и понатаму да се носи во свеста, да се зема во предвид неговата вредност и неговиот облик и да се следи во визуелизирана форма на хартија и филм, со што документацијата на овој начин презема на себе дел од значењето на изворниот предмет (Maroević 1990: 5-10). Токму затоа по неговото носење во музејот се преземаат сите потребни активности за негова заштита, а поврзано со документацијата. Согласно постоечките закони и правилници²⁵⁷ за евиденција на музејски предмети, предметот е заведен во музејските книги кои се водат во електронска форма, при што добива влезен и инвентарен број заедно со други општи податоци за истиот. За ефикасно користење на податоците на музејскиот предмет е изработен основен картон на музејскиот предмет, како составен дел од картотеката која ја води секој музеј, во кој рачно и во електронска форма се внесени податоците за музејскиот предмет (број во влезна книга, инвентарен број, збирка, димензии, материјал и техника, опис и други основни информации).

Во едно свое истражување околу документацијата за предметите спроведено помеѓу кустосите во Етнографскиот музеј во Белград, Милош Зариќ констатира дека постојат две различни гледишта. Првото и побројно смета дека воспоставената пракса и барањата во инвентарниот картон е доволна. Според тоа гледиште, поимот инвентаризација, подразбира основна научно - стручна обработка на музејскиот предмет, и тој како „лична карта“ на предметот не треба да се оптоварува со поголем број на податоци. Другото, помалобројно гледиште смета дека инвентарните картони на музејските предмети не треба да бидат „штури“ и „непотполни“ (Зариќ 2017: 20).

---

²⁵⁷ Правилник за формата, содржината и начинот на водење на влезната книга, книгата на инвентар, излезна книга, картотеката и другите видови на музејска евиденција и музејска документација;

Во најново време на брз технолошки развој, значењето на документацијата на музејските предмети добива сè поголемо значење. Тука станува збор за дигитализација на документацијата на музејските предмети, од наједноставни форми на дигитализација на основните евидентни картони, до фотографии, филмови, проекции.

Откако предметите стануваат дел од музејските збирки, работа на кустосот - етнолог е да ја извлече и покаже нивната слоевитост и приказните кои тие ги носат. Потребно е подлабоко анализирање на предметите со што ќе се подигне квалитетот на претставување на збирките пред посетителите. Како за собирањето, така и за стручната и научната обработка на предметите во музеите во светски рамки се водат разни разговори и дискусии. Се разгледуваат нови теории, се разговара за подобрување на квалитетот на старите начини на обработка на музејските предмети.

Според Д. Мавринац новите теории и студии за материјалната култура ни нудат платформа за размислување за материјалноста, негова интеракција со човекот, улога во посредување и создавање на општествени односи, како и неговото културно значење (Mavrinac 2014: 36).

Покрај самото техничко и материјално значење, се наоѓа и симболичко, комуникациско, културно и општествено значење во сите предмети, секојдневни и обични, свечени и исклучителни и дека без детална анализа на тие повеќеслојни значења на предметите оневозможен е увид во неговата општествена улога (Kopytoff 1986: 64 - 91).

Културната биографија на предметите на Игор Копитоф, е една од теориите на оваа тема според која предметите поседуваат општествен статус, како и луѓето, а со тоа и повеќе биографии како техничка, економска, културна и општествена, па и музејска. Според тоа предметот ни укажува на повеќеслојност на историските моменти и настани низ кои понекогаш поминуваат некои предмети (Mavrinac 2014: 37). Примената на моделот на културна биографија на предметот опстојува на идејата дека наративот кој го прати предметот е подеднакво, ако не и поважен од самиот предмет.

Сè повеќе во светот се појавуваат музеи кои акцентот го ставаат на идејата, наместо на самиот предмет, што значи дека предметот не е самодоволен (Гавриловиќ 2007: 118), а под влијание на новите теориски погледи сè почесто се поставува прашањето за оправданост на откупот на нови предмети (Harris 2013: 8).

Во овој текст само накратко ќе се осврнам на формата и материјалот на предметот - ноќви, но дополнителните стручни и научни

истражувања, во контекст на размислувањата на Мавринац и Копитоф, ќе го покажат неговото симболичко, комуникациско, културно и општествено значење, со што ќе се зголеми значењето на самиот предмет, како и на збирката во која се наоѓа. Ноќвите за кои станува збор во овој текст се составени од два дела (двоспратни), за разлика од првиот примерок кој е составен од еден дел и поставен на ногарки. Горниот дел е во форма на корито и во него се чувале житото, брашното и други помали предмети кои служеле за месење на лебот. Горниот дел се затвара со капак. Долниот дел е во вид на ковчег и на него е поставен горниот дел од ноќвите. На долниот дел од предната страна, по целата должина има двокрилни врати. Долниот дел служел за чување на разни покуќнински предмети. Интересно во овој дел е да се спомене дека многу од предметите од

Сл. 1. Ноќви „н’ќве“, с. Четирце (Инв. бр. ЕЗ/1 – 4019)

старата селска покуќнина се наоѓаат и денеска, но со друга функција, па така и овие ноќви последните години биле користени за чување на најразлични предмети и алат, сосема различна функција од онаа што ја имале во минатото. Овој тип на ноќви според димензиите секогаш биле поголеми од останатите ковчези, но според примероците кои се наоѓаат во Музејот - Куманово, биле и помалку декорирани. Според добиените информации²⁵⁸ од лицата кои го користеле, но и според начинот на изработка станува збор за

²⁵⁸ Соговорник Милорад Крстиќ ;

предмет кој е изработен во педесеттите години од 20 век од некој локален мајстор. Горниот и долниот дел на ноќвите е изработен од штици, кои меѓусебно се споени со клинови (метални). Постарите форми на ноќви од овој тип („н’ќве“), биле спојувани со жлебови или со чивии. Вратите на долниот дел се прицврстени за дрвото со метални шарки (Сл. 1).

Кога станува збор за ноќви, како самостоен предмет на интерес, многу ретко се среќава во истражувањата на етнологите во Македонија. Најчесто се среќаваат како составен дел на повеќе постојани и повремени изложби кои се однесуваат на материјалната култура или дел од изложби за традиционални покуќнински предмети, односно предмети од дрво. Истите се составен дел на повеќе каталози изработени за потребите на изложбите. Конкретно овој предмет (ноќви) се споменува во трудот на кустос - етнолог Надица Петковиќ, под наслов „Покуќнина во Куманово и Кумановско“, но во тој момент не станува збор за музејски предмет (Петковиќ 1999: 125-145). Професорот и археолог Никос Чаусидис во еден текст под наслов Црепна и вршник. Митолошко - семиотичката анализа (Чаусидис, Николов 2006: 97-160), накратко се осврнува на ноќвите, но од сосема поинаков аспект, но секако корисен и значаен за музеолозите - етнологи.

По завршување на комплетната превентивна заштита, по научната и стручна обработка, предметот е поставен на постојаната музејска поставка, поточно во делот во кој е направен приказ на традиционала селска соба со сите покуќнински предмети. На темата: „Презентација на музејски предмети“ мојот став се поклопува со ставовите на голем број музеолози и етнологи/антрополози дека изложбите (поставките) базирани на форма на предмети или поврзани по нивната примарна функција полека застаруваат, а како што спомнав погоре во текстот, се појавуваат сè повеќе музеи кои акцентот го ставаат на идејата, наместо на самиот предмет.

Новите концепти и трендови во светската музеологија се инспира-тивна тема, која ми предизвикува голем интерес и тема на која треба да се поработи повеќе кај нас, за што побрзо намалување на јазот помеѓу новата етнолошка/антрополошка теорија и етнографска музеологија кај нас, како и јазот помеѓу нас и Светот.

M-r Martin Nakovski , High custodian - Ethnologist
National Institution Museum - Kumanovo

SUMMARY

GATHERING AND PROCESSING OF OBJECTS FOR AN ETHNOLOGICAL COLLECTION – THEORY AND PRACTICE

The addition, or in other words enrichment of the museum collections is a process which includes many years of work with different generations of ethnologists. It is a process which has to adhere to the laws as well as principles and which has to follow the modern ways and demands of the new generation of visitors.

The text reviews the opinions of several prominent theoreticians, museologists and ethnologists which refer to the strategies for improvement of the used value of every collection.

This paper uses a specific object from the ethnological collection to create an overview of the relation between the theory (ethnological, museological) and the practice of gathering new objects in the ethnological collection, their expert and scientific processing, the documentation of the museum objects, their presentation as well as comparison of the old and new points of view (concepts) for museum objects and museum activity in our country as well as globally.

Б и б л и о г р а ф и ј а :

- Гавриловић, Љ., 2007, Култура у излогу: Ка новој музеологији. Посебна издања Етнографског института САНУ 60; -
- Гавриловић Љ.,2005. "Етнографска музеологија" и/или примењена антро-пологија. Народни музеј Крушевац, *Крушевачки зборник* 11: 29 - 41;
- Етнологија на Македонците, 1996, Македонска академија на науките и уметностите, Скопје;
- Зарић, М, 2017. Културна биографија ствари у музеолошкој перспективи: прича о гулама од војничког шлема. Гласник етнографског музеја 81:11 - 38;
- Зборник Етнографског музеја у Београду: 1901 - 2001, 2001, Етнографски музеј, Београд;

- Jakovljević – Šević, T., 2014. Redefinisanje etnografske muzeologije: odgovor na izazove savremenosti. Primeri muzejske prakse u Srbiji, *Etnološka istraživanja*, (18/19):147-161;
- Крстевска М., 2009, Традиционални садови од дрво, каталог, Музеј на Македонија, Скопје, 6;
- Мавринас D., 2014. Promiljanje o predmetu: doprinosi teorija materijalne kulture u analizi uloge i znacanju predmeta, kroz prostor i vrijeme. Poreč. U: Arhivi, knjižnice, muzeji : 17. seminar : mogućnost suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture : zbornik radova, Seminar Arhivi, knjižnice, muzeji; - Maroević Ivo.1989. Interdisciplinarnost i stalni postav u muzejima. Zagreb: Informatica museologica, br. 1-2;
- Maroević I., 1990. Zaštita muzejske građe - temeljne odrednice. Zagreb: Informatica museologica, br. 3/4;
- Maroević, I., 1990. Muzejski predmet kao izvor znanja. Zagreb: Informacijske znanosti i znanje Zavod za informacijske studije Filozofskog fakulteta sveučilišta u Zagrebu, 155-165;
- Maroević, I., 1993. Uvod u muzeologiju. Zagreb: Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu;
- Peter van Mensch, 1989, »Museology as a Scientific Basis for the Museum Profession«, U: Professionalising the Muses, AN A Books, Amsterdam, 85 - 95;
- Петковиќ, Н., 1999. Покуќнина во Куманово и кумановски, Музејски гласник 5,6 , Народен музеј – Куманово, Куманово;
- Петреска В., 2002, Свадбата како обред на премин кај Македонците од брсјачката етнографска целина, ИФ „Марко Цепенков“- Скопје, Скопје;
- Rodić Z., 2006, Zbirka pokućstva.1, Škrinje, kovčezi, sanduci i naćve , katalog. Beograd: Etnografski muzej;
- Harris, Claire; O’Hanlon, Michael, 2013, The future of the ethnographic museum. // Anthropology today 29: 8;
- http://network.icom.museum/fileadmin/user_upload/minisites/icom-serbia/pdf/casopis_icom_2012.pdf .:

Славица Крстиќ, историчар на уметност
НУ Музеј - Куманово

**ДИМИТАР МАНАСИЕВСКИ – МИТЕ ОД КУМАНОВО,
ПОСЛЕДНИОТ ОСНОВОПОЛОЖНИК НА МАКЕДОНСКОТО
СОВРЕМЕНО СЛИКАРСТВО**

Димитар Манасиевски – Мите е роден на 27 октомври 1932 година. На четиригодишна возраст, заедно со неговото семејство од Рамно, се доселува во Куманово. Потекнува од сиромашно семејство.²⁵⁹ Основно училиште завршил во Куманово, а средно уметничко училиште во Скопје, (1948 – 1953), во класата на Борко Лазески, заедно со уште шестмина познати уметници: Богољуб Ивковиќ, Јелена Патрногиќ – Беба, Павле Георгиевски – Зуфа, Илија Кавкалевски - Кавкале, Никола Басмарков и Божин Барутовски. Во 1954 година бил примен на Ликовната академија во Белград, каде што го положил приемниот испит, заедно со познатиот сликар конзерватор Кавкале од Прилеп. Со два признаени семестри на отсекоот за сликарство, поради немање на финансиски средства, не ги продолжил студиите. Во 1956 година отишол на отслужување воен рок во Пивка, Р. Словенија. По враќањето од воениот рок, вонредно се запишал на Педагошката ликовна академија во Скопје, во класата на Вангел Коџоман (1904 – 1994) и дипломирал во учебната 1968/69 година²⁶⁰. За време на своите студии во Скопје се дружел со професорите Димитар Пандилов Аврамовски (1899 – 1963) и Борко Лазески (1917 – 1993).

Во 1962 година Мите со завршено средно уметничко училиште, се вработува во основното училиште „Крсте Мисирков“ во Куманово, како наставник по ликовно воспитување, каде што работел сè до пензонирањето, на 1 септември 1995 година.²⁶¹

---

²⁵⁹Татко му Теодос (Доце) бил надничар во рудникот Лојане, а мајка му Станимирка едно време работела во Тутунскиот комбинат „Монопол“. Мите бил постариот син во семејството, а имал и помал брат Божин, роден 1935 година, сега починат;

²⁶⁰Атанасовски – Гарски Т., 1994, 132 – 133;

²⁶¹Истата година (1962), Мите се оженил со сегашната сопруга Вера (родена од Јачинце), со која има еден син (Јовица, р. 1963), и две ќерки (Гордана, р. 1964 и Наташа, р. 1969). Сопругата едно време работела во Градежното претпри-

Од малкуте негови сочувани ликовни дела, може да се забележи дека сликал пејзажи, градски и селски мотиви од Кумановско и Кратовско, портрети, автопортрети, акварели, цртежи со молив, туш и јаглен, и неколку скици за гипсорез.²⁶² Имал само една самостојна изложба во 1960 година во поранешното Читалиште на град Куманово, на местото каде што се наоѓа денешниот Центар за култура „Трајко Прокопиев“ (Сл. 17). На изложбата биле застапени 40 - тина дела, од кои 10 - тина дела му биле откупени од

Сл. 1. Димитар Манасиевски – Мите
(Фото: Марина Крстиќ, 2018)

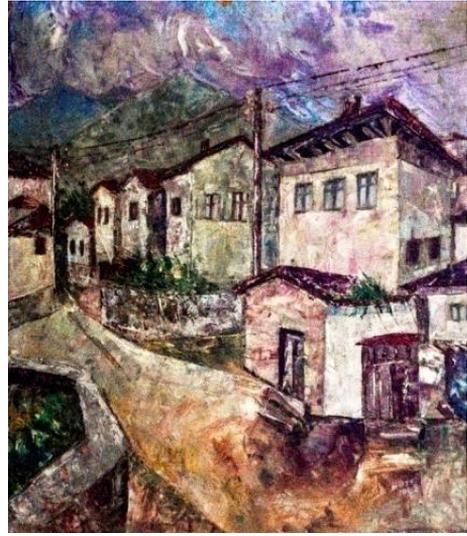
Сл. 2. Војо Пантиќ, биста на Мите,
гипс, висина 45 см, 1952/53

јатие „Козјак“, сега пензионерските денови ги живее заедно со својот сопруг, на ул. „25 Февруари“ бр. 8, во Куманово, во непосредна близина на Старата црква, во центарот на градот;

²⁶² Повеќето негови дела во маслена техника на иверица и поретко на платно, се сопственост на неговата ќерка Гордана Грговска, педагошки работник во ООУ „Крсте Мисирков“, а кај него дома се неговите цртежи и скици од средношколските години, потоа двата автопортрети и делото „Мотив од Кумановско“. Едно дело подарил во Државната болница во Скопје, на д-р Ќосева, кога бил на лекување во 60 -те години, а 2 подарил на роднините, на Светлана Јоксовиќ во Плевља, Р. Црна Гора (Старо Куманово, види во текстот: Сл. 3, и Црква во Кратово, речиси идентична како Сл. 9);

Сл. 3. Старо Куманово,
масло на платно, 58 x 47 см, 1974

Сл. 4. Мотив од Крагово,
масло на иверица, 48 x 54 см, 1968

Сл. 5. Автопортрет,
Масло на иверица, 35 x 47 см, 1993

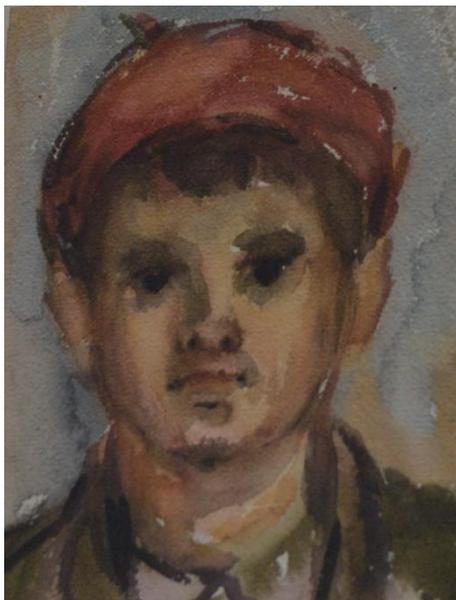
Сл. 6. Жена и маж во македонска
народна носија, цртеж со туш, 30 x 40 см

поединци и од Општината Куманово. Ретко излагал на колективни изложби, само два - три пати, и тоа по 1967 година, во родното Куманово.

Во неговото сликарство се сретнуваат градски предели со староградска архитектура од Куманово (Сл. 3) и Кратово (Сл. 4, 9 и 10), пејзажи со селски мотиви (Сл. 11), изработени во техниката масло на платно и на иверица. За пејзажите се инспирирал од француските импресионисти, како и од неговите професори и блиски пријатели, Борко Лазески (1917 – 1993) кој во почетокот од своето творештво слика селски пејзажи, и Димитар Пандилов Аврамовски

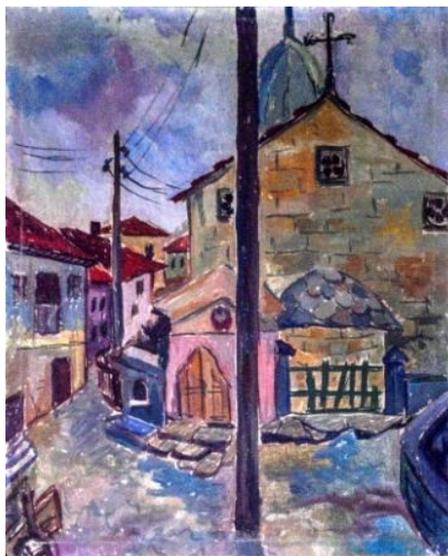
Сл. 7. Жена пред огледало
масло на платно, 50 x 60 см, 1956

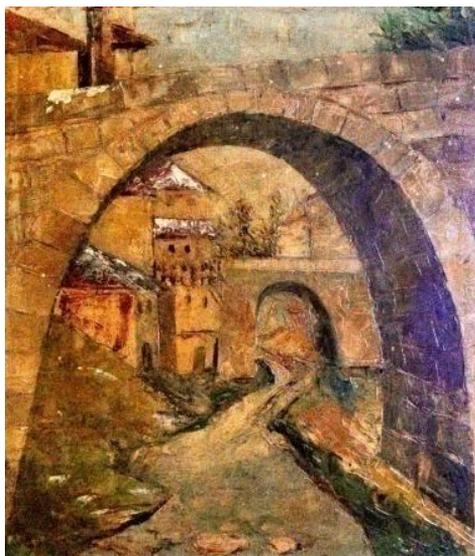
Сл. 8. Портрет на момче
акварел на хартија, 22 x 26 см.

(1899 – 1963). Паѓа в очи и неговото портретно сликарство (Сл. 7 - 8), особено автопортретите, кои на прв поглед изгледаат мошне реалистични, меѓутоа се забележуваат потезите на четката, во импресионистички манир (Сл. 5). На маслените слики, се сретнува неговата сигнатура „МИТЕ“ во левиот или десниот долен агол на сликата.

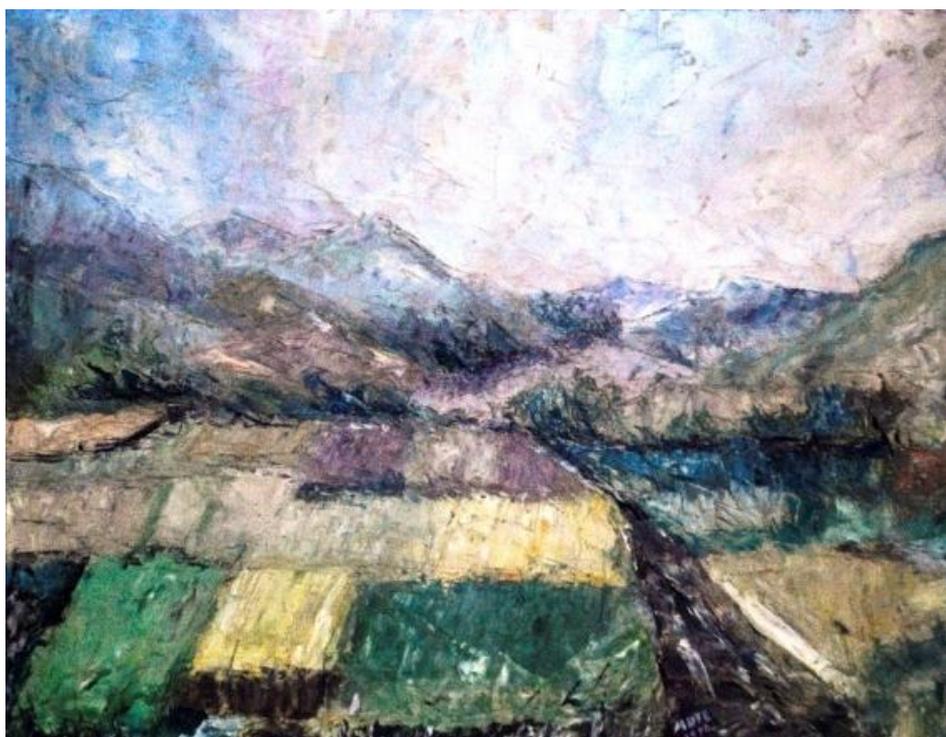
Во градските предели кај Манасиевски, иако во помала мера, се чувствува апстрактен приказ на архитектурата, посебно од мотивите во Кратово, слични на охридската архитектура, како што кај нас ги слика еден од првите основоположници на македонското

Сл. 9. Црква „Св. Јован“ во Кратово,
масло на платно, 59 x 48 см, 1968

Сл. 10. Кратовски мостови
масло на иверица, 36 x 40 см, 1966

Сл. 11. Пејзаж, масло на иверица, 60 x 48 см, 1974

современо сликарство, Лазар Личеноски (1901 – 1964). И покрај тоа што допира до импресионизмот и експресионизмот во своето творештво, останува доследен на реализмот.

Во неговите цртежи изработени на обична хартија со молив преовладуваат скици од градска архитектура, играорци, мажи и жени облечени во македонска народна носија. За играорците несомнено се инспирирал од Кирил Караца (1900 – 1973), кој му бил професор по ликовно воспитување во прогимназијата во Куманово (Сл. 12). Цртежите главно ги изработил во неговите средношколски

Сл. 12. Играорци, недовршен цртеж со туш, 30 x 40 см, 1951

години (1948 – 1953) на обична хартија од блок или слично. Се потпишувал долу во десниот агол со неговите иницијали **Д.М.** или *Митџе Манасиевски*. Не е мал бројот и на машки и женски актови (Сл. 13) работени со црн јаглен. Иако ретко, работел и акварели со ентериери, портрети (Сл. 8) и фигури на жени и мажи со различна возраст. Покрај маслените слики, заради егзистенција, изработувал натписи за фирми со тапети, правел таблоа, а се занимавал и со сликање на украсни керамички вазни по нарачка, коишто ги про-давал главно на работниците од Тутунскиот комбинат „Монопол“ и во Германија (Сл. 14 – 16). За нив изработил преку 200 вазни, насликани со традиционални мотиви од маке-

донската народна носија, геометриски мотиви, актови, како и тутуновиот лист - главниот симбол и продукт за производство на цигари во „Монопол“.²⁶³ Во домот на Димитар Манасиевски – Мите, има скулптура со негова биста од гипс (Сл. 2), изработена од скулпторот Војо Пантиќ, негов современик и близок пријател, исто така еден од основоположниците на македонската современа уметност, од Куманово.²⁶⁴

Сл. 13. Женски акт, цртеж со јаглен, 30 x 40 см, 1952

---

²⁶³ Глината ја купувал од грнчарски дукани на ул. „Трета МУБ“, но при проширување на булеварот, во 60 – тите години на 20 век, грнчарите се преселиле во Долно Којнаре и денес своите производи ги продаваат на пазарот во Куманово;

²⁶⁴ Војо Пантиќ е син на Трајко Самарџија, кој живеел во Лопарско сокаче во Куманово, под старата кафеана „Баба Цана“. За Војо Пантиќ нема никакви податоци. Војо бил две - три години постар од Д. Манасиевски, а во исто време завршиле Средно уметничко училиште во Скопје, 1952/53 година. Овие податоци се потврдени лично од Димитар Манасиевски од моите контакти со него 2018 и 2019 година; Атанасовски – Гарски, Т., 1994, 132 - 133; Пантиќ како млад заминал во Белград, каде завршил Ликовна академија и целиот живот останал да живее таму. Многу ретко учествувал на колективните изложби во Куманово;

Мите контактирал со неговите современици - Кумановци, а меѓу нив и со: Верољуб Станковиќ – Бубцо, Велимир Ковачевски – Вељо, Тане Атанасовски – Гарски, Момчило Петровски – Моцо, Драгутин Аврамовски – Гуте и др. Сепак, најмногу дружел со Борис Лазаревски – Борче „Окце“ и Драган Паневски, негови колеги, педагошки работници, во 50 - тите и 60 - тите години на 20 век.²⁶⁵

Сл. 14 – 16. *Акт* (лево), *Геометриска орнаментика* (во средина), *Предача во македонска народна носија* (десно), керамички вазни

Манасиевски бил вреден ликовен и педагошки работник особено во 60 - тите и 70 - тите години на 20 век, за што добил златен медал на трудот на 6.11.1974 година, од тогашниот претседател на СФРЈ, Јосип Броз – Тито (Сл. 18).

Димитар Манасиевски – Мите од Куманово заслужува да излезе од анонимност, јавноста да биде запознаена со неговиот

²⁶⁵Борис Лазаревски – Окце, бил педагошки работник во ОУ Браќа Миладиновци –Куманово, сега пензионер, а Драган Паневски (1933 - 1985), во ОУ “Кочо Рацин“ – Куманово;

Сл. 17. Плакат од неговата прва и единствена самостојна изложба, 1960

Сл. 18. Златен медал за труд, 1974

живот и дело, да добие посебно место во науката, како еден од основоположниците на современото македонско сликарство.

Куманово има со што да се гордее и не е мала бројката на првите уметници – основоположници на македонската современа уметност. Меѓу нив треба да ги споменеме првите академски уметници, скулпторот Ефтим Андонов (1889 – 1926) и академскиот сликар и зограф Трајко Муфтински (1895 – 1963), потоа, Кирил Караца (1900 – 1973), Добри Трендафиловски - Добрин (1918 – 1995), Трајче Јанчевски (1928 - 2015), Војо Пантиќ (р. 1928 - ?), Јосиф Трајковски – Куп (1929 - 2000), Бранислав Перчинковски (1931 - 2017), Драгутин Аврамовски – Гуте (1931 - 1986), Драган Паневски - Дракче (1933 - 1985), Момчило Аврамовски – Чаѓе (1935 – 2018), Момчило Петровски - Моцо (1936 - 2014), Верољуб Станковиќ - Бубцо (1936 - 1967), академскиот вајар Велимир Ковачевски - Вељо (1936 - 2010) и Тане Атанасовски – Гарски (1938 - 2006).²⁶⁶ Последните тројца споменати современи уметници, во одредени периоди биле раководители на Музејот во Куманово.

²⁶⁶Крстиќ С., 2018, 181;

Slavica Krstikj, Art historian
National Institution Museum – Kumanovo

SUMMARY

DIMITAR MANASIEVSKI - MITE FROM KUMANOVO, THE LAST FOUNDER OF THE CONTEMPORARY PAINTING IN MACEDONIA

Dimitar Manasievski – Mite was born on October 27th 1932. When he was 4 years old, he and his family moved to Kumanovo from the village of Ramno. He still lives in Kumanovo. His family was very poor.

He finished primary school in Kumanovo. He finished art high school in Skopje (1948 – 1953) in the class of Borko Lazeski. He was accepted on the Art Academy in Belgrade in 1954 where he finished two semesters on the painting department. He also became an irregular student on the Pedagogic Art Academy in Skopje in the class of Vangel Kodzoman and graduated in the 1968/69 academic year. During the period of his studies in Skopje, his friends were Borko Lazeski and Dimitar Pandilov Avramovski.

He painted city areas, portraits, still life, vases with flowers, old architecture from Kumanovo and Kratovo, all in the technique “oil in canvas”. In 1962 he became a professor of art education in the primary school “Krstе Misirkov” where he worked until he retired.

Б и б л и о г р а ф и ј а :

- Атанасовски - Гарски Т., 1994, Основоположници на современата ликовна уметност во Куманово, МУЗЕЈСКИ ГЛАСНИК 1, Народен музеј – Куманово, Куманово;
- Крстич С., 2008, Трајко Муфтински, првиот кумановски зограф и сликар, по повод 55 години од неговата смрт (1963 – 2018), ЗБОРНИК бр.21, НУ Завод за заштита на спомениците на културата и Музеј Битола, Битола;
- Истражувања на авторот во 2018 и 2019 година, и лични контакти со Димитар Манасиевски – Мите, неговата сопруга Вера и ќерката Гордана Грговска - педагошки работник, за што сум им многу благодарна;

Гоце Јакимовски - Божурски, историчар на уметност и сликар
НУ Музеј – Куманово

ЛИКОВНИ КОЛОНИИ, СОСТОЈБИ И ПЕРСПЕКТИВИ

Ликовните колонии (според дефиницијата на Државниот завод за статистика) претставуваат форма на организирана ликовна манифестација на која, по покана, за определен временски период, творат ликовни уметници - сликари, скулптори, графичари, керамичари и други, при што настанатите дела остануваат во сопственост на деловниот субјект кој ја организира колонијата

Зачетоците на денешните ликовни колонии датираат од 1830 г. кога група француски уметници се настанува во с. Барбизон во Фонтенблоовската шума. Тие биле поттикнати од отпорот што го чувствувале кон владејачкиот граѓански вкус, а целта им била напуштање на класицизмот кој владеел во сликарството. Нивните настојувања биле природата да се прикаже реалистички според примерот на Џон Констабл и англиските пејзажисти. Поради тоа работеле студии во природата при што важна улога имали импресионизмот и пејзажизмот. Меѓу првите претставници се вбројуваат Камил Коро, Шарл Франсоа Добињи, Жан Франсоа Мије, Теодор Русо и Константин Троајан, Пол Таверније, Жил Бретон и Добињи. Поради големиот интерес кај уметниците, Барбизон и Фонтенбло сè до почетокот на ХХ век претставуваат најголемо сликарско атеље под отворено небо. Денес се смета дека нивното делување во ист простор како истомисленици, кои често ги разменуваат своите размисли и ставови, разговарале за конкретни прашања поврзани со разни аспекти на уметничкото творештво, придонело за подоцнежните активности во форма на денешните ликовни колонии.

Француските уметници ги поврзувала истоветна идеја за заедничко делување како отпор од наметнатите општоприфатени погледи кон официјалната уметничка практика, а кај нас е сосема обратно – разбирањето на естетското требало да се создаде. Факт е дека појавувањето на ликовните колонии кај нас, односно на Центарот за современа уметност од Прилеп, а некоја година подоцна и Струмичка ликовна колонија се надоврзува на сеопштите напори за еден забрзан експанзивен економски, социјален, културолошки и образовен процес со високи општествени идеали и цели.

Набљудувањата од оваа дистанца говорат дека тоа било време на вистински развоен концепт низ кој се отварале и остварувале позитивни и афирмативни подвизи со силни развојни компоненти на сите полиња. Додека Французите се бореле за рушење на воспоставени норми и доминантен граѓански вкус, кај нас, допрва се пресоздавал оној традиционално сфатен поглед кон визуелното поради дотогашната културна инфериорност, а почетоците од оваа перспектива изгледаат како подвиг. Но, тогаш, иако главно малубројни, изолирани поединци со идеали, визии и напредни идеи, најповеќе од сè чуден, несогледлив ентузијазам и несебично себевградување во контекстот на пошироки интереси, напредок, сестран развој.

Меѓу најстарите ликовни колонии на Балканот е „Сикевачката“ (во близина на Ниш, Србија), која со својата работа започнува во 1905 г. на иницијатива на Надежда Петровиќ. Сè до 1991 г. таа делува како југословенска колонија, а по овој период поприма меѓународен карактер.

Почетоците во Македонија кои ги одбележуваме со отпочнување на делувањето на „Центарот за современа ликовна уметност“ во Прилеп кој со работа отпочнува во 1957 г.и од тогаш ваквите форми на активности сè повеќе наидуваат на интерес (повремено некои се појавуваат и згаснуваат) така што во 2010 г. (според статистиката) кај нас веќе се одржуваат 23 колонии, а сега веќе (веројатно) и повеќе. Во изминатиот период, некои од нив имаа професионална и институционална форма (Центарот за современи уметности - Прилеп и Ресенската керамичка колонија), додека еден дел беа и сè уште се под закрила на националните установи (Струмичката ликовна колонија, Кумановската), организацијата на колонијата „Св. Јоаким Осоговски“ ја прифати црковната Полошко – кумановска епархија, а за најголем дел организациски се грижат здруженија на граѓани или пак поединци и приватни стопански субјекти.

Ликовните колонии како современа форма на делување со скоро двовековно опстојување, иако одамна ја изгубија основната идејна смисла поради која се појавија, се уште не ја изгубија својата привлечност и атрактивност. Тоа, секако се должи на примамливоста за излегување од вообичаените, прецизно и професионално воспоставени, најчесто лимитирани норми на уметниковото каталдневно творечко практикување и потребата за социјализација, послободно неограничено ослободувачко делување, најповеќе од сè дружењата и пријателските врски меѓу уметниците. Генерациската,

стилската и медиумска хетерогеност на партиципантите овозможува нови погледи, нови поттици и иновативни пристапи.

Но, скоро по правило, со извесни, дури и занемарувачки нијанси, ликовните колонии не се разликуваат една од друга бидејќи немаат карактеристични специфики според кои би се распознавале. Освен според амбиентот и условите во кои се одржуваат и разликите во водењето грижа за ликовно - естетското ниво на учесниците, не постои препознатлив концепт кој ќе им дава посебен белег. Тоа ја потврдува констатацијата дека, без оглед на изграденото реноме кое произлегува од традицијата во делувањето, секоја од нив за краток период, со добра поддршка и маркетиншка активност може да се воздигне и во врвна и респектирана форма на дејствување. Многубројноста на колониите, но пред сè помодноста и отсуството на сфаќањата за вистинската вредност на нивното делување, наметнаа убедување дека колониите се форми за брзо и евтино доаѓање на ликовно дело. Таквото однесување, прилично очигледно, придонесе за девалвирање на нивниот углед. Но, суштината за подигање на значењето и ниво, не треба да се бара во понудените услови за учесниците (иако и тој сегмент не смее да се запостави), туку свртувањето на вниманието да произлегува од иновативните пристапи и контексти, современи пристапи и концепти кои се во духот на времето и кои бараат нови патишта во уметничкото делување. (Добар пример во оваа насока е Галичката ликовна колонија која своето делување сè повеќе, а од 2005 г. целосно го насочи кон актуелните форми на ликовно изразување).

Иако не е премногу голем бројот на колониите кои се поддржани од Министерството за култура, распределбата на средствата на повеќе корисници (во просек годишно и десеттина), значително влијае за квалитетот на нивната работа. Поради намалените буџети, сите колонии го намалија и времето на одржување, а исто така и бројот на учесници. Но, основниот проблем поврзан со презентација на остварените дела останува актуелен, бидејќи можностите за изложби (со плакат, каталог и сл.) се ограничени. За нивно натамошно опстојување, покрај разбирливите очекувања и свртеност на организаторите кон вообичаените поддржувачи, на подолгорочен план, локалните самоуправи, по заживувањето на вистинската децентрализација, ќе бидат најрелевантните столбови во обезбедувањето на нивна перспектива, натпреварувајќи се на тој начин и на тој план, како општините ќе градат дух на престиж.

Досегашното делување на колониите, особено на оние

„постари“, придонесе за создавање многубројни колекции од ликовни дела. Тоа, од една страна е позитивниот аспект, но увидот во збирките на дела покажува дека е потребна валоризација на нивниот квалитет. На тој начин ќе се направи избор од „најдобрите“ остварувања кои би влегле во составот на неутуѓива колекција од екстра категорија со посебен статус и грижа за сочувување. Останатите творби, откако соодветно ќе се вреднуваат, би можеле да се отуѓуваат на најразлични начини (постојана галериска продажба, повремени аукции, хуманитарни донации и сл.). Со тоа, ќе може да се обезбедуваат дополнителни средства кои повторно би се вложувале во работата на колонијата овозможувајќи самоодржлив развој.

Не помалку важен момент е ослободувањето на скудниот простор за чување и депонирање на делата кој во моментот е несоодветен и главно без елементарни услови. За прашањето со просторот е неопходно веднаш да се најде барем времено решение најпрвин за колониите кои делуваат во рамките на националните установи, а во соработка со локалните самоуправи да се помогне во надминување на ваквите проблеми и кај останатите колонии.

Ликовни колонии во РСМ

Центар за современа ликовна уметност Прилеп

Единствена организација од областа на современата ликовна уметност која што одржува четири меѓународни ликовни работилници за сликарство, мермер, пластика во дрво, скулптура во метал и повремено керамика, графика, витраж, акварел и др. Центарот е најстарата форма на организирање од овој вид (започнува 1957 г. на иницијатива на Бошко Бабиќ и Ристо Лозановски) и исто времено се вбројува меѓу најстарите на Балканот. Покрај редовните работилници за скулптура во дрво и метал, како и сликарството, ја негува галериската дејност, а одржуваше симпозиуми на тема Современа ликовна уметност. Досега земале учество повеќе од 1100 учесници од 117 земји во светот, ако лекцијата на делата ја надминува бројката од 1500. Колонијата се одржува во јули - август, во Центарот за култура во Прилеп.

Лице за контакт: Јана Јаневска, тел: 070/ 208 331

Меѓународна струмичка ликовна колонија

Со непрекинато творечко дејствување од 1964 година, колонијата стана амбасадор во ширењето на севкупните духовни дострели во ликовната уметност, а особено во афирмацијата на нашата држава. Струмица стана дел од европската ликовна географија и центар за дијалог на културата. Во нејзината работа учествувале околу 800 автори и оствариле над 2000 дела. Центарот за култура со галерискиот оддел во Струмица како организатор на оваа престижна ликовна колонија е сопственик на над 1600 уметнички дела во сите техники, со што се вбројува во институциите со најголемите културни богатства на Македонија. Во нејзините рамки веќе десетина години се одржува симпозиум за мермер. Колонијата традиционално се одржува во првата половина на август.

Лице за контакт: Иван Јовев, тел. 034 / 322 182
и 070 / 618 288

Ликовна колонија „Куманово“

Ликовната колонија Куманово е една од најстарите и се јавува како продолжение на колонијата „Прохор Пчињски“ која од 1974 год. ја започнува својата активност во истоимениот манастир (Р Србија) на иницијатива на кумановските и врањските сликари. По осамостојувањето на Република Македонија колонијата извесен период работи во манастирот „Св. Богородица“ во с. Матејче, но по конфликтот во 2001 година менуваше неколку локации. Од 2007 г. колонијата е сместена во Меморијалниот центар „АСНОМ“ во с. Пелинце во прекрасен природен амбиент во подножјето на Козјак планина покрај реката Пчиња, со извонредни услови за престој и работа на уметниците.

Таа е единствената колонија која заеднички ја организираат локалната власт со НУ Музеј - Куманово. Во рамките на колонијата од 2010 г. егзистира и работилница за скулптура. Се одржува во текот на август - септември, а традиционално (во октомври) во Уметничката галерија во Куманово се организира изложба проследена со каталог во кој се застапени авторите со создадените дела од годишната сесија.

Лице за контакт: Богдан Таневски, директор на Музејот во Куманово, 031/ 422 495, 031/ 416 716, 075/ 290 905

Ресенска керамичка колонија

Ресенската керамичка колонија веќе одбележа тридецетниско постоење, во кој период во ателјето на колонијата, сместено во туристичката населба Отешево, се изработени над 750 експонати од 150 керамичари од европските земји и САД. Како продукт на сето ова во инпозантната зграда „Сарај“, изградена во 1907/08 г., на простор од 300 м² направена е единствената галерија од ваков вид на Балканот каде што се изложени сите експонати. За поголем културен пробив на колонијата којашто е заштитена од УНЕСКО, изминативе години беа организирани бројни изложби во земјава и странство. Времето на одржувањето на колонијата е во периодот од 1 до 20.8. Во 2005 г. Ресенската керамичка колонија со грант од Светска банка има изградено сопствен објект во кој треба уште да се инвестира за да се комплетира со сите потреби (Истата година е набавена и печка).

(Напомена: Во истиот објект е сместена постојаната поставка на сликарката Кераца Висулчева, која по нејзиното доаѓање од Бугарија, целокупното творештво го подари на Р Македонија).

Лице за контакт: Мите Ноневски, тел. 070/ 716 372

Меѓународна ликовна колонија „Св. Јоаким Осоговски“

Ова е единствена ликовна манифестација од ваков вид во Македонија која што изворно е вклучена во реафирмација на културната традиција на нашите манастири. Нејзиното формирање, на иницијатива на Петар Мазевев е во 1987 г. со одлука на Митрополитот Полошко - кумановски, Господин Кирил. Одржување на оваа колонија од 5 до 15 септември во конаците на манастирот „Св. Јоаким Осоговски“ во непосредна близина на Крива Паланка, е со цел за обединување на духовните енергии на македонското архитектонско градителство и фрескосликарство и продуктивната конфронтација на различните ликовни култури. Во работата на колонијата учествувале 300 уметници од

повеќе земји од светот.

Лице за контакт: Јордан Михајловски, тел. 076/ 432 676

Галичка ликовна колонија

Интернационално афирмираната манифестација е настаната 1990 год. Досегашните естетски и вредносни резултати ја профилираат во една од најзначајните ликовни колонии во нашата земја, со учество на 150 афирмирани уметници од земјава и странство и колекција од над 200 слики и скулптури. Како препознатлива ликовна колонија сè повеќе претендира да се профилира во целогодишна ликовна манифестација достапна за повеќе ликовни творци, а преку воспоставените релации и соработка со престижни ликовни центри има остварено бројни изложби. Времето на одржувањето на колонијата е од 15 -25 август во Галичник.

Лице за контакт: Ана Франговска, тел. 070/ 574 930

Ликовна колонија Дебрца, с. Белчиште – Охрид

Колонијата започнува да работи 1986 г. во прилично тешки услови во напуштеното селско училиште во с. Белчишта. После две децении опстојување, во 2005 г. со средства од Светска банка објектот беше реновиран, а во него е сместена и постојана поставка со избор од дела настанати на колонијата. Со оглед на значително подобрените услови, сестраното залагање на иницијаторот Ѓ. Целески (но и други, меѓу нив и Ј. Манасиевски) и бројните уметници со меѓународно реноме, таа сè повеќе сè вбројува меѓу најзначајните претставници на картата на колонии со меѓународно значење. Во нејзината работа учествувале автори од повеќе земји, меѓу кои Бугарија, Грција, Словенија, Германија, САД, Малезија и др. негувајќи различни уметнички правци и различни тематики.

Лице за контакт: Ѓорѓи Целески, тел. 070/ 630 047

Графичка колонија, с. Слоештица, Македонски Брод

Графичка колонија која се одржува во Македонски Брод, иако според своите специфики би можела да биде најзапазената форма на ваквото дејствување, сепак сè уште не се наметна ниту во националниот простор, а уште помалку на меѓународната сцена.

Замислена е да ја пополни празнината на графичките колонии.
Лице за контакт: Славко Тренковски Лок, тел. 075 /276 437

Вевчански видувања

На самиот почеток во 2010 г. колонијата го сврте вниманието не само според локацијата/местото на одржувањето во прекрасен живописен, магично привлечен предел со сочувана природна убавина, вруточно изобилство вода и префинета, одмерена, скромно димензионира, но префинета урбаност, туку и според изборот на учесници чие творештво беше препоз-натливо и реперно за вредности. Иако меѓу најмладите кај нас, таа сигурно се вбројува меѓу најважните.

Ликовна колонија „Михајлово“ – Кавадарци

Здружението „Михајлово Арт“ од Кавадарци е носител и организатор 20 години на повеќе културни манифестации кои исто така традиционално ја организира Меѓународната ликовна колонија „Кавадарци - Михајлово“. Речиси две децении оваа колонија е една од најуспешните во Македонија, вклучувајќи го учеството на познати и признати ликовни уметници од целиот свет од регионот како и од Р Бугарија, Р Србија, Албанија, Романија, БИХ, Р Хрватска, Полска, Германија, Кипар, Русија, Њујорк - САД, Турција, Торонто - Канада, Париз - Франција и др. На неа творат преку стотина ликовни уметници. Се организира во ист период секоја година во градот Кавадарци и трае 10-тина дена.

Интернационална Кичевска ликовна колонија

Почетоците на Интернационалната Кичевска ликовна колонија се од 1993 година и во изминатите 24 години, учествувале над 450 ликовни уметници. Секоја година во ист период од годината, селото Кнежино е местото каде уметниците од различни култури и од различни делови на светот доаѓаат да насликаат нешто, кое ќе остане за навек. Во континуитет и во нејзини рамки досега се создадени над 1300 уметнички дела, а во депото на куката на уметноста има над 900 дела од светски познати мајстори.

„Драудакум“ - Гостивар

Здружението на ликовни уметници на Македонија „Драудакум“ е активно од 1995 година и организира активности кои се од мешан карактер. Ликовни колонии, самостојни и групни изложби. Конкретно за ликовната колонија која е од меѓународен карактер кој се одржува веќе 11 години се надополнува културниот ликовен мозаик на градот кој се организира во Гостивар во ист период од годината.

Лице за контакт: Решат Амети, 078/ 322 622

Ликовна колонија „Скопје“

Ликовната колонија “Скопје“ започнува да се одржува од 2006 година (започна во хотелот „Арка“, а последната од 2017 г. во хотелот „Солун“). Традиционално се одржува секогаш кон крајот на август. Организатор на оваа ликовна манифестација е Музејот на град Скопје, а покровител е градоначалникот на град Скопје. Делата на уметниците се изложуваат на Денот на ослободувањето на Скопје - 13 ноември.

Графичка работилница во Тетово

Графичка работилница во организација на ЗЛУТ (Здружение за ликовна уметност од Тетово) се одржува веќе неколку години во НУ центар за култура „Иљо Антевски Смок“ во Тетово. Целта е да се популаризира оваа ликовна дисциплина и преку вклучување на ментори, најнепосредно уметниците практично да се запознаат со новини и финеси во создавањето и пред сè во самиот процес на печатење, но и да се излезе во пресрет на оние графичари кои немаат услови.

Графичка работилница „Софија“ - Богданци

Графичката работилница „Софија“ првпат се одржа во 2008 година. До сега низ неа продефилираа над 140 графичари од целиот регион. Улогата на ментори ја имаа истакнати графичари и универзитетски професори од Македонија, Србија, Хрватска и Босна и Херцеговина. Преку работилницата, соработувајќи со ликовните академии од регионот (Скопје, Белград, Нови Сад, Загреб, Љубљана, Сараево, Софија, Атина) се надомести извесниот недостаток на

колонии кои ја негуваат графиката.

Здружението на граѓани Графичка работилница „Софија“ - Богданци е организатор на работилницата која секоја година се одржува во ист период од 23 август до 3 септември. Има за цел на младите и талентирани автори да им се овозможи размена на искуства и можност за реализација на нивните дела во сите графички техники. Условите во кои се работи во работилницата е меѓу ретките од ваков вид во регионот.

„Папрадишки мајстори“ - Велес

Здружението на граѓани „Папрадишки мајстори“ ја организира истоимената колонија од 2005 година, промовирајќи ја меѓународната културна соработка. Сликарска колонија која првично се одржуваше во селото Папрадиште, родното место на папрадишките мајстори, градители, сликари и резбари со одлука на Општина Велес веќе неколку години се одржува во куќите на уметноста на Ј. Х. К. Цинот и Куќата на Касапови во Велес. Името на колонијата е тесно поврзана со уметниците кои потекнуваат од овој регион: Андреја Дамјанов, Димитар Андонов Папрадишки, семејството Зографски, Дамјановски кои со своите придружници граделе и живописувале по црквите и манастирите низ целиот Балкански полуостров. Уметниците учесници кои земаат учество се од различни страни на светот и некои од нив создаваат дела од самиот амбиент кој ги опкружува, старите велешки цркви и манастири, други од староградската архитектура, од прекрасната природа и реката Вардар, а некои се препуштаат на апстрактната уметност и имагинацијата.

Меѓународна ликовна колонија „Карпино“ - Куманово

Меѓународна ликовна колонија Карпино делува во Куманово и се одржува по 15-ти пат во ресторан „Грација“ во Куманово, во друштво на ликовни уметници од нашата држава и пошироко од неа. Се практикува, во текот на одржувањето да се организираат и други придружни настани и содржини од мултимедијален карактер кои ја збогатуваат содржајноста и квалитетот. Освен во Куманово, изложби од колонијата се организираат и во повеќе градови на РМ.

Зоран Павловски, претседател 071/ 389 869, Мирослав Величковски, соработник, Валентина Илијевска, уметнички директор.

Ликовната колонија „**Нижо Поле**“ има меѓународен карактер и своите почетоци ги бележи 2000 година во детското одморалиште во Нижо Поле, а последните години се оджува во хотелот „Молика“ на Пелистер. Колонија има значајна улога како за битолската културна средина, така и за меѓународен контекст.

„Копаничарската колонија“ - Битола

„Копаничарската колонија“ ја организира „Здружението на копаничари“ од Битола кое е формирано 1993 г. Колонијата има за цел „да ја сочува, негува и развива копаничарската дејност во Македонија како посебност, автохтоност и традиција која е различна од останатите култури во соседството“. Вообичаено, по завршување на годишните сесии се организираат и веќе треба да се одржи шеесетичетвртата. Интересно е што, освен каталози и друг пропаганден материјал, здружението објавува и списание „Копаничар“ од кое во подготовки е бројот 22 и 23.

Лице за контакт: Боби Пеев, 070 / 262 156

Меѓународна ликовна колонија „Де Ниро“ - Битола

Меѓународната ликовна колонија „Де Ниро“ се организира веќе десеттина години во истоимената пицерија и хотел во Битола.

Драги Филев, сопственик на „Де Ниро“, 070/ 207 230

Напомена:

- Во листава, според квалитетот и пројавените амбиции за значајна форма на уметничко организирање е потребно да се приклучат и колониите во организација на Уметничката галерија од Тетово (која веќе се одржува неколку години), „Лесново“ и „Остен“ – Светска галерија, која како „Остенови уметници на годината“ одржа неколку „Ликовни симпозиуми“ во Гевгелија и Охрид, а заслужуваат да се споменати останатите кои постојат во РСМ (во Валандово, Радовиш, Свети Николе, „Огражден“ - Струмица; „Аполонија“ - Гевгелија, „Осојница“ – Блатец“...), а исто така, може да се одбележат и некои кои за кратко се појавија но оставија видлива трага – „Балкан спирит“, „Зимска колонија“ во Маврово и др.

Goce Jakimovski - Bozhurski, Art historian and Painter
National Institution Museum – Kumanovo

SUMMARY

THE ART COLONIES

The inception of the modern art colonies goes back to 1830 when a group of French artists goes in the village of Barbizon on the edge of Fontainebleau forest, driven by the resistance they felt towards the ruling civil taste and they wanted to abandon the classicism that was present in the art painting. They were connected by an identical idea about mutual action as a resistance of the imposed and widely accepted views towards the official art practice. We on the other hand, have the complete opposite – understanding the aesthetics was yet to be created. The oldest forms of mutual art action (colonies) were in the Centre of Modern Art in Prilep in 1957 and several years later, the Art Colony in Strumica in 1964. The traditionally understood view towards the visual was recreated because of the cultural inferiority until then and the beginnings of this perspective look like a real achievement. These activities became more and more interested (some of them appeared and disappeared from time to time). According to the statistics, in 2010 there were 23 colonies in our country. Nowadays, this number is becoming even higher.

IN MEMORIAM

ЈОВИЦА СТАНКОВСКИ
(1949 - 2020)

На 13.01.2020 год., почина нашиот почитуван колега, директор и пријател, Јовица Станковски. Неговиот животен пат започна точно пред 71 година, на 13.01.1949 во Куманово. Оние кои имаа среќа да го запознаат и да другаруваат со него, знаат дека тој беше сестрано едуцирана личност, вљубеник во уметностите, во природата и во историјата.

Гледајќи на неговата биографија, станува јасно потеклото на неговата ерудиција. Тој првин, во 1975 г., дипломира на Машинскиот факултет во Скопје, и, по куса кариера како професор во средното техничко училиште „Наце Буѓони“ во Куманово, тој се вработува во тогашниот индустриски гигант, фабриката ФЗЦ „11 Октомври“ во Куманово. Судбината ќе посака токму тој да биде одговорниот надзор при изградбата на новиот дел од фабриката, врз неолитскиот и брон-зенодопскиот локалитет Прибовце во с. Лопате, каде што заштитните ископувања ги води Воислав Санев. Оттогаш, се разгорува неговата љубов кон археологијата, и, веќе со богата кариера на инженер и висока позиција во фабриката, запишува друг факултет, на отсекот Историја на уметност со археологија при Филозофскиот факултет во Скопје, каде што дипломира во 1986 год. Но, ќе помине уште време додека тој целосно се посвети на оваа професија. Од 1986 до 1989 год. тој е посветен на неговата втора голема љубов – театарот, и во тој период е директор на кумановскиот театар. Тој доаѓа во музејот во Куманово во 1999 год., и ја извршува директорската функција до 2003 год., а потоа повторно, од 2006 до 2013 год. раководи со музејот. Неговото искуство, како претседател на Републичкиот СИЗ за култура во 1983/1984 год., ќе му помогне многу во разбирањето на културниот менаџмент, и успешно го води музејот сè до своето пензионирање во 2013 год. Но, тука не престанува неговиот општествен ангажман – следните четири години тој е советник во Општина Куманово, каде што се бори за подобри културни политики во регионот.

Согледувајќи ја неговата биографија преполна со извршување на раководни и одговорни задачи, навистина зачудува неговата енергија да биде успешен во многу други полиња. Тој беше еден од најдобрите познавачи на печурки и лековити билки во Македонија, со голем број на трудови напишани на таа тема. Беше и претседател на македонскиот клубски шампион во велосипедизам, истакнат член на Македонско - полското друштво, поддржувач и познавач на современата македонска литература.

Од неговата богата археолошка кариера, ги издвојуваме неговите успеси како раководител на ископувањата на населбата на

лок. Костоперска Карпа во Младо Нагоричино; тумуларната некропола во Долинац, с. Стрновац; на лок. Пештер /Цоцев Камен/ во Шопско Рударе. Но, најпознати се неговите ископувања на лок. Татиќев Камен во с. Кокино, планински врв од падините на Козјак, кој ќе заземе централно место во неговото срце. Неговата поетска душа и доброто познавање на древната митологија ќе му помогнат во навидум обичните карпи на локалитетот, тој да го препознае единственото планинско светилиште од тој вид на овие простори, и да ја претпостави можноста тие исти карпи да биле користени од праисториските луѓе за набљудување на небеските тела. Неговото визионерство преточено во ископувањата на овој локалитет ќе го направат Кокино да стане едно од најпознатите туристички дестинации во Македонија, и уште попознато за странските авантуристи и трагачи по мистиката. Покрај домашните експерти, на Кокино работеа и го посетија врвни странски познавачи на бронзеното време, на светилиштата и археоастрономските опсерватории од тој период - Александар Булатовиќ, Александар Капуран, Валерија Фол, Стефан Александров, Филип Михајлов, Клајв Раглис, Горан Хенриксон и многу други познати истражувачи. Оние кои присуствуваа на нивните дискусии, ќе посведочат дека Јовица ги фасцинираше со своите интерпретации на можните ритуали одиграни на Кокино, и дека научните дискусии брзо се претвораа во пријателски седенки долго во ноќта...

Тој е автор на изложбата: “Кокино – тврдина на сонцето“, 2007 година и на бројни научни трудови претежно посветени на Кокино, но и на други локалитети од различни периоди. Коавтор е на книгата „Бронзено доба во басенот на Јужна Морава и Пчиња“ (2012).

Неговиот дух, поетичноста во интерпретирањето и силната верба засекогаш ќе останат да лебдат помеѓу кривките карпи на Кокино, издигнати високо кон облаците. Оттаму, како на дланка, се гледаат кумановските полиња во кои почиваат уништените праисториски населби, расфрлани по течението на Пчиња.

Со почит кон учителот и пријател,

Дејан Ѓорѓиевски,
виш кустос археолог

Издавач:
НУ МУЗЕЈ – КУМАНОВО

Адреса:
ул. „Доне Божинов“ 24 – Куманово

Е-mail:
muzejkumanovo64@gmail.com
muzejkumanovo@yahoo.com

Телефон: 031/422 – 495
Телефон факс: 031/416 - 716

Компјутерска подготовка:
Славица Крстиќ

Република Северна Македонија
Министерство за култура

Музејскиот гласник излегува по повод 55 години од постоењето на НУ Музеј – Куманово (1964 – 2019), којшто финансиски е поддржан од страна на министерството за култура на РС Македонија, а се совпаѓа соопштинскиот проект: „500 години Куманово (1519 – 2019)“ во рамки на манифестацијата: „Куманово – град на културата 2019“.

“Музејски гласник“ бр. 12, е отпечатен 2020 година